

PROVINCIE UTRECHT

RAPPORTAGE NATUUR

Colofon

Titel

Rapportage Natuur

Datum

Oktober 2017

Opgesteld door

Provincie Utrecht, afdeling Fysieke Leefomgeving, team Natuur en Landbouw

In opdracht van

Provincie Utrecht

Adresgegevens opdrachtgever

Provincie Utrecht

Postbus 80300

3508 TH Utrecht

www.provincie-utrecht.nl

Fotografie

Provincie Utrecht

Pier 19, Utrecht

Vormgeving

Pier 19, Utrecht

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	5
<hr/>	
1. INLEIDING	10
<hr/>	
2. ROBUUST NETWERK	12
2.1. Kwantiteit Natuur	12
2.1a. Het Natuurnetwerk	12
2.1b. Kwantiteit Nieuwe Natuur	13
2.2. Groene Contour	15
2.3. Natuur verbinden	15
2.3a. Achtergrond	15
2.3b. Ontsnippering langs infrastructuur	15
2.3c. Ontsnippering door robuustheid	17
<hr/>	
3. NATUUR MET KWALITEIT	19
3.1. Natuurkwaliteit provinciebreed	19
3.2. Verandering Natuurkwaliteit	20
3.3. Natuurbeheer	22
3.3a. Beheertypen	22
3.3b. Kosten natuurbeheer	22
3.3c. Utrechtse beheertypen	24
3.4. Nieuwe Natuur met Kwaliteit	29
3.4a. Inleiding	29
3.4b. Gerealiseerde beheertypen in Nieuwe Natuur	30
3.4c. Gerealiseerde prioriteiten in Nieuwe Natuur	32
3.4d. Gerealiseerde natuurkwaliteit in Nieuwe Natuur	34
3.4e. Rood voor Groen	37
3.5. Agrarisch natuurbeheer	38
3.5a. Oppervlakte en typen Agrarisch Natuurbeheer	38
3.5b. Kosten Agrarisch Natuurbeheer	39
3.5c. Leefgebieden Agrarisch Natuurbeheer	40
3.6. Natura2000	47
3.6a. Inleiding	47
3.6b. Het Programma Aanpak Stikstof (PAS)	48
3.6c. De Utrechtse N2000-gebieden	49
3.7. Soorten beschermen	52
3.7a. Inleiding	52
3.7b. Ontwikkeling bedreigde en karakteristieke soorten	53
3.7c. Populaties gericht volgen	62

4.	BELEVEN EN BETREKKEN	63
4.1.	Belevingswaarde verhogen	63
4.2.	Maatschappelijke betrokkenheid versterken	67
<hr/>		
5.	MEDEFINANCIEREN	68
5.1.	Optimaliseren van financieringsbronnen	68
5.2.	Duurzame benutting bevorderen	69
<hr/>		
	Literatuur	70
<hr/>		
	Bijlagen	71
	Bijlage 1. Tabellen Nieuwe natuur	71
	Bijlage 2. Nieuwe landgoederen	75

SAMENVATTING

Inleiding

De provincie Utrecht is een uniek knooppunt in Nederland: op een klein oppervlak ligt een grote verscheidenheid aan landschappen en natuurgebieden. Tegelijkertijd is het een middelpunt van economische activiteiten. Dankzij het natuur- en milieubeleid zorgt de provincie ervoor dat een sterke economie en een robuuste natuur naast elkaar kunnen bestaan.

Het natuurbeleid is gebaseerd op de laatste ecologische inzichten en diverse beleidskaders. Richtinggevend zijn internationale verdragen, zoals het Biodiversiteitsverdrag (1993) en de richtlijnen van de Europese Unie, waaronder de Habitat- en Vogelrichtlijnen die verwerkt zijn in de Wet natuurbescherming (2017). In de Natuurvisie provincie Utrecht 2017 hebben Provinciale Staten aangegeven hoe de nieuwe verantwoordelijkheden die de wet de provincie geeft, op te pakken. Dit doet de provincie niet alleen door een kwalitatief hoog natuurnetwerk te realiseren, maar ook door daarbuiten soorten te beschermen.

In Natuurbeleid 2.0 (2013) is met Provinciale Staten afgesproken dat eens in de drie jaar een rapportage wordt opgesteld over het provinciaal natuurbeleid. Dit rapport is de eerste. Deze rapportage is input voor de realisatiestrategie natuur, die in januari 2018 aan Provinciale Staten wordt voorgelegd. In de realisatiestrategie worden voorstellen gedaan om de uitvoering van het natuurbeleid efficiënter, effectiever en doelmatiger te laten verlopen. Ook wordt aangegeven hoe versterking van de biodiversiteit vorm krijgt. Op basis van de realisatiestrategie wordt in 2018 een aangepast monitoringsplan gepresenteerd.

Belangrijkste conclusies

- de realisatie van nieuwe natuur ligt vrijwel op schema;
- de kwaliteit van de natuur nam tot het einde van de vorige eeuw aanzienlijk af, maar die afname is sterk verminderd en plaatselijk is een licht herstel te zien. Vooral in de uiterwaarden, op vliegbasis Soesterberg en de Oostelijke Vechtplassen is de natuurwaarde hoog;
- niet alle natuur herstelt zich, natuur in het agrarisch gebied, de weidevogels en de moerasnatuur gaan nog steeds achteruit;
- in de nieuwe natuur wordt veel (soortenarm) basisnatuurgrasland met een lage ecologische prioriteit ontwikkeld.

Oppervlakte Natuur

Bijna een kwart van de provincie Utrecht staat als natuur op kaart (32.525 ha, dit is 23,5% van de totale oppervlakte). Dit is inclusief de nieuwe gerealiseerde natuur en grotere wateren, zoals meren en grote rivieren (4.089 ha). Het grootste deel van deze natuur maakt deel uit van het Nationaal Natuurnetwerk (NNN, voorheen Ecologische Hoofdstructuur, EHS). Buiten het NNN liggen de volgende natuurterreinen: twee militaire terreinen (1.115 ha), recreatieterreinen (RodS, 678 ha) en kleine geïsoleerde bosjes (726 ha). Het merendeel van het areaal natuur is bos (bijna 18.000 ha), natuurgrasland (bijna 6.600 ha) en water (bijna 4.100 ha).

Sinds 1990 is er 6.491 ha nieuwe natuur gerealiseerd. Hiervan is 4.851 ha via verwerving en doorverkoop aan terrein behorende organisaties en 812 ha via subsidie functieverandering aan particuliere natuurbeheerders toegevoegd aan de NNN. De overige hectares zijn gerealiseerd voor RodS (577 ha), via rood-voor-groen (160 ha) en via natuurcompensatie (90 ha). Bij natuurcompensatie is er netto minder toename van natuur omdat er in dit kader ook natuur verdwenen is.

Voor wat betreft de realisatie van het NNN was de doelstelling in 1990 om 11.230 ha te realiseren in 2018. In 2011 was daarvan 5.072 ha gerealiseerd. In 2011 zijn in het Akkoord van Utrecht de doelstellingen uit 1990 aangepast en is de resterende taakstelling bijgesteld naar 1.506 ha nieuwe natuur, te ontwikkelen via verwerving of subsidie functieverandering, met einddatum 2027. In de periode 2011-2017 is 591 ha gerealiseerd. Dit betekent dat we daarmee vrijwel op schema liggen. Wat betreft de Groene Contour is de voortgang beperkt; tot op heden is 84 van de 3.000 ha tot natuur omgevormd.

Natuur verbinden

In de provincie Utrecht zijn, door Rijk, provincie, ProRail en gemeenten, in de periode 1985-2015 achttien ecoducten en 205 kleinere faunapassages aangelegd. De aanleg van faunavoorzieningen is nu bijna afgerond. Dit resultaat, samen met de realisatie van nieuwe natuur, zorgt ervoor dat de Utrechtse natuur meer aaneengesloten en robuuster is.

Biodiversiteit

De hoogste soortenrijkdom treft men aan in natuurgebieden. De hoogste biodiversiteit is momenteel aanwezig op vliegbasis Soesterberg, het Vechtplassengebied, de uiterwaarden van Lek en Nederrijn en in een aantal kleinere natuurgebieden.

Verandering Biodiversiteit

Tussen de tijdvakken 1975-1988 en 2004-2016 is er een forse achteruitgang van de diversiteit aan vaatplanten in Utrecht te zien, met name in het agrarisch gebied. Tussen de tijdvakken 1989-2003 en 2004-2016 was de mate van achteruitgang veel minder. Het landelijke beeld is dat de natuur in de periode tot de eeuwwisseling aanzienlijk is achteruitgegaan, maar dat deze afname is gestopt en er zich nu een licht herstel voor doet. In de Utrechtse analyse zijn alleen vaatplanten betrokken en is dit herstel niet te zien.

Natuurbeheer

De provincie subsidieert het natuurbeheer voor circa 22.000 ha. In totaal kost dit € 6,67 miljoen per jaar. De meest voorkomende beheertypen, zoals bos en basisnatuurgrasland vormen de grootste oppervlakte. Deze typen zijn relatief goedkoop, maar hebben doorgaans een geringere natuurwaarde. Relatief schaars zijn moeras en rietlanden, nat schraalland en vochtig hooiland. Dit zijn typen met intensiever beheer maar een hogere biodiversiteit. Belangrijke Utrechtse beheertypen voor de biodiversiteit zijn: moerassen, vochtig schraal- en hooiland, droge graslanden, natuurakkers, grote stilstaande wateren, vochtige bossen en parkbossen.

Nieuwe Natuur

De nieuwe natuur die sinds 1990 is gerealiseerd bestaat vooral uit graslanden: voor 54% uit (soortenarm) basisnatuurgrasland, 10% weidevogelgrasland en 15% uit schraalgraslanden.

Niet alle beheertypen zijn van even groot belang voor het goed functioneren van de Utrechtse natuur als geheel. Ook zijn sommige beheertypen zeldzamer en kwetsbaarder dan anderen. Daarom is in de ontwikkeling van nieuwe natuur een prioritering aangebracht. Op 18% van de oppervlakte is natuur met de hoogste prioriteit gerealiseerd, vooral nat schraalland (15%). Daarmee is er sinds 1990 circa 1.100 ha waardevolle (1^e prioriteit) natuur toegevoegd aan het NNN. Beheertypen met een tweede prioriteit, zoals moeras, zijn weinig gerealiseerd. De derde (laagste) prioriteit is op 61% van de oppervlakte gerealiseerd. Dit is hoofdzakelijk basisnatuurgrasland.

Van de Rode Lijstsoorten laten 126 plant- en diersoorten een toename zien in nieuwe natuur. Dit is ongeveer een derde van de soorten die op de Rode Lijst staan en in Utrecht voorkomen. De natuurontwikkeling levert daarmee een belangrijke bijdrage aan hun instandhouding. Voor de overige soorten van de Rode Lijst biedt de nieuwe natuur (vooralsnog) geen soelaas. Een aantal van de nieuwe natuurgebieden is nu al (heel) belangrijk voor de Utrechtse biodiversiteit, zoals de nieuwe natuur in de uiterwaarden (Blauwe kamer, Amerongen, Vianen), Plantage Willem III en de Noordpolder in Eemland (voor weidevogels).

'Rood voor Groen'

Er zijn 15 zogenoemde 'Rood voor Groen'-projecten uitgevoerd, waarmee 160 ha nieuwe natuur is gerealiseerd. Uit de analyse blijkt dat er grote verschillen zijn in het aantal hectare nieuwe natuur dat per woning wordt gerealiseerd. Ook zijn er grote verschillen in de kwaliteit van de gerealiseerde natuur. Daarnaast kan worden geconcludeerd dat deze natuur niet altijd een natuurbestemming krijgt in het bestemmingsplan.

Agrarisch Natuurbeheer

In Utrecht vindt op bijna 6.000 ha agrarisch natuurbeheer plaats. Vierennegentig procent hiervan is het leefgebied 'open grasland'; hier vindt weidevogelbeheer plaats. Het agrarisch natuurbeheer wordt voor 50% door de provincie en voor 50% door 'Europa' gefinancierd. In totaal kost het agrarisch natuurbeheer

€ 3,05 miljoen per jaar. Er zijn in Utrecht zeven 'collectieven' die het agrarisch natuurbeheer coördineren. Uit ons onderzoek blijkt dat de collectieven voldoen aan de subsidievoorwaarden. In het agrarisch gebied leeft een beperkt aantal soorten, die ook in veel lagere dichtheden voorkomen. Hierdoor is agrarisch natuurbeheer minder effectief dan gangbaar natuurbeheer voor behoud van de biodiversiteit.

Weidevogels

In de provincie Utrecht broedden in de weidevogelkerngebieden in 2016 ongeveer 1850 paar grutto's. In de weidevogelreservaten van de natuurorganisaties binnen het weidevogelkerngebied (840 ha) broedden circa 450 paar grutto's (dichtheid meer dan 50 paar/100 ha). Het beheer kost hier € 438.900 per jaar. In het agrarische deel van het weidevogelkerngebied broedden ongeveer 1.400 paar, bij de aan het agrarisch natuurbeheer deelnemende agrariërs (agrarisch weidevogelbeheer, 5.000 ha) ongeveer 700 paar (dichtheid 14 paar/100 ha). Dit kost € 2 miljoen per jaar. Uit de vergelijking met 2006 en 2009 blijkt dat de weidevogels in het agrarisch gebied met 4% per jaar afnemen. In de reservaten nemen de aantallen ook af, maar minder snel. De afnemende trend in Utrecht komt overeen met de landelijke trend. Als deze trend zich doorzet, komen we in 2019 bij de ondergrens van de doelstelling van de weidevogelvisie uit 2012, waarin we gesteld hebben 75% van de toenmalige populatie kritische weidevogels duurzaam te willen behouden. Dit betekent voor de grutto dat we met 1850 broedparen in 2016 al heel dicht de ondergrens van 1650 zijn genaderd.

De provincie heeft voor een aantal bijzondere soorten speciale agrarische beheerpakketten ontwikkeld om het behoud in het agrarisch gebied mogelijk te maken. Een daarvan is het pakket voor de zwarte stern. Dankzij dit pakket, en de inzet van agrariërs en vrijwilligers, is Utrecht de enige provincie waar deze soort toeneemt.

Natura 2000

In Utrecht liggen acht Natura 2000-gebieden, waarvan de provincie voor drie volledig verantwoordelijk en de zogenoemde voortouwnemer is. Voor het Utrechtse deel van de Oostelijke Vechtplassen zijn we verantwoordelijk voor de inrichting, beheer en de monitoring. Zeven Natura 2000-gebieden vallen ook onder het Programma Aanpak Stikstof (PAS). In deze rapportage zijn de gebieden waarvoor de provincie verantwoordelijk is, uitgebreid behandeld en worden de uitbreidings- en instandhoudingsdoelstellingen en de voortgang van de uitvoering van de herstelmaatregelen toegelicht. We volgen weliswaar de voortgang van de herstelmaatregelen, maar het is nu nog te vroeg om uitspraken te doen over de bereikte kwaliteit.

Soorten

De provincie is verantwoordelijk voor het behoud of het herstel van de gunstige staat van instandhouding van de in het wild voorkomende dieren en planten. In de rapportage is de staat van instandhouding gegeven van de soorten uit de Rode Lijst-categorieën bedreigd, ernstig bedreigd en verdwenen maar ook van meer algemene soorten. Van de 45 soorten die omstreeks 2000 verdwenen waren uit Utrecht zijn er acht soorten teruggekeerd. Sindsdien zijn er echter dertien andere soorten verdwenen. Daar tegenover staat dat achttien

soorten zich voor het eerst hebben gevestigd in onze provincie. De trend van de algemenere soorten, waarvan een trend kan worden berekend (176 soorten), geeft een beperkte toename te zien: 72 soorten gaan vooruit en 42 soorten nemen af. Sommige soortgroepen boeken een voorzichtige vooruitgang. Daarnaast is in de rapportage een aantal soortgroepen geëvalueerd waarvoor in het verleden concreet beleid is opgezet: kamsalamanders, kleibospaddenstoelen en mossen van essenhakhout.

Beleven en benutten

Tot slot is in deze rapportage een aantal activiteiten van de provincie vermeld wat betreft 'Beleven en Betrekken' en 'Duurzame financiering en benutting'. Hiervoor heeft de provincie onder andere de programma's 'Groen doet Goed', 'Groen aan de Buurt' en de vouchers 'Beleef en Bewonder' ontwikkeld. Zo zijn er bijvoorbeeld via het Landschap Erfgoed Utrecht (LEU) bijna 10.000 vrijwilligers actief, die onder andere op gestructureerde wijze soorten waarnemen en invoeren (tellers), met groepjes kinderen of volwassenen een park of natuurgebied bezoeken (vertellers) en mensen die de handen uit de mouwen steken bij het beheer of onderhoud van natuurgebieden of landschapselementen (herstellers).

Grutto

1. INLEIDING

De provincie Utrecht is een uniek knooppunt in Nederland: op een klein oppervlak vinden we een grote verscheidenheid aan landschappen en natuurgebieden. Maar ook is het een knooppunt van economische activiteiten. Dankzij het natuur- en het milieubeleid zorgen we ervoor dat een welvarende samenleving en een robuuste natuur naast elkaar mogelijk zijn.

Het natuurbeleid is gebaseerd op de huidige ecologische inzichten en diverse beleidskaders. Richtinggevend zijn internationale verdragen, zoals het Biodiversiteitsverdrag (1993) en de richtlijnen van de Europese Unie, waaronder de Habitat- en Vogelrichtlijn. Deze verdragen en richtlijnen zijn verwerkt in de Wet natuurbescherming (2017). Het doel van deze wet is het veiligstellen van een robuuste natuur, die ook een intrinsieke waarde heeft. Bescherming, versterking en duurzame beleving en benutting zijn sleutelwoorden en het stoppen van de teruggang van de biodiversiteit heeft prioriteit. Een instrument dat hierbij wordt ingezet is de realisatie van een kwalitatief hoog natuurnetwerk, maar ook daarbuiten dienen soorten beschermd te worden. Sinds januari 2017 is de Wet natuurbescherming in werking getreden en is de provincie volledig verantwoordelijk voor het natuurbeleid. Met de Natuurvisie provincie Utrecht 2017 hebben we vastgelegd hoe we invulling geven aan het natuurbeleid.

In Natuurbeleid 2.0 (2014), is met Provinciale Staten afgesproken dat eens in de drie jaar een uitgebreide rapportage wordt opgesteld over het provinciaal natuurbeleid. Dit is de eerste 'Rapportage Natuur' en gaat over de beleidsinspanningen, de kwantiteit en de (gerealiseerde) kwaliteit van de Utrechtse natuur.

De 'Rapportage Natuur' volgt de opbouw van de Natuurvisie en haar pijlers: 1. Natuur in een robuust netwerk, 2. Natuur met kwaliteit, 3. Beleven en betrekken en 4. Naar duurzame financiering en benutting. In de Natuurvisie is ook een vijfde pijler, 'De Balans bewaken' geïntroduceerd. Omdat er nog onvoldoende ervaring met deze pijler is, is deze niet beschouwd in de rapportage.

Vanwege de verschillende aard van de pijlers, zijn de afzonderlijke hoofdstukken niet direct onderling vergelijkbaar. De rapportage heeft betrekking op de oorspronkelijke beleidsinzet vanaf 1990, zoals bij versnippering of de realisatie van de oppervlakte nieuwe natuur voor het NatuurNetwerk Nederland (NNN). Maar het rapporteert ook over recent, nieuw opgezet beleid, zoals bij het vernieuwde Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) en het beleid rondom de N2000-gebieden. Deze laatste onderwerpen zijn meer beschrijvend van karakter.

De analyse van de kwaliteit in deze rapportage is mogelijk door de monitoringsinspanningen ten aanzien van de natuur. Het betreft de provinciale inventarisatie van het landelijk gebied, de PAS-monitoring en de deelname aan het landelijke Netwerk Ecologisch Monitoring (NEM). Het laatste betreft een landelijk monitoringsnetwerk op basis waarvan het Rijk aan Brussel rapporteert over de staat van instandhouding van de soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten. Deze wordt ook gebruikt voor bijvoorbeeld de 'Living Planet Index'. Ook financieren de provincies de monitoring in de natuurgebieden door de beheerders.

De resultaten van deze rapportage zijn input voor de realisatiestrategie natuur, die in januari 2018 aan Provinciale Staten wordt voorgelegd. In de realisatiestrategie worden voorstellen gedaan om de uitvoering van het natuurbeleid efficiënter, effectiever en doelmatiger te laten verlopen. Ook wordt aangegeven hoe versterking van de biodiversiteit vorm krijgt. Bij het vaststellen van de Natuurvisie is toegezegd een 'Supplement Monitoring' op te stellen. Deze Rapportage Natuur laat zien wat dankzij de monitoring mogelijk is en is daarom een basis voor dit supplement.

De gebruikte methoden in deze rapportage zijn in een apart methodiekdocument toegelicht. Ook is de samenvatting van deze rapportage in een apart document beschikbaar.

Den Treek Kelderbos

2. ROBUUST NETWERK

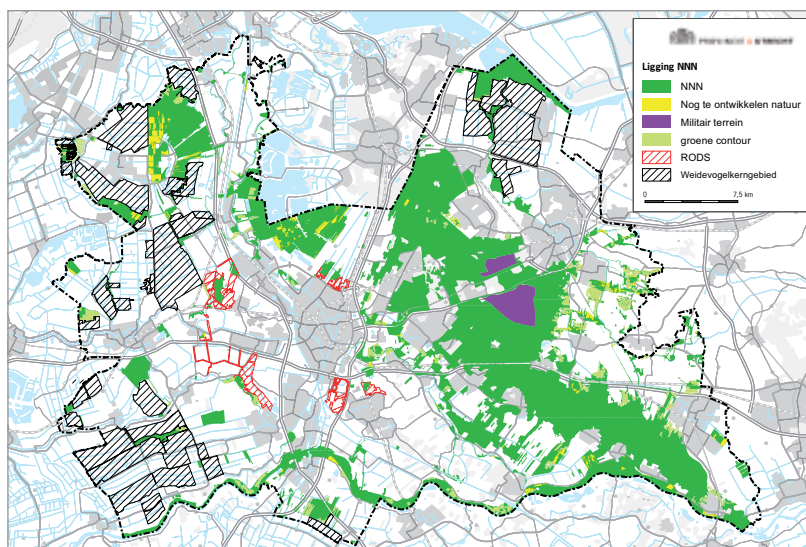
Natuurvisie pijler 1:

“WE ZORGEN VOOR EEN ROBUUST NETWERK VAN NATUUR TER BEHOUD EN VERSTERKING VAN ONZE NATUURWAARDEN EN ONZE BIODIVERSITEIT”.

2.1. KWANTITEIT NATUUR

2.1A. HET NATUURNETWERK

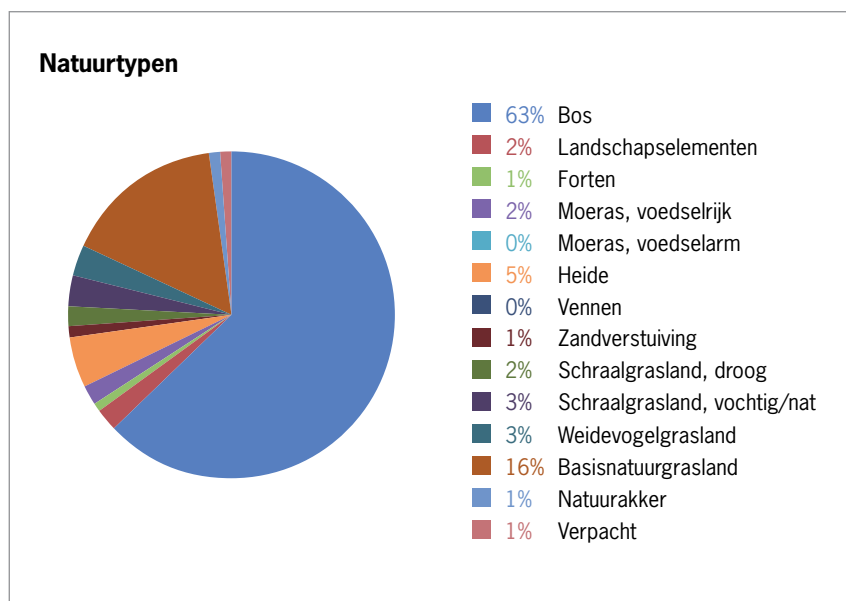
In het (nationale) Natuurbeleidsplan van 1990 werd de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) geïntroduceerd als middel om natuur en landschap duurzaam te behouden. Tot de dag van vandaag is dit nog steeds een belangrijk onderdeel van het natuurbeleid. De EHS is in 1992 in het Beleidsplan Natuur en Landschap voor Utrecht ingevuld (zie figuur 1). Inmiddels is de term EHS veranderd in NatuurNetwerk Nederland (NNN). Het NNN is planologisch beschermd in de Provinciale Structuurvisie (PRS) en de PRV. Het NNN bestaat uit natuur (circa 30.000 ha), nog te ontwikkelen natuur (circa 1.000 ha) en inliggend (blijvend) agrarisch gebied (ruim 2.000 ha).

Figuur 1.
Ligging NNN, Groene Contour, RODS, militaire terreinen en het weidevogelkerngebied

De totale oppervlakte natuur in Utrecht is op dit moment 32.525 ha. Dit is inclusief de militaire terreinen Leusderheide en Vlasakkers (1.115 ha), nieuw aangelegde recreatieterreinen om de stad (RodS, 678 ha) en kleine geïsoleerde bosjes, vooral in de Gelderse Vallei (726 ha), welke niet in de NNN vallen. Ruim 4.000 ha bestaat uit water (o.a. Eemmeer, Vinkeveense Plassen, Rijn/Lek). Ook sommige agrarische gebieden vertegenwoordigen een waarde voor de natuur, zoals de weidevogelkerngebieden (bijna 6.000 ha). Dit is niet meegerekend in de oppervlakte natuur.

In figuur 2 is weergegeven uit welke beheertypen de Natuur in Utrecht bestaat. In deze figuur is water buiten beschouwing gelaten. Uit de figuur blijkt dat het merendeel van de natuur bestaat uit bos (63%). Ook basisnatuurgrasland heeft een grote oppervlakte (16%).

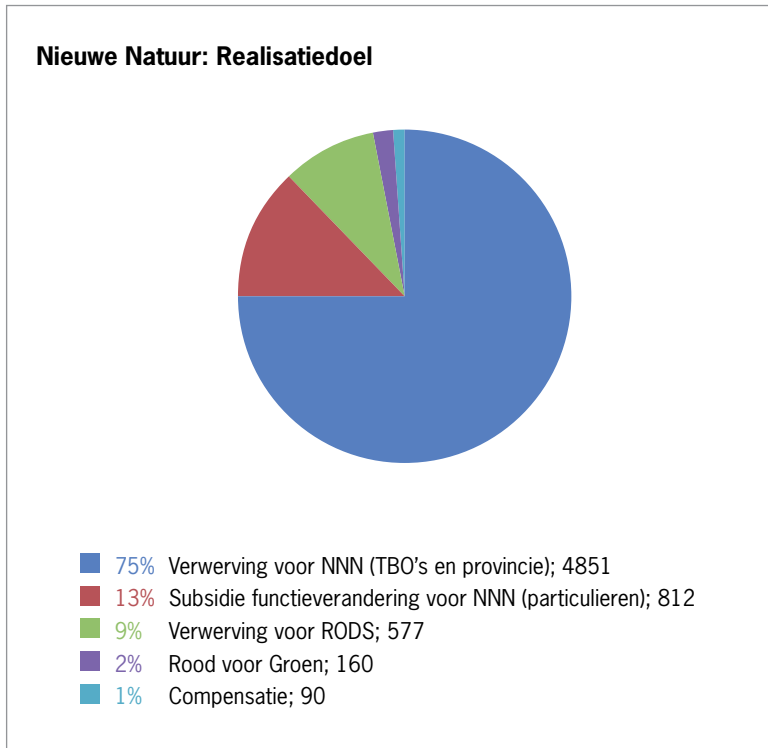

Figuur 2.
Natuurtypen
(bestaande natuur)

2.1B. KWANTITEIT NIEUWE NATUUR

Sinds 1990 is er 6.491 hectare nieuwe natuur gerealiseerd. Figuur 3 laat zien dat dit op verschillende manieren tot stand gekomen is. Het grootste deel is verkregen via verwerving en doorverkoop aan TBO's voor de realisatie van het NNN (4851 ha, 75%) en voor de realisatie van de RodS (577 ha, 9%). Er is 812 ha (13%) via subsidie functieverandering gerealiseerd (particulier natuurbeheer). De overige hectares zijn verkregen door middel van rood-voor-groen (160 ha) en natuurcompensatie (90 ha).

In het Beleidsplan Natuur en Landschap (1992) heeft de provincie de ambitie geformuleerd om naast de bescherming en het beheer van de circa 25.000 ha bestaande natuur, ook 11.230 ha nieuwe natuur en ecologische verbindingzones te ontwikkelen. De ambitie was om deze hectares voor 2018 aan het NNN toe te voegen. Deze ambitie bleek in 2011 niet haalbaar. De beperkte bereidheid van eigenaren om te verkopen of zelf te realiseren, de hoge grondprijzen en de Rijksbezuinigingen in 2010 waren aanleiding de oorspronkelijke doelstelling los te laten en het beleid te herzien.

Figuur 3.
Herkomst realisatie
nieuwe natuur

In het Akkoord van Utrecht (AvU) uit 2011 zijn de doelstellingen herijkt. De herijkte opgave werd de realisatie van 1.506 ha nieuwe natuur en inrichting van circa 2.700 ha eerder verworven nieuwe natuur. Realisatie gebeurt door functieverandering: grondverwerving of zelfrealisatie door organisaties en particulieren of grondaankoop door provincie en verkoop aan eindbeheerders. De prioriteit ligt bij de realisatie van 559 ha met internationale afspraken voor Natura2000 en de Kaderrichtlijn Water. Daarnaast is 3.000 ha aangewezen als Groene Contour en is 1.500 ha definitief aan de natuurontwikkelingsopgave onttrokken.

In het landelijke Bestuursakkoord Natuur en het Natuurpact is afgesproken dat de provincies het Rijk informeren over de voortgang van het natuurbeleid. Dit gebeurt door middel van de Voortgangsrapportage Natuur (VRN). De VRN wordt gezamenlijk door de provincies en het IPO opgesteld. De rapportage in 2016 is een kwantitatieve rapportage over de voortgang van de realisatie van het NNN (functieverandering en inrichting). Het betreft de som van de hectares functieverandering, ingerichte en beheerde hectares binnen de afzonderlijke provincies. Hieronder zijn de Utrechtse gegevens weergegeven (in ha):

	2011 - 2015	2016	Totaal
Gerealiseerd (functieverandering)	510,7	+ 28,9	539,6
Ingericht	776,9	+ 543,9	1320,8

Tabel 1. Oppervlakte gerealiseerde en ingerichte natuur in de Voortgangsrapportage Natuur

Uit de gegevens blijkt dat de provincie Utrecht wat betreft functieverandering sinds 2011 min of meer op koers ligt. We zijn nu op een derde van de tijd om het AvU te realiseren en we hebben circa een derde van de grond naar natuurfunctie omgezet. Ook de inrichting loopt op schema.

2.2. GROENE CONTOUR

De realisatie van de Groene Contour is onderdeel van het AvU, maar geen onderdeel van de landelijke afspraken in het Bestuursakkoord en het Natuurpact. In de Groene Contour betaalt de provincie niet mee aan de aankoop of functieverandering van de grond door particulieren of organisaties naar nieuwe natuur. Indien er natuur wordt gerealiseerd in de Groene Contour, dan wordt dit toegevoegd aan het NNN. Dan geldt dezelfde planologische bescherming en komt de eigenaar in aanmerking voor SNL-beheersubsidie (Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer).

In het AvU werd 3.000 ha begrensd als Groene Contour. Hiervan is inmiddels 84 ha gerealiseerd, met name via 'Rood voor Groen'-projecten en deels natuurcompensatie. De resterende opgave bedraagt 2.916 ha. De realisatie van natuur in de Groene Contour gaat dus zeer langzaam.

2.3. NATUUR VERBINDEN

In deze paragraaf wordt zowel de ontsnippering langs infrastructuur als de samenvoeging van natuur binnen het NNN ('robuustheid') behandeld.

2.3A. ACHTERGROND

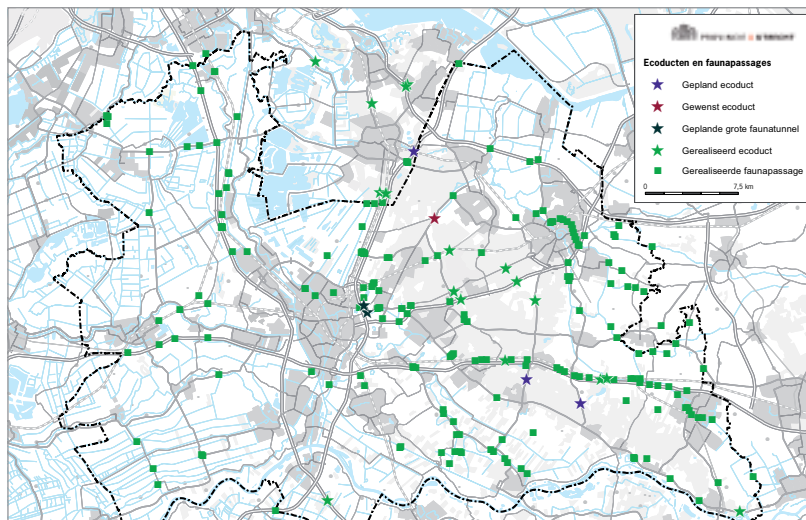
Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw werden de effecten van de versnippering meer geagendeerd. Het aantal aanrijdingen met dieren nam toe en de gevolgen van de isolatie van (dier)populaties werd nadrukkelijk als oorzaak voor (lokaal) verdwijnen genoemd. In de jaren negentig van de vorige eeuw zijn enkele ecoducten aangelegd. Sinds 2005 kwam de programmatische aanpak van de versnippering van de natuur op gang met het Meerjarenprogramma Ontsnippering (MJPO) van proRail en Rijkswaterstaat. Het MJPO is gericht op het opheffen van infrastructurele barrières in het NNN, die worden veroorzaakt door de bestaande rijksinfrastructuur: wegen, waterwegen en spoorlijnen.

Ook in Utrecht werd in het begin van de jaren negentig beleid geformuleerd voor ontsnippering. In 1994 werden de voorstellen voor infrastructuur uitgewerkt in het Werkdocument Ecologische Verbindingszones Provincie Utrecht (Provincie Utrecht, 1994). Het doel was (en is) gebiedsgericht ontsnipperen door de uitbouw en kwaliteitsverbetering van het natuurnetwerk en door de bouw van grote en kleine faunatunnels en ecoducten. Uit deze analyse volgde een kaart met daarop de bestaande en te ontwikkelen natuurgebieden in Utrecht: de Utrechtse ecologische hoofdstructuur met knelpunten. Grote en kleine knelpunten tussen natuur en infrastructuur waren daarna te lokaliseren en was goed te onderbouwen waar en waarom (nieuwe) ontsnipperingsmaatregelen gerealiseerd moesten worden.

2.3B. ONTSNIPPERING LANGS INFRASTRUCTUUR

Uit de genoemde analyse bleek waar de knelpunten in de provincie Utrecht bij de rijksinfrastructuur (rijks- wegen, spoorwegen en kanalen) en bij de provinciale wegen lagen. Daarnaast werden veel kleinere knelpunten gesignaleerd, waarvoor kleine faunatunnels, -duikers en looprichels een uitkomst zouden kunnen bieden. In Utrecht zijn in de periode 1990-2016 - door Rijk, provincie, ProRail en gemeenten - 18 ecoducten en 205 faunapassages en looprichels aangelegd (in figuur 4 is de ligging van de faunavoorzieningen in Utrecht aangegeven; in figuur 5 is weergegeven wanneer de faunavoorzieningen zijn aangelegd). Het MJPO en dus de beleidsdoelstelling is inmiddels vrijwel afgerond. Een grote slag is de afgelopen jaren gemaakt bij de

reconstructies van de snelwegen, waarbij ecodeucten in de wegenprojecten zijn opgenomen. Zo zijn in 2012 bij de reconstructie van de A12 door Rijkswaterstaat een groot aantal faunavoorzieningen gerealiseerd. Ook de aanleg van (kleinere) faunapassages is afgerond; bij nieuwe infrastructuur maken ontsnipperingsmaatregelen onderdeel uit van een totaalpakket van omgevingsmaatregelen. Wat resteert als MJPO-project zijn de natuur-oevers langs het Amsterdam Rijnkanaal, twee grote ecodeucten bij de N227 (2017) en de N226 (aanvang bouw omstreeks 2020). Mogelijk komen er nog enkele nieuwe verplichtingen door de komst van de otter in het veenweidegebied en een gewenste passage over of onder de N234 bij Peijnenburg. Er zijn nog twee grotere faunatunnels gepland onder de Utrechtse weg N237 en bij de Biltse rading (de laatste is een project van de gemeente Utrecht).

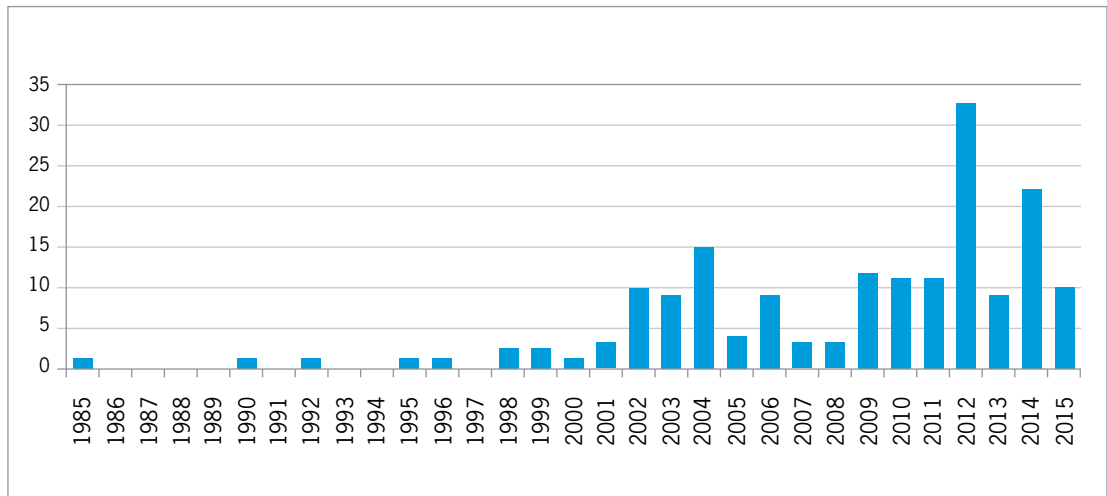

Figuur 4.
Ligging ecodeucten en faunapassages in Utrecht

Damherten

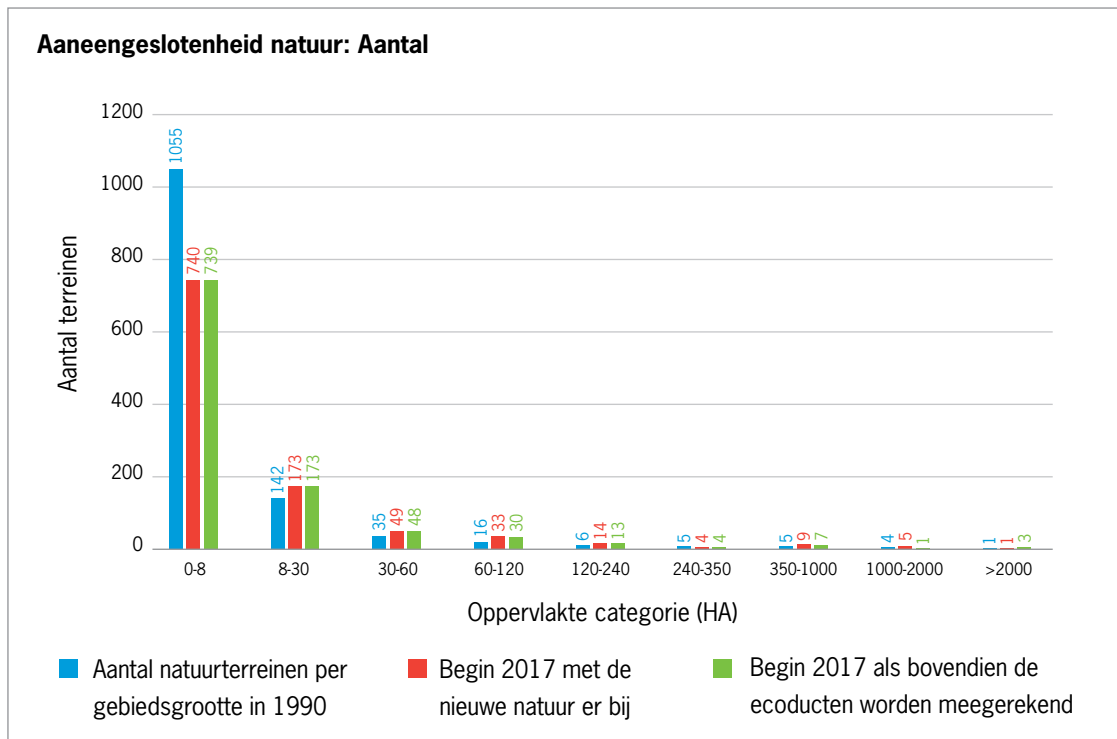
Figuur 5.

Overzicht van het jaar van aanleg van faunavoorziening waarvan het jaartal van aanleg bekend is (dit zijn er 174, van 49 faunavoorzieningen is het jaar van aanleg niet bekend).

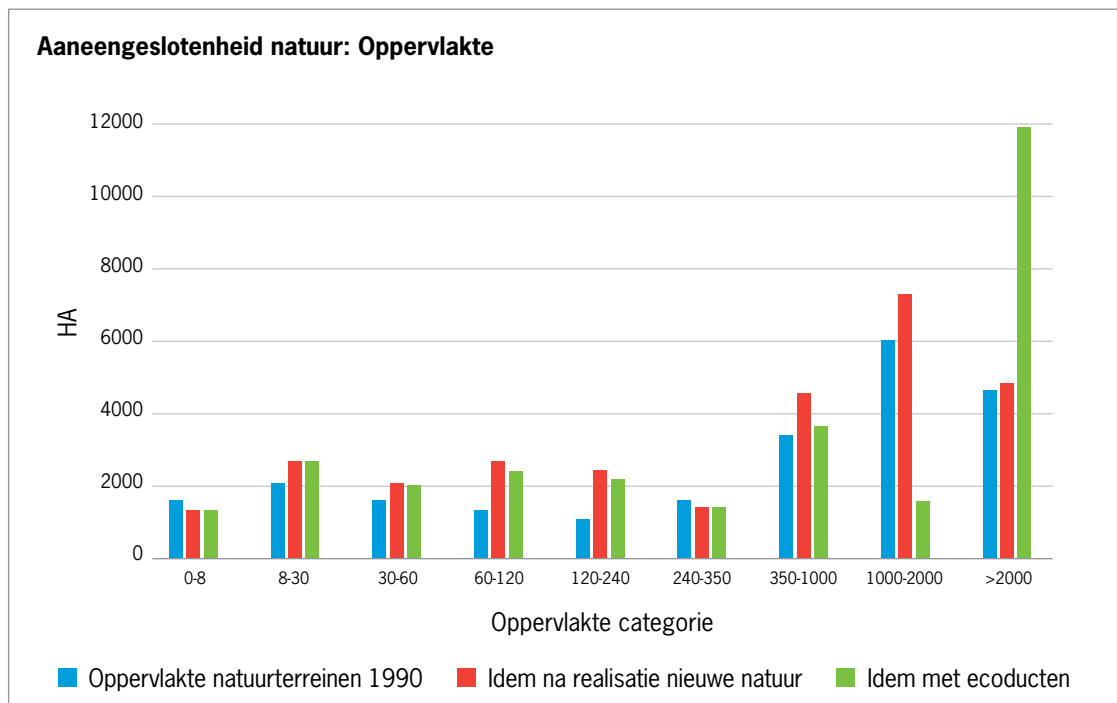
Dankzij sporenonderzoek, cameravallen, veldbezoeken, onderzoek door stagiairs en (wetenschappelijk) onderzoek elders is een beeld verkregen van de diersoorten die gebruik maken van de faunavoorzieningen, in welke richting zij zich bewegen en in welke aantallen zij het ecoduct passeren. Met name voor de grotere ecoducten is aangetoond dat grotere en mobilere soorten veelvuldig gebruik maken van de ecoducten. Sommige kleine zoogdieren, reptielen en insecten leven permanent op het ecoduct en de toelopen. In gebieden met vrije begrazing door runderen en paarden migreren ook deze soorten tussen de deelgebieden. Deze dieren verspreiden ook plantenzaden via de vacht en ontlasting. Vooral voor de das is de aanleg van faunatunnels en -duikers een succes. Toen het ontsnipperingsprogramma werd begonnen, was de soort bijna uitgestorven in Utrecht. Slechts enkele individuen leefden nog nabij Hollandsche Rading. Mede dankzij de aanleg van duikers, heeft de soort haar verspreiding aanzienlijk uitgebreid en leeft de soort weer in grote delen van Utrecht. In 2017-2018 wordt in Utrecht een aantal typen faunapassages en ecoducten onderzocht op het functioneren voor verschillende diersoorten.

2.3C. ONTSNIPPERING DOOR ROBUUSTHEID

Zoals hiervoor beschreven is er sinds 1990 circa 6500 ha natuur bijgekomen. Deze hectares zijn niet willekeurig gerealiseerd, maar zijn gebruikt om het NNN robuuster en meer aaneengesloten te laten zijn. In figuur 6 is het aantal natuurgebieden in 1990 en begin 2017 weergegeven. Ondanks de toename van de totale oppervlakte natuur, is het aantal kleine natuurgebiedjes (< 8 ha) afgenomen van 1055 gebiedjes in 1990 naar 740 in 2017. Dit is de verdienste van de realisatie van nieuwe natuur. Uit figuur 7 blijkt dat de ecoducten er voor hebben gezorgd dat de grotere natuurterreinen zijn samengevoegd tot nog grotere (> 2000 ha).

Figuur 6. Oppervlakte per natuurgebied

Figuur 7.

Som van de oppervlakte natuurterrein per gebiedsgrootte in 1990 (blauw), begin 2017 met de nieuwe natuur er bij (rood) en begin 2017 als bovendien de ecoducten worden meegerekend (groen).

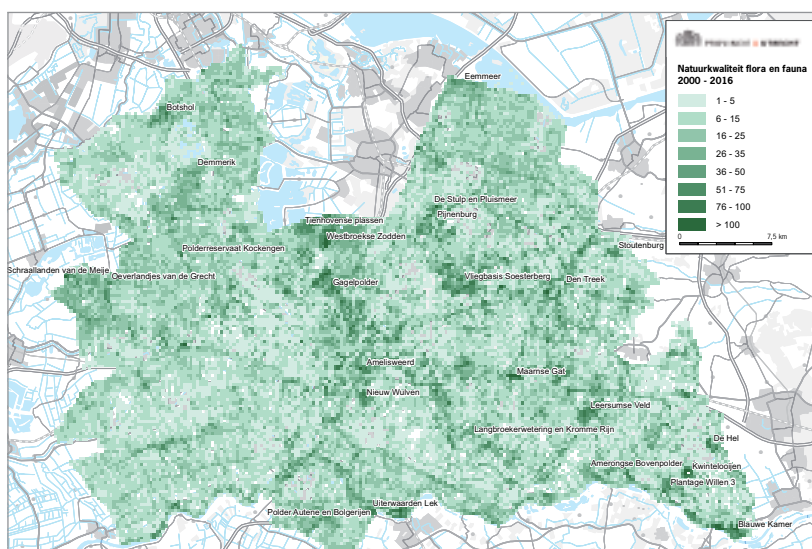
3. NATUUR MET KWALITEIT

Natuurvisie pijler 2:

“WE BESTENDIGEN EN VERBETEREN DE KWALITEIT VAN ONS NETWERK VAN NATUUR TER BEHOUD EN VERSTERKING VAN ONZE NATUURWAARDEN EN ONZE BIODIVERSITEIT”.

3.1. NATUURKWALITEIT PROVINCIEBREED

In figuur 8 is het aantal waargenomen karteersoorten (minder algemene, karakteristieke, bedreigde of beschermde soorten, zie methodiekdocument) en broedvogels in de periode 2000-2016 per 250x250 m weergegeven. Omdat de algemenere soorten niet zijn meegenomen, geeft de kaart een goede indicatie van de biodiversiteit. De verschillende natuurgebieden zijn duidelijk herkenbaar aan de donkere kleur en sommige zijn met hun naam aangegeven op de kaart. De gebieden met de hoogste biodiversiteit zijn het Vechtplassengebied/Molenpolder, delen van de uiterwaarden, Vliegbasis Soesterberg en een aantal kleinere natuurterreinen. De laagste biodiversiteit is aanwezig in het agrarisch gebied ten zuiden van de A12, polder Groot-Mijdrecht en het oosten van Utrecht in de Gelderse Vallei. Ook de droge bossen op de Heuvelrug zijn betrekkelijk soortenarm.

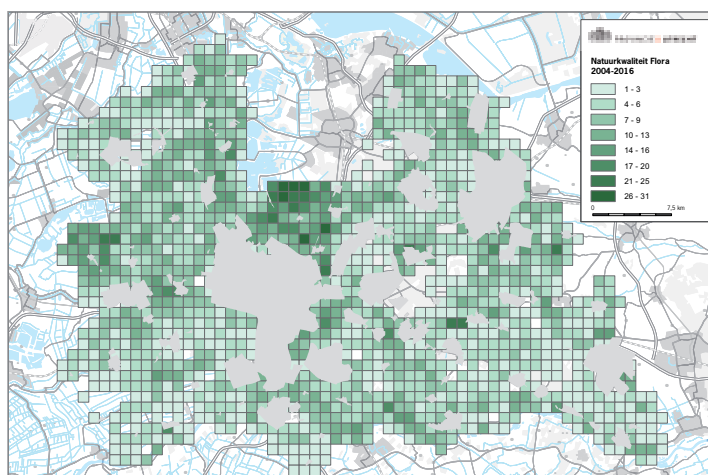
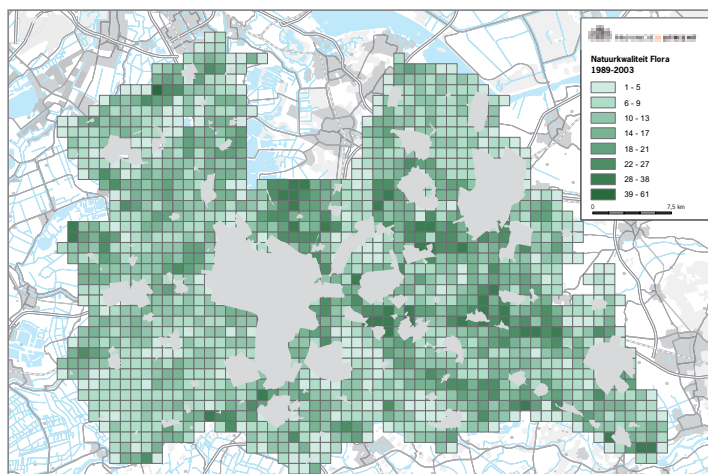
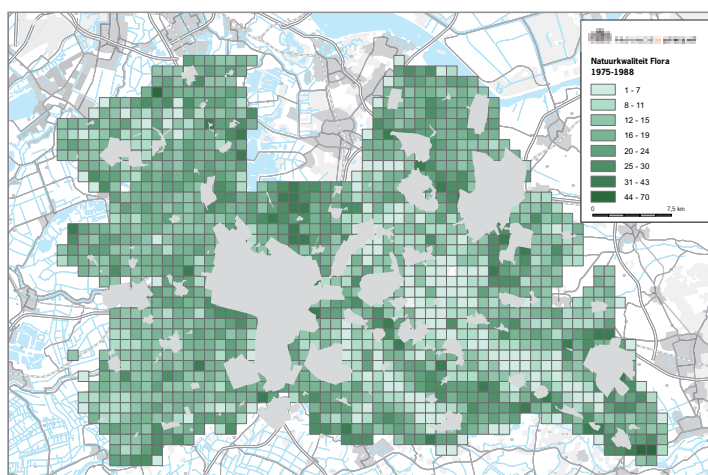

Figuur 8.

Aantal waargenomen karteersoorten en broedvogels in de periode 2000-2016 (per 250x250 m)

3.2. VERANDERING NATUURKWALITEIT

In figuur 9-11 is het aantal flora-karteersoorten die door middel van de provinciale inventarisatie van het landelijk gebied zijn gevonden, per 1x1 km weergegeven (zie methodiekdocument). Het betreft waarnemingen uit de perioden 1975-1988, 1989-2003 en 2004-2016. Om een meerjarige vergelijking mogelijk te maken, zijn alleen flora-karteersoorten meegenomen in deze kaarten. Fauna is niet meegenomen in deze figuren want de provincie inventariseert deze groepen pas 10 jaar vlakdekkend, waardoor geen vergelijking met de perioden hiervoor mogelijk is (zie methodiekdocument).

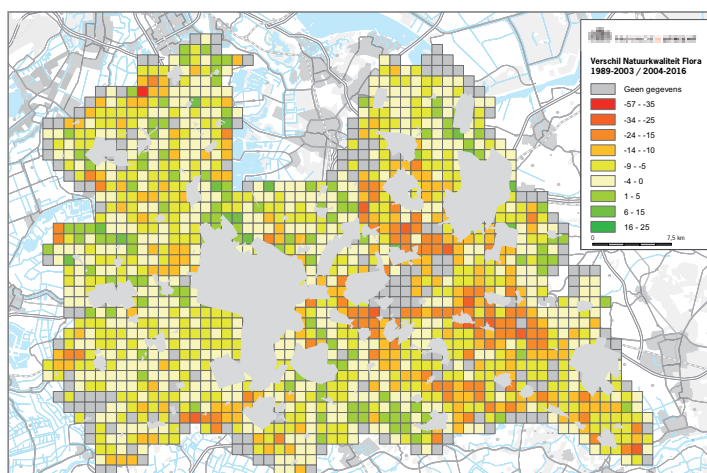
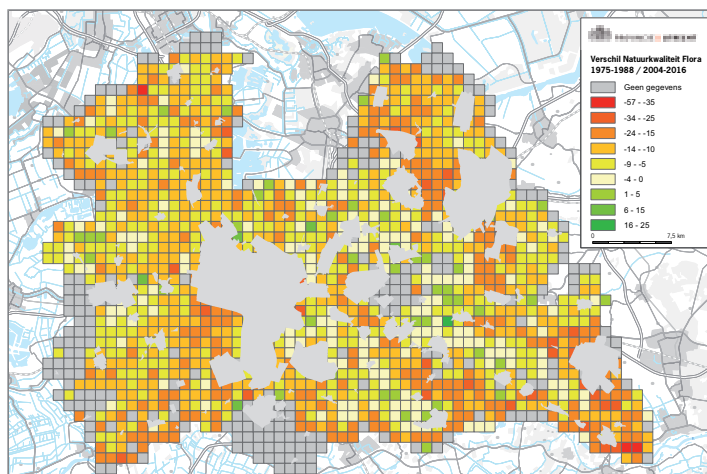

Figuur 9-11.
Aantal flora-karteersoorten per km²
in de periode 1975-1988,
1989-2003 en 2004-2016

De figuur 1975-1988 vertoont een tamelijke evenwichtige verdeling van de karteersoorten over de provincie, alleen de Heuvelrug en een gedeelte van het Kromme Rijn-gebied hebben een lagere diversiteit. In de figuur 1989-2003 zien we dat veel agrarisch gebied een lichtere kleur krijgt. Deze ontwikkeling zet door in figuur 2003-2016. In de laatste figuur verbleken ook de natuurgebieden. Dit heeft deels te maken met het feit dat de natuurgebieden in die periode niet meer door de provincie systematisch geïnventariseerd zijn. Alleen het Vechtplassengebied en het gebied ten Noordwesten van Zegveld hebben een hogere dichtheid, de rest maakt een tamelijk egale indruk.

In figuur 12 en 13 is het verschil van het aantal flora-karteersoorten per 1x1 km (= een "km-hok") tussen respectievelijk de periode 1975-'88, 1989-03 en 2004-'16 te zien. In de periode tussen 1975-'88 en 2004-'16 is er een forse achteruitgang te zien in geheel Utrecht. De achteruitgang in het agrarisch gebied is nog aanzienlijker. Ook de verschilkaart tussen de perioden 1989-'03 en 2004-'16 laten een achteruitgang zien, maar die is minder fors. Ook vertonen meer locaties een vooruitgang. Dit komt overeen met het landelijke beeld dat in de periode 1975-2000 de kwaliteit van de natuur fors afnam, maar dat de afname niet heeft doorgezet in de periode na 2000.

Het beeld van de vooruitgang in de natuurgebieden wordt vertroebeld doordat de provincie in 2006 besloten heeft geen natuurgebieden meer te inventariseren maar dit over te laten aan de TBO's; dit heeft er toe geleid dat er (veel) minder waarnemingen in de natuurgebieden na 2006 zijn gedaan, waardoor de verandering van de natuurkwaliteit in deze figuren in de natuurgebieden wat minder goed kan worden gezien.

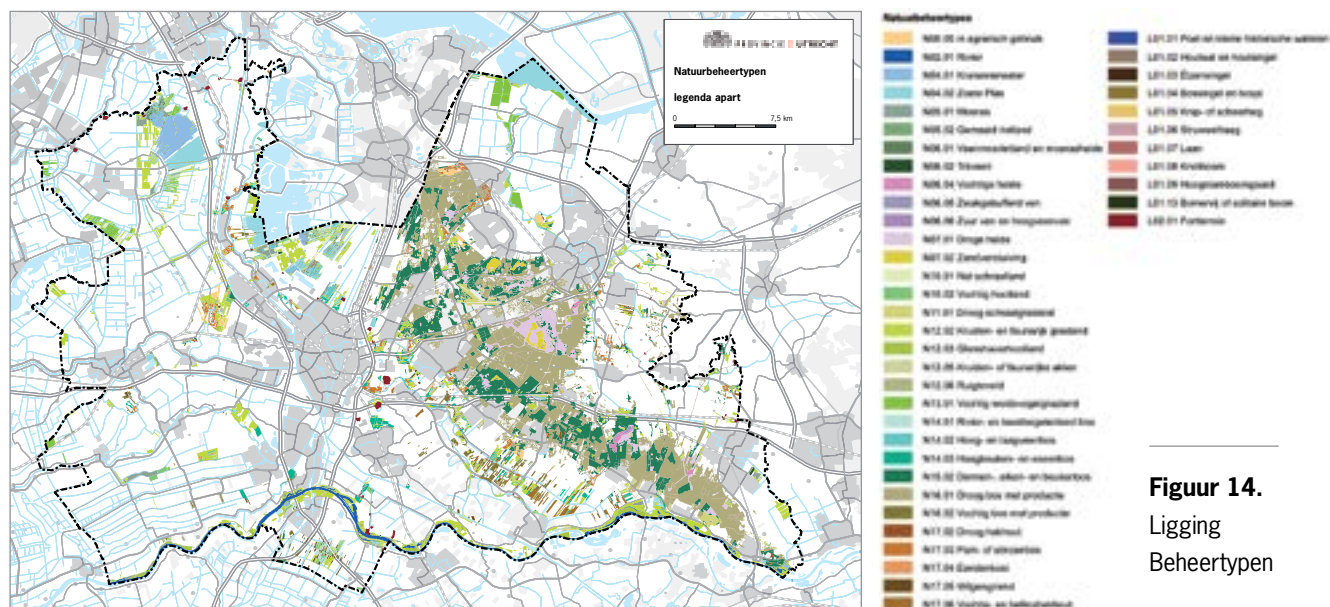
Figuur 12-13.

Verskil in aantal waargenomen flora-soorten per km-hok tussen 2004-2016 en respectievelijk 1975-1988 en 1989-2003.

3.3. NATUURBEHEER

3.3A. BEHEERTYPEN

De provincies zijn – op grond van het decentralisatieakkoord natuur – volledig verantwoordelijk voor het natuurbeheer. De provincie subsidieert zowel het agrarische natuurbeheer als het natuurbeheer. Het subsidiekader hiervoor is het in 2012 ingevoerde Subsiestelsel Natuur en Landschapsbeheer (SNL) en in het Natuurbeheerplan begrenst en beschrijft de provincie waar welke subsidies worden opengesteld. De beheertypenkaart is te raadplegen op <https://webkaart.provincie-utrecht.nl/viewer/app/Webkaart> (zie figuur 14). Voor de begrenzing en de subsidieverlening wordt voor het natuurbeheer gebruik gemaakt van 17 natuurtypen, die zijn onderverdeeld in beheertypen. De beheerkosten per beheertype verschillen aanzienlijk. In de zogenaamde 'Taakgroep Index', waarin zowel provincies als TBO's zitting hebben, worden de kosten van het betreffende type bepaald. De provincie subsidieert 75% van de door de taakgroep vastgestelde kosten van het beheer van de beheertypen.

Figuur 14.
Ligging
Beheertypen

3.3B. KOSTEN NATUURBEHEER

De provincie Utrecht subsidieert in 2017 het beheer van ruim 22.000 ha natuurterrein. In tabel 2 is de verdeling van de kosten over de verschillende beheertypen weergegeven. De kosten voor het natuurbeheer bedragen in 2017 ruim € 6,67 mln., waarvan € 5,93 mln. aan beheer en ruim € 747.000 subsidie aan een aantal toeslagen wordt gegeven (voor recreatie, schaapskudde, monitoring en vaarland).

De relatief grote oppervlakte bos en kruiden- en faunarijk grasland vormt niet de hoogste kostenpost. Het meeste geld kosten de landschapselementen in natuurterreinen, met name lanen en houtwallen.

Overigens is de totale oppervlakte aan Natuur, zoals eerder aangegeven, meer dan 30.000 ha. Over circa 30% van de natuur geeft de provincie geen subsidie. Dit betreft onder andere gronden van Rijkswaterstaat, militaire terreinen, nog niet doorgeleverde gronden van de provincie en sommige particuliere natuurterreinen.

De verwachting is dat de beheerkosten in de toekomst verder gaan toenemen. In de eerste plaats omdat het aantal hectares natuur toeneemt. Daarnaast wordt in een aantal gebieden, bijvoorbeeld de Oostelijke Vechtplassen, nieuwe natuur ontwikkeld met een duurder beheertype zoals bijvoorbeeld nat schraalland. Wel is mede door de inzet van de provincie Utrecht de beheervergoeding van vochtig hakhout en middenbos aangepast wat een lagere totale beheersubsidie oplevert. Echter de verhoging van de recreatietoeslag doet deze besparing weer teniet.

Beheertype	Omschrijving type	oppervlakte/aantal/meter*	Subsidiebedrag
L01.01	Poel	373,01	€ 47.500,00
L01.02	Houtwal	179,39	€ 500.000,00
L01.03	Elzensingel	3742,44	€ 7.700,00
L01.04	Bossingel	24,51	€ 50.000,00
L01.05	Knip/scheerheg	283,00	€ 600,00
L01.06	Struweelhaag	0,02	€ 450,00
L01.07	Laan	452,22	€ 700.000,00
L01.08	Knotboom	5368,20	€ 52.000,00
L01.09	Hoogstam	19,54	€ 33.000,00
L02.01	Fortterrein	113,91	€ 80.000,00
N01.03	Rivier- en moeraslandschap	0,10	€ 10,00
N02.01	Rivier	95,50	€ 450,00
N04.01	Kranswierwater	177,24	€ 7.500,00
N04.02	Zoete plas	295,48	€ 12.500,00
N05.01	Moeras	768,89	€ 350.000,00
N05.02	Gemaaid rietveld	15,51	€ 7.400,00
N06.01	Veenmosrietland en moerasheide	68,13	€ 113.000,00
N06.02	Trilveen	26,73	€ 53.300,00
N06.04	Vochtige heide	128,61	€ 25.300,00
N06.05	Zwakgebufferd ven	23,93	€ 1.300,00
N06.06	Zuur ven of hoogveenven	4,38	€ 300,00
N07.01	Droge Heide	669,68	€ 100.000,00
N07.02	Zandverstuiving	106,28	€ 9.700,00
N10.01	Nat schraalland	199,49	€ 335.000,00
N10.02	Vochtig schraalland	397,73	€ 370.000,00
N11.01	Droog schraalland	130,97	€ 72.600,00
N12.02	Kruiden- en faunarijk grasland	2459,10	€ 470.000,00
N12.03	Glanshaverhooiland	146,43	€ 89.000,00
N12.04	Zilt- en overstromingsgrasland	299,56	€ 90.000,00
N12.05	Kruiden- en faunarijk akker	260,14	€ 190.000,00

Beheertype	Omschrijving type	oppervlakte/aantal/meter*	Subsidiebedrag
N12.06	Ruigteveld	12,64	€ 1.000,00
N13.01	Vochtig weidevogelgrasland	840,13	€ 411.000,00
N14.01	Rivier- en beekbegeleidend bos	190,80	€ 6.000,00
N14.02	Hoog- en laagveenbos	235,14	€ 5.000,00
N14.03	Haagbeuken- en essenbos	337,65	€ 16.500,00
N15.02	Dennen- eiken- en beukenbos	4957,17	€ 390.500,00
N16.01	Droog bos met productie	8289,36	€ -
N16.02	Vochtig bos met productie	350,29	€ 3.400,00
N17.01	Vochtig hakhout met middenbos	211,90	€ 537.000,00
N17.02	Droog hakhout	46,31	€ 17.000,00
N17.03	Park- en stinzenbos	328,42	€ 82.000,00
N17.04	Eendenkooi	10,68	€ 21.000,00
N17.05	Wilgengriend	86,25	€ 221.000,00
N17.06	Vochtig en Hellinghakhout	174,16	€ 446.500,00
Totaal			€ 5.926.510,00
Toeslagen:			
	Recreatietoeslag		€ 574.000,00
	Schaapskuddetoeslag		€ 60.600,00
	Monitoringstoelage		€ 53.000,00
	Vaarland		€ 59.666,00
	Totaal:		€ 747.266,00
Totaal			€ 6.673.776,00

Tabel 2. Beheerkosten berekend op basis van tarieven 2017, met uitzondering van contract SBB die is berekend op basis van tarieven 2014. Beheerkosten kunnen per contract anders zijn ivm starten van de contracten in verschillende openstellingsjaren. De kosten zijn werkelijk hoger door deze doorlopende contracten en toeslagen. Beheerkosten exclusief proceskosten collectieven, BIJ12, RVO, provincies, etc. * de omvang volgens de definitie van het beheerpakket is weergegeven. Dit kan per pakket verschillend zijn: ha/aantal/meters.

3.3C. UTRECHTSE BEHEERTYPEN

Hieronder worden de belangrijkste Utrechtse beheertypen besproken.

Grote wateren (beheertypen Kranswierwater en Zoete plas)

Grote stilstaande wateren betreffen onder andere de randmeren, grotere en kleinere plassen in het veenweidegebied, vaarten en de kleine rivieren. Kranswierwateren zijn heldere wateren met een bijzondere plantengroei. Ze zijn zeldzaam en van belang vanwege de bijzondere kranswieren, groot nimfkruid en de aanwezigheid van iconsoorten zoals krooneend en kwabaal (zie figuur 15). Kranswiervegetaties onder licht brakke omstandig-

Figuur 15.

Grote stilstaande wateren – hier de Vinkeveense plassen en de Kloosterkolk en de Wijhe's in Botshol - zijn van internationaal belang vanwege de aanwezigheid van bijzondere waterplanten en de bijzondere fauna als de krooneend, kwabaal en de lepelaar.

heden, zoals in Botshol, zijn sterk bedreigd en van internationaal belang. Het is belangrijk dat deze wateren helder zijn, zodat de vegetatie van waterplanten zich kan ontwikkelen. Hiervoor moet de waterkwaliteit goed zijn (een laag fosfaatgehalte). Kranswierwater komt tamelijk stabiel voor in een aantal grotere veenplassen, zoals de Vinkeveense plassen. Zoete plas ligt verspreid in heel Utrecht, maar vooral in het veenweidegebied. In Utrecht ligt een kleine 500 ha grote stilstaande wateren.

Voedselrijk moeras (beheertypen Moeras en Gemaaid rietland)

Tot voedselrijk moeras rekenen we de beheertypen 'moeras' en 'gemaaid rietland'. Moeras bestaat uit riet of biezten, natte ruigten, grote zeggenvegetaties en water. Gemaaid rietland bestaat geheel uit riet en wordt in de wintermaanden gemaaid. Het riet wordt doorgaans verkocht. Voedselrijk moeras ligt voornamelijk in het veenweidegebied en in de uiterwaarden, zoals de uiterwaarden tussen Vianen en Schoonhoven, in de Amerongse Bovenpolder en in het Noorderpark. Van internationaal belang zijn de moerastypen van heen (dat is een soort bies) die spaarzaam voorkomen in het getijdegebied van de Lek. Daarnaast is de galigaanvegetatie in Botshol en de Oostelijke vechtplassen van belang. Ook leeft in dit beheertype een groot aantal karakteristieke bedreigde moerasvogels. Op de overige locaties leven in dit biotoop doorgaans ook meer bijzondere soorten. De realisatie van nieuw voedselrijk moeras verloopt tot nu toe moeizaam omdat het ingrijpende inrichtingsmaatregelen vraagt. In Utrecht ligt bijna 800 ha voedselrijk moeras.

Voedselarm moeras (beheertypen Veenmosrietland en Trilveen)

Het beheertypen Veenmosrietland en Trilveen zijn een karakteristiek onderdeel van de verlanding van het laagveenmoeras en internationaal zeldzaam. De veenmosrietlanden en trilvenen zijn moeilijk te beheren en de afgelopen periode aanzienlijk in kwaliteit en oppervlakte achteruit gegaan. Ze liggen in De Hel bij Veenendaal, Botshol en de Oostelijke Vechtplassen. Realisatie en uitbreiding van dit biotoop is ook een belangrijk N2000-doel. In de Oostelijke Vechtplassen en Botshol wordt dit biotoop uitgebreid door het graven van zogenaamde petgaten die door verlanding moeten gaan dichtgroeien. Deze verlanding komt echter maar moeizaam op gang. Daarom hebben veel van deze nieuwe petgaten nog het beheertype Zoete plas of Kranswierwater; slechts 8 ha staat als nieuw voedselarm moeras te boek. De realisatie van voedselarm moeras heeft prioriteit 1. Er is ongeveer 100 ha voedselarm moeras.

Vennen en vochtige heide

In Utrecht ligt een beperkt aantal vennen. Begin jaren negentig waren vrijwel alle vennen in Nederland verzuurd en de Utrechtse waren hier geen uitzondering op. Door de verminderde uitstoot van stikstof en de uitvoering van herstelmaatregelen is de kwaliteit van de Utrechtse vennen verbeterd. Mooie vennen liggen op het Leersumse veld en verspreid over de Utrechtse Heuvelrug (bijvoorbeeld Pluismeer, De Kom, Treekermeer). Vochtige heide is in Utrecht ook altijd schaars geweest en ligt vooral op Den Treek, verder verspreid zoals het Leersumse veld, bij Soest (Soesterveen) en zeer lokaal in de Gelderse Vallei (Groot Wolfswinkel). De Utrechtse vennen en vochtige heiden vormen een belangrijke aanvulling op de bestaande Utrechtse natuur, met een eigen karakteristieke flora en fauna die elders in de provincie niet voorkomt. Er is in Utrecht circa 30 ha ven en 130 ha vochtige heide.

Droge heide en zandverstuiving

Droge heide ligt verspreid op de Utrechtse Heuvelrug. Dankzij heideherstelprojecten (zie kader) is de oppervlakte aan heide toegenomen met circa 350 ha. Droge heide is internationaal vrij zeldzaam en herbergt een soortenarme, maar karakteristieke flora en fauna. Ook voor recreatief medegebruik is heide belangrijk. De vergrassing van de heide is op veel plaatsen verdwenen door intensief herstelbeheer, zoals plaggen. Stufzand is beperkt tot enkele gebieden, waarbij vooral de randen en de kleinere gebieden belangrijke ecologische waarden hebben (paddenstoelen, korstmossen). In Utrecht ligt bijna 700 ha, vooral op de Heuvelrug. Daarnaast is er meer dan 100 ha zandverstuiving.

Heideherstel

De heide op de Heuvelrug is sterk versnipperd en veel terreinen zijn klein. Voor veel karakteristieke soorten wordt het leefgebied te klein. Als ze verdwijnen kunnen ze de terreinen niet meer herkoloniseren door de geïsoleerde ligging in het bos. Daarom is in 2004 een Notitie Heideherstel opgesteld dat de omvorming van 350 hectare bos naar heide behelsde. Hiervoor konden de eigenaren een ontheffing van de herplantplicht van de voormalige boswet krijgen. Dit is inmiddels uitgevoerd.

Voor het heideherstel zijn 19 doelsoorten gekozen. In het methodiekdocument is weergegeven welke van die soorten de nieuwe terreinen inmiddels hebben gevonden. Het blijkt dat diverse soorten hun leefgebied al in aanmerkelijke mate hebben uitgebreid. Ook heeft een aantal zeer zeldzame soorten de nieuwe gebieden gekoloniseerd, zoals de veldkrekkel en de blauwvleugelsprinkhaan. De uitwerking in het methodiekdocument laat zien dat, hoewel er in elk terrein al één of meer van de doelsoorten verschenen zijn, de kolonisatie door doelsoorten tijd nodig heeft.

Figuur 16.

Schraallanden herbergen vaak een bijzondere natuurwaarde, zoals hier een kruidenrijk hooiland met onder andere moeraskartelblad.

Vochtige graslanden (beheertypen Vochtig hooiland en Nat schraalland)

Vochtige graslanden liggen op voedselarme grond en in de winter staat het (grond)waterpeil nabij het maaiveld. Ze zijn vaak zeer soortenrijk en belangrijk voor het behoud van de biodiversiteit. De zogenaamde blauwgraslanden (nat schraalland) zijn vrijwel beperkt tot Nederland. De natuurwaarde van deze graslanden is hoog, door de bijzondere vegetatie en het voorkomen van karakteristieke diersoorten (zie figuur 16). Vochtige graslanden liggen in Utrecht doorgaans in kleinere reservaten verspreid over heel Utrecht, zoals de De Hel, het Meeuwenkampje, de Kamerikse Nessen, de Mije, de Bijleveld, het Armenland Ruwel en Groot Zandbrink. Door hun geringe formaat en gevoeligheid voor veranderingen in de waterstand en stikstofdepositie uit de lucht is behoud moeilijk. Voor fauna heeft de geïsoleerde ligging van deze kleine gebiedjes geleid tot (lokaal) uitsterven van bijvoorbeeld de aardbeivlinder, gentiaanblauwtje en de Noordse woelmuis. Via natuurontwikkeling zijn een aantal schraallanden vergroot en enkele nieuwe gecreëerd. De verwachting is dat na de inrichting van het Oostelijke Vechtplassengebied, de oppervlakte uitbreidt. Ook Vochtig hooiland herbergt vaak een vrij hoge biodiversiteit. De beste hooilanden liggen nabij de Kromme Rijn en in de uiterwaarden van de Nederrijn en Lek. In Utrecht ligt 200 ha Nat schraalland en bijna 400 ha Vochtig hooiland.

Droge graslanden (beheertypen Droog schraalland en Glanshaverhooiland)

Droge (schrале) graslanden komen voor op enkele verspreide locaties op de Heuvelrug (de grootste zijn Vliegbasis Soesterberg, de Zanderij bij Maarn en Plantage Willen III) en als stroomdalgrasland in de Uiterwaarden (vooral bij Amerongen en Rhenen). Uitzonderlijk hoog is de kwaliteit van deze graslanden op Vliegbasis Soesterberg en deze zijn inmiddels van nationaal belang voor behoud van diverse soorten, zoals de komma-vlinder en de veldleeuwerik. Het is het grootste aaneengesloten droge grasland van Nederland. In Utrecht ligt 130 ha droog schraalland en bijna 150 ha glanshaverhooiland.

Basis natuurgrasland (beheertypen Kruiden- en faunarijk grasland en Ruigteveld)

Basis natuurgrasland is grasland dat (nog) niet tot een “hoger” type kan worden gerekend. Het gaat om graslanden op plaatsen waar geen potenties zijn voor typen met een hogere natuurwaarden, om gronden die pas recentelijk uit agrarisch gebruik zijn genomen, of om gronden die nog moeten worden ingericht. De natuurwaarde is gering tot matig. Ten opzichte van de periode 1990 is de oppervlakte waarin dit grasland voorkomt, aanzienlijk toegenomen. Dit komt omdat nieuwe natuur vaak dit beheertype krijgt. In Utrecht ligt 2.470 ha basis natuurgrasland.

Figuur 17.

Nieuwe Natuur met droge graslanden zijn de afgelopen periode onder andere gerealiseerd op Vliegbasis Soesterberg, Plantage Willem III en op het Aspergeveld op de zuidelijke Heuvelrug.

Natuurakkers

Veel akkerplanten waren omstreeks 1990 zeer zeldzaam geworden en de akkerflora behoorde tot de meest bedreigd soortgroep in Nederland. Dankzij herstelprojecten is een aantal soorten weer algemener geworden. Ook in Utrecht hebben diverse projecten gelopen, zowel op het zand (onder andere het Leersumse veld, Noordhout, de Laarserberg en Amerongen) als op klei (Zeist - Blikkenburg, Haarzuilens). Dankzij deze projecten komt een groot aantal zeldzame soorten weer verspreid voor. Voorbeelden zijn korensla op zand en eironde leeuwenbek op klei. Het behoud van de akkerflora is van nationaal belang. In Utrecht ligt 260 ha.

Weidevogelgraslanden

Gezien de samenhang met het agrarisch natuurbeheer, wordt weidevogelgrasland bij agrarisch natuurbeheer besproken. In Utrecht ligt 840 ha natuurterrein dat speciaal voor weidevogels wordt beheerd.

Vochtige bossen (beheertypen Rivierbegeleidend bos, Haagbeuken- en essenbos, Hoog- en laagveenbos en Vochtig bos met productie)

De vochtige bossen liggen verspreid in het westen en zuiden van Utrecht en betreffen doorgaans kleinere bospercelen. Rivierbegeleidend bos ligt in Vianen en hier en daar in de uiterwaarden. Het Hoog- en laagveenbos is grotendeels beperkt tot De Botshol en het Noorderpark. Haagbeuken- en essenbos komt vooral voor op de landgoederen in het Kromme-Rijngebied, zoals Amelisweerd, de Niënhof en Oostbroek. De 461 ha bos die sinds 1990 is aangelegd, met name in de RodS, behoort voor het merendeel tot dit bostype. In Utrecht ligt meer dan 1100 ha vochtig bos.

Hakhout en grienden

Hakhoutbossen en grienden zijn bossen die periodiek worden afgezet, waarna ze weer uitlopen. Wilgengriend ligt vooral ten zuiden van Vianen in de polders Autena en Bolgerijen. Nergens in Nederland komt dit op zo'n uitgestrekte schaal voor. Grienden hebben naast de natuurwaarde een grote cultuurhistorische en landschappelijke waarde. Hakhout kan zowel uit elzen als uit essen bestaan. Het belangrijkste type in Utrecht betreft de vorm met essenhakhout. Het merendeel van het Nederlandse essenhakhout staat in Utrecht, met name in het Kromme Rijn-gebied. De essenstoven in dit bostype zijn een belangrijke groeiplaats van een tamelijk zeldzame groep mossen. Hoge waarden hiervan zijn aangetroffen in Hindersteyn, Sandenburg, Hardenbroek, Overlangbroek, Kolland en de Raaphof. Helaas staat de waarde onder druk door het massaal optreden van de essentaksterfte, veroorzaakt door een Aziatische schimmel waardoor de essen minder vitaal zijn of zelfs dood gaan. Vochtig hakhout heeft een oppervlakte van meer dan 200 ha, griend bijna 100 ha.

Droge bossen (beheertypen Droog bos met productie, Dennen-, eiken- en beukenbos en Park- en stinzenbos)

De Heuvelrug is het domein van de droge bossen. De beheertypen Dennen-, eiken- en beukenbos (5.000 ha) en Droog bos met productie (meer dan bijna 9.000 ha) zijn de meest voorkomende typen natuur in Utrecht. Park- en stinzenbos (325 ha) ligt vooral langs de Vecht (Nijenrode, Gunterstein, Over-Holland) en in het Kromme Rijn-gebied, zoals Rhijnauwen en Amelisweerd. Deze bossen hebben doorgaans een hogere biodiversiteit en zijn van nationaal belang vanwege de aanwezigheid van bijzondere paddenstoelen (zie figuur 18). De biodiversiteit van aangeplant productie naald- en loofbos is doorgaans gering, maar deze bossen zijn wel voor de recreatie van belang.

Figuur 18.

In Utrecht liggen in de parken en bossen van de oude landgoederen de beste gebieden voor paddenstoelen van Nederland, zoals hier de Blikkenburgerlaan in Zeist.

3.4. NIEUWE NATUUR MET KWALITEIT

3.4A. INLEIDING

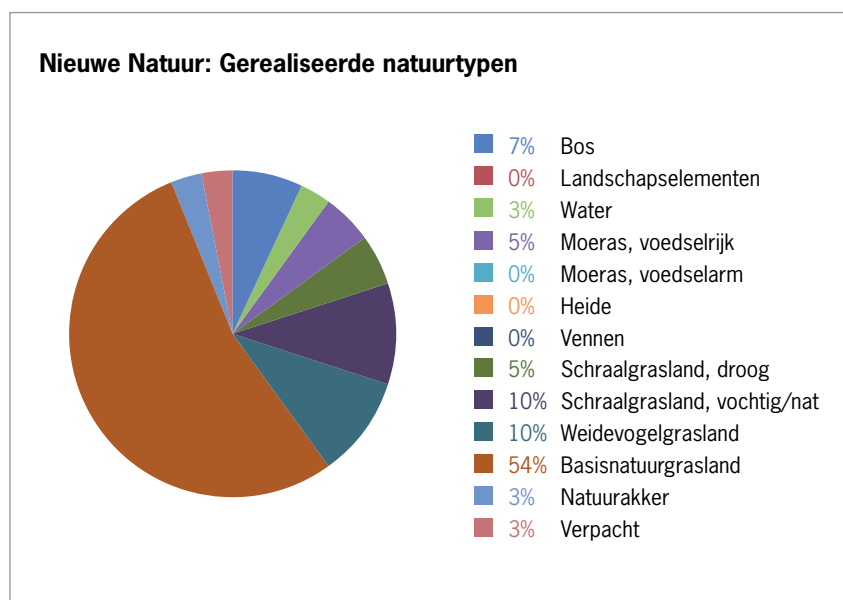
Sinds 1990 is circa 6.500 hectare landbouwgrond omgevormd tot (nieuwe) natuur. Het voornaamste doel daarvan is realisatie van het Natuurnetwerk Nederland. Daarnaast is natuur gerealiseerd ten behoeve van het project Recreatie om de Stad (RodS), nieuwe landgoederen (Rood-voor-Groen) en ter compensatie van aantasting van het NNN of bos.

Na de verwerving/functieverandering krijgt de nieuwe natuur in het Natuurbeheerplan een natuurbeheertype. In deze paragraaf wordt bekeken welke natuurtypen in de nieuwe natuurgebieden zijn gerealiseerd. Eveneens wordt in het Natuurbeheerplan aangegeven met welke prioriteit bepaalde beheertypen moeten worden gerealiseerd in de nieuwe natuur. In deze paragraaf wordt ook bekeken of het inderdaad lukt, de beheertypen met een hogere prioriteit te realiseren. Ten derde wordt de kwaliteit van de nieuwe natuur in deze paragraaf beoordeelt. Dit gebeurt aan de hand van de aanwezigheid van bedreigde soorten.

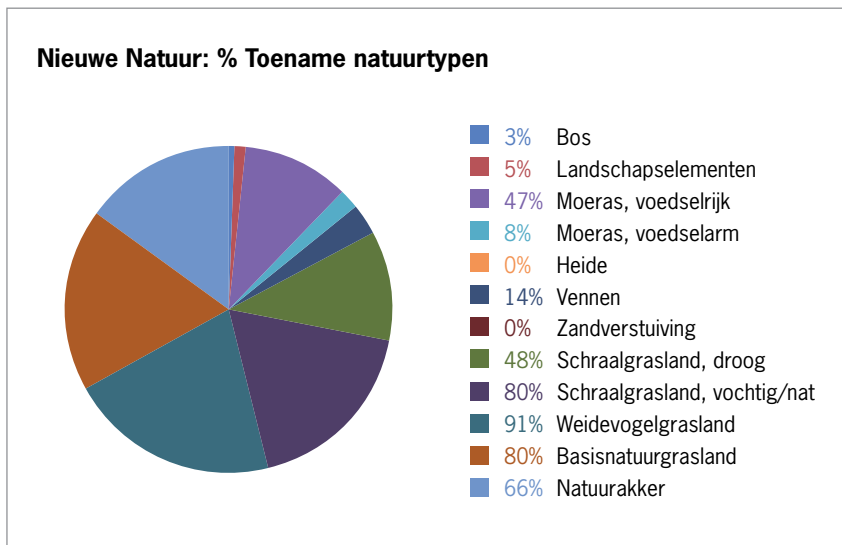
3.4B. GEREALISEERDE BEHEERTYPEN IN NIEUWE NATUUR

In figuur 19 is weergegeven welke beheertypen zijn gerealiseerd in de nieuwe natuur. In eerste instantie is dat vaak basis natuurgrasland (Kruiden- en faunarijck grasland). Soms kan het terrein zich via goed natuurbeheer ontwikkelen tot een "hoger" type, zoals vochtig hooiland, maar meestal moeten daarvoor inrichtingsmaatregelen worden uitgevoerd. Na afgraven van de bovengrond krijgt een perceel bijvoorbeeld het beheertype nat schraalgrasland. De beheerder kan vanaf dat moment beheersubsidie voor dat (duurdere) type aanvragen.

Het grootste deel (54%) van de nieuwe natuur is basis natuur grasland (beheertype Kruiden- en faunarijck grasland en Ruigteveld). Dit is grasland met een geringe natuurwaarde. Dit hoge percentage heeft verschillende oorzaken. In de eerste plaats moeten deze gronden vaak nog doorontwikkelen naar hogere typen of wachten nog op inrichting. Er is ook een deel dat geen potenties heeft voor doorontwikkeling, bijvoorbeeld omdat de bodem tot op grote diepte is verzadigd met fosfaat door het voormalig agrarisch gebruik. In de derde plaats komt het voor dat het beheer niet goed genoeg is. Met name een (klein) deel van de particuliere natuurterreinen wordt slecht beheerd. Voor de betrokken particulieren zijn de natuurresultaten ondergeschikt aan andere belangen. Deze percelen vertonen weinig ontwikkeling in natuurwaarde (zie ook Provincie Utrecht, 2012b). In mindere (en steeds mindere) mate geldt dit ook op terreinen van de TBO's. In dat geval betreft het verpachte gronden met intensieve beweiding of bemesting. Op dit moment wordt bekeken hoe de provincie de regie over de realisatie van de beheertypen beter kan organiseren. Een vierde oorzaak voor dit hoge percentage aan basis natuur grasland is het gebrek aan draagvlak voor de realisatie van hogere natuurdoelen en de daarmee gepaard gaande inrichtingsmaatregelen. In deze gebieden is en blijft een grote oppervlakte basisnatuurgrasland aanwezig.

Figuur 19.
Gerealiseerde
beheertypen in nieuwe
natuurgebieden.

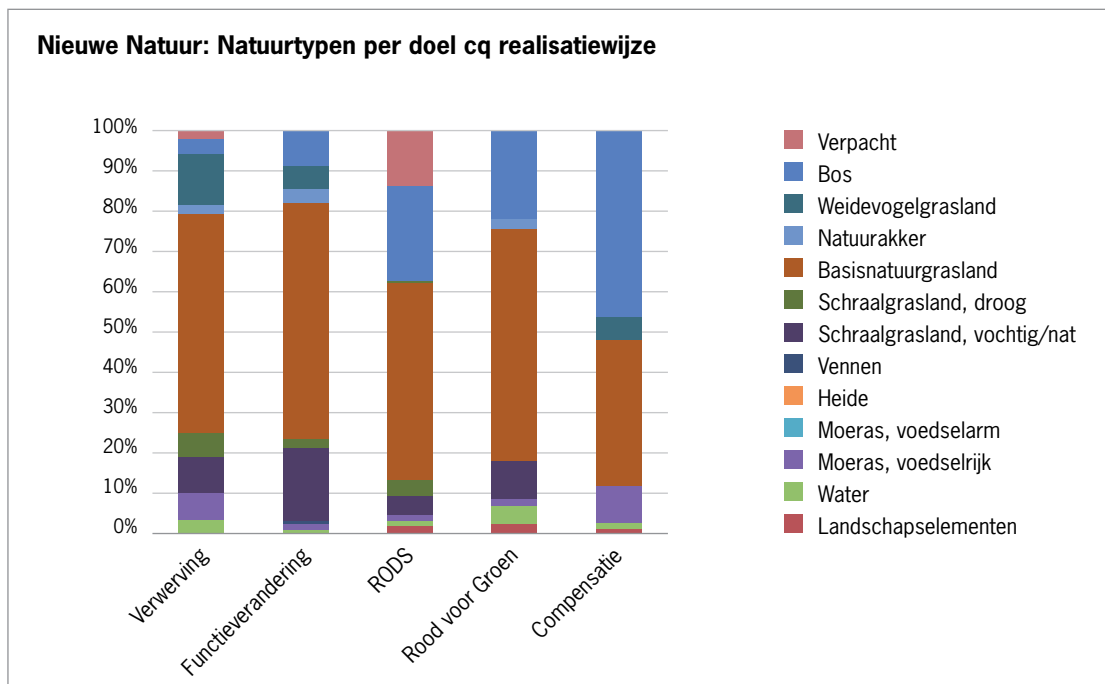
Figuur 20. Relatieve toename natuurtypen door de nieuwe natuur tussen 1990 en 2017.

Ook andere graslanden zijn relatief veel aanwezig in de nieuwe natuur, zoals weidevogelgrasland (10%) en schraalgrasland (15%). In totaal bestaat 79% van de nieuwe natuur uit grasland-natuurtypen. Andere beheertypen zijn naar verhouding minder gerealiseerd, zoals bos (7%) en moeras (5%). Juist moerassen zijn zeer kenmerkend voor het laagveengebied in het westen van Utrecht, zowel de moeilijk en alleen plaatselijk realiseerbare voedselarme moerassen (trilveen, veenmosrietland) als de (technisch gezien) veel gemakkelijker realiseerbare voedselrijke moerassen.

In figuur 20 staat de procentuele toename van het beheertype ten opzichte van 1990. Hier is te zien dat weidevogelgrasland de grootste uitbreiding heeft meegemaakt: het areaal is met 91% toegenomen. Ook basisnatuurgrasland en schraal grasland zijn fors toegenomen. Grasland is dus niet alleen qua oppervlakte maar ook procentueel ten opzichte van de aanwezige natuur in 1990, ruim aanwezig in de nieuwe natuurgebieden. Bos laat een toename zien van slechts 3%. Bos was echter in 1990 (en is nog steeds) het meest voorkomende beheertype.

Er zijn verschillende manieren waarop de nieuwe natuur is gerealiseerd. Een groot deel is aangekocht en doorgeleverd aan de TBO's (verwerving). Maar sinds het jaar 2000 kan de eigenaar van de grond ook nieuwe natuur realiseren (functieverandering). Figuur 21 laat de verschillen zien wat betreft de natuurtypen die op deze manieren gerealiseerd zijn en tevens in de RodS, rood-voor-groen en compensatie. Te zien is dat de TBO's (kolom verwerving) relatief veel weidevogelgrasland en droog schraalgrasland hebben gerealiseerd, particulieren (kolom functieverandering) relatief veel vochtig/nat schraalgrasland. In de RODS zit relatief veel bos en nog verpachte grond die nog ingericht moet worden (Haarzuilens, Hollandse IJssel). Ook in de nieuwe landgoederen (Rood-voor-Groen) en de compensatiegebieden is het aandeel gerealiseerd bos relatief groot.

Samenvattend kan gesteld worden dat in de nieuwe natuur relatief veel grasland wordt gerealiseerd, zowel in totaal als naar verhouding. Het merendeel van dit grasland is basis natuurgrasland, een type met een relatief geringe natuurwaarde. Moeras en bos zijn veel minder gerealiseerd.

Figuur 21.

Realisatiewijze van de grond en realisatie beheertype (minder vaak gerealiseerde beheertypen staan niet in de legenda).

3.4C. GEREALISEERDE PRIORITEIT IN NIEUWE NATUUR

In het rapport Utrechtse Natuurdoeltypen (2002) zijn de natuurdoelen voor de nieuwe natuur vastgelegd. Met het Natuurbeleid 2.0 is daarin meer flexibiliteit mogelijk gemaakt. Sindsdien worden in het Natuurbeheerplan per regio (tabel 4) prioriteiten voor de verschillende beheertypen gegeven. Elke regio heeft een aantal prioritair beheertypen gekregen, waarbij natuur met de hoogste prioriteit de hoogste bijdrage levert aan de Utrechtse biodiversiteit en prioriteit 3 de geringste. Uitgangspunt is dat in een project eerst getracht wordt de typen natuur met prioriteit 1 te realiseren, als dat niet mogelijk is prioriteit 2 en anders prioriteit 3. Doorgaans zijn de beheertypen met de eerste prioriteit het meest zeldzaam en herbergen de meeste bedreigde soorten.

Prioriteit volgens Natuurbeheerplan	% van totale oppervlakte nieuwe natuur
prioriteit 1	18
Weidevogelgrasland	11
prioriteit 2	8
prioriteit 3	61
Overig	2

Tabel 3. Percentuele gerealiseerde prioriteit per oppervlakte nieuwe natuur.

In tabel 3 staat welke prioriteiten tot dusver zijn gerealiseerd. Te zien is dat 18% van de gerealiseerde nieuwe natuur de hoogste prioriteit heeft. Dit betreft dan vooral nat schraalland. Trilveen en veenmosrietland (ook prioriteit 1) worden minder gerealiseerd. Ook beheertype met prioriteit 2, zoals moeras en kranswierwater, worden relatief weinig gerealiseerd. De derde (laagste) prioriteit is het meest gerealiseerd. Dit is hoofdzakelijk basisnatuurgrasland (Kruiden- en faunarijck grasland). De reden van dit hoge percentage is al toegelicht in de vorige paragraaf. Kortom:

hoewel er een relatief grote oppervlakte beheertypen met prioriteit 3 in de nieuwe natuurgebieden gerealiseerd is, is er ook een substantiële oppervlakte met hoogwaardige natuur gerealiseerd. Zo is er circa 1.100 ha waardevolle, 1^e prioriteit-natuur toegevoegd aan het NNN. Dit betreft hoofdzakelijk nat schraalland.

Beheertype	Eemland	Gelderse Vallei *)	Binnenveld	Noorderpark *)	Vechtvallei *)	De Venen	Bloklampolder	Midden West	Ruige Weide	Zuidwest	Uiterwaarden	Vianen	Kromme Rijngebied *)	Utrechtse Heuvelrug
02.01 rivier											3			
04.01 kranwierwater			2	2		2	2							
05.01 moeras	2	2	2	1	2	1	1	2	2	2	2	2	2	
06.01 veenmosrietland en moerasheide			1	1		1	1							
06.02 trilveen (via laagveenontwikkelingsreeks)			1	1		1	1							
06.04 vochtige heide		1												1
06.05 zwakgebufferd ven		1												1
06.06 zuur ven of hoogveenven		2												2
07.01 droge heide		2												2
07.02 zandverstuiving														2
10.01 nat schraalland	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			1	1
10.02 vochtig hooiland	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2	
11.01 droge schraalgraslanden		2		2							1		2	1
12.02 kruiden- en faunarijk grasland	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
12.03 glanshaverhooiland	2				2			2	2	2	1	2	2	
12.05 kruiden- en faunarijke akker		1*		1*							3*	3*	1*	1*
13.01 vochtig weidevogelgrasland	1**				1**	1**	1**	1**	1**	1**				
14.01 rivier- en beekbegeleidend bos	3	3	3					3	3	3	3	3		
14.02 hoog- en laagveenbos				3	3	3	3	3	3					
14.03 haagbeuken- en essenbos					3			3	3	3			3	3
15.02 dennen-, eiken- en beukenbos	3	3	3	3									3	3

Voor niet vermelde beheertypen geldt geen uitbreidingsambitie

Werkwijze voor te ontwikkelen natuur:

- 1 eerste prioriteit, indien niet realiseerbaar dan,
- 2 tweede prioriteit, indien niet realiseerbaar dan:
- 3 derde prioriteit

Werkwijze voor bestaande natuur: omvorming mogelijk naar type met hogere prioriteit

1* voor botanische doelen alleen op historische akkerlocaties

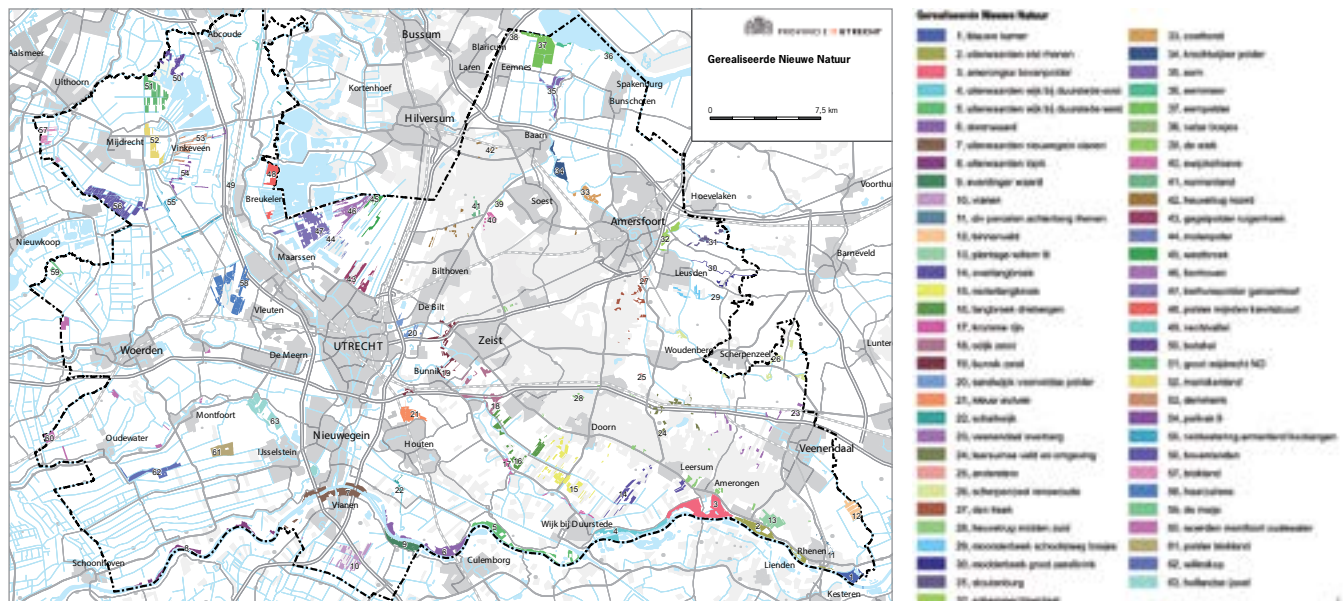
1** alleen in weidevogelkerngebieden

*) = inclusief de flanken van de Heuvelrug

Tabel 4. Prioritering van Natuurdoeltypen in Natuurbeheerplan.

3.4D. GEREALISEERDE NATUURKWALITEIT IN NIEUWE NATUUR

De gerealiseerde nieuwe natuurterreinen zijn geclusterd in 63 gebieden (zie figuur 22). Om te beoordelen wat de kwaliteit is, is in deze gebieden bepaald hoeveel soorten van de Rode Lijst zijn waargenomen in de periode 2000-2016 (zie bijlage 1, figuur 1 voor de opsomming van de betreffende gebieden, zie het methodiekdocument voor de werkwijze). De resultaten worden hier eerst geanalyseerd voor de gehele provincie en daarna voor de afzonderlijke gebieden.

Figuur 22.

Ligging gerealiseerde nieuwe natuur sinds 1990

Gehele provincie

De kwaliteit is beoordeeld op basis van het voorkomen Rode Lijst soorten van vaatplanten, vogels en overige diersoorten.

Vaatplanten. In de nieuwe natuurgebieden komen 82 Rode Lijst-soorten in een of meer gebieden voor (in Utrecht komen 252 vaatplanten van de Rode Lijst voor). Vooral akkerplanten zijn in veel nieuwe natuurterreinen verschenen. Verder is het rivierengebied goed vertegenwoordigd. In tabel 5 staat voor welke biotopen de soorten kenmerkend zijn.

Voorkeursbiotoop	aantal soorten x het aantal gebieden waar de soort gevonden is	som soorten per gebied
akker	17	57
matig voedselrijk grasland	10	54
droog schraalgrasland	14	32
rivierengebied	10	27
moeras	6	23
nat schraalgrasland	9	21
heide en heischraal grasland	5	17
ruigte	4	6
vochtige heide	3	6
voedselarm water	3	4
bos en struweel	1	2

Tabel 5. Aantal soorten vaatplanten en som van de soorten per gebied per voorkeursbiotoop

Vogels. Er zijn 36 (broed)vogelsoorten van de Rode Lijst waargenomen in de nieuwe natuur van Utrecht. Dit betreffen veel weidevogels. Soorten van bos, struweel en ruigte zijn ook goed vertegenwoordigd. Dit is grotendeels het positieve effect van het extensievere beheer van voormalige agrarische graslanden in de uiterwaarden en op de Heuvelrug. Er zijn 8 moerassoorten in de nieuwe natuur waargenomen, maar vaak in maar weinig gebieden. Het zijn vaak zeldzame soorten, zoals porseleinhoen, kleinst waterhoen en steltkluut. Overigens zijn deze waterrijke gebieden ook erg gewild bij doortrekkende en overwinterende vogels. Dit is in deze analyse niet meegenomen. In tabel 6 staat het voorkeursbiotoop van de betreffende soorten.

Voorkeursbiotoop	aantal soorten x het aantal gebieden waar de soort gevonden is	aantal soorten x aantal gebieden
weide	5	91
water	3	54
struweel	5	53
Bos	5	47
open gebied	1	22
ruigte	4	21
pioniermilieu	3	21
moeras	8	19
indifferent	1	14
heide	1	1

Tabel 6. Aantal soorten van de Rode Lijst vaatplanten en som van de soorten per gebied per voorkeursbiotoop

Overige soorten

De aanwezigheid van de overige soorten van de Rode Lijst staat in Tabel 7.

Soortgroep	aantal soorten in nieuwe natuur
Dagvlinders	2
Libellen	2
Sprinkhanen	2
Amfibieën	2
Reptielen	3
Zoogdieren	9
Vissen	6
	26

Tabel 7. Aantal overige soorten van de Rode Lijst die aanwezig zijn in nieuwe natuurgebieden in Utrecht.

Samenvattend: er hebben van de Rode Lijst-soorten 82 vaatplanten, 36 broedvogels en 26 overige soorten geprofiteerd van de nieuwe natuur. Hoewel sommige soorten al vanouds in de gebieden aanwezig waren en de soorten soms maar in een enkel gebied voorkomen, levert de natuurontwikkeling als geheel een belangrijke bijdrage aan het behoud van deze soorten. De Rode Lijsten zijn echter langer: zo bevat de Rode Lijst vaatplanten 252 en de Rode Lijst vogels 78 soorten die in Utrecht voorkomen. De nieuwe natuur biedt vooralsnog voor een derde deel van de soorten leefgebied, maar nog niet voor de overige (tweederde deel) bedreigde soorten.

Afzonderlijke gebieden

De 63 gebieden met nieuwe natuur zijn verre van gelijk. De gebieden lopen uiteen in oppervlakte, samenhang, ouderdom (jaar van functieverandering) en de mate waarin ze zijn ingericht.

In bijlage 1, tabel 1 zijn alle nieuwe natuurgebieden weergegeven, inclusief de oppervlakte. Tevens laat tabel 1 zien hoeveel Rode Lijst-soorten vaatplanten en vogels er in het betreffende gebied zijn waargenomen. In tabel 2 is per gebied aangegeven welke beheertypen zijn gerealiseerd. In rood is aangegeven hoeveel de restant-opgave is voor het betreffende gebied. In tabel 3 van die bijlage is weergegeven welke prioriteiten de gerealiseerde beheertypen per gebied hebben.

Tabel 1 laat zien dat er maximaal 13 Rode Lijst-vaatplanten in een gebied zijn verschenen. In 13 van de 63 nieuwe natuurgebieden is geen enkele Rode Lijst-vaatplant aanwezig. Het maximum aantal Rode Lijst-broedvogels is 31. In 16 gebieden is geen enkele Rode Lijst-broedvogel gevonden. In veel uiterwaarden, Plantage Willem III, de Schammer/Bloeidaal (zie figuur 23) en Haarzuilens zijn beide groepen goed vertegenwoordigd. De vijf beste gebieden (op basis van aantal aanwezige Rode Lijst-soorten) zijn: Amerongse Bovenpolder, Uiterwaarden Elst Rhenen, Steenwaard, Blauwe kamer en Gagelpolder/Ruigenhoek.

Figuur 23.
Bloemrijk grasland in
nieuwe natuur in Bloedaal
bij Amersfoort.

Natuurboeren

Boeren die grond in de NNN hebben, kunnen natuur realiseren door middel van functieverandering. Ze krijgen dan de daling van de waarde van de grond grotendeels vergoed, op voorwaarde dat op de betreffende grond natuur wordt gerealiseerd. Ze komen daarna ook in aanmerking voor een beheervergoeding. (Dit moet niet worden verward met agrarisch natuurbeheer, waarbij het bestemmingsplan niet wordt gewijzigd en de vergoeding voor beheer anders is geregeld).

Voor de realisatie van hogere natuurdoelen en de uitvoering van vergaande inrichtingsmaatregelen liggen bij agrariërs vaak moeilijk. Om deze gronden toch naar natuur om te vormen, worden de doelen bijgesteld. Door op deze gronden beheertypen met een lage prioriteit te realiseren (Kruiden- en faunarijck grasland, Vochtig weidevogelgrasland) is het mogelijk dat het bedrijf blijft functioneren en de NNN wordt ingericht. Dit wordt vaak gecombineerd met draagvlak voor de realisatie van hogere natuurdoelen elders in het gebied door een tbo. Dit is gebeurd in de Bethunepolder en in de Bovenlanden.

3.4E. ROOD VOOR GROEN

Rood voor Groen, ofwel 'nieuwe landgoederen', is een concept waarbij een initiatiefnemer één of meer woningen mag bouwen in het landelijk gebied (waar dat normaal gesproken niet mag) in ruil voor de omvorming van landbouwgrond naar nieuwe natuur. Sinds 1990 zijn er 15 nieuwe landgoederen op deze wijze gerealiseerd in de provincie (zie bijlage 2 met een overzicht van de nieuwe landgoederen) waarmee circa 160 hectare nieuwe natuur is ontstaan. Er kunnen 44 woningen worden gebouwd, waarvan er op dit moment 23 daadwerkelijk zijn gerealiseerd (als gevolg van de crisis is er een achterstand in de bouw van de woningen ontstaan). Er blijken grote verschillen te zijn in het aantal hectare nieuwe natuur dat per woning is gerealiseerd. Ook heeft de natuur niet altijd de bestemming natuur gekregen in het bestemmingsplan. In enkele, wat oudere gevallen, is subsidie functieverandering en inrichting gegeven voor de nieuwe natuur, waardoor er van een groene tegenprestatie voor het rood eigenlijk geen sprake is.

De nieuwe natuur bestaat voor het grootste deel uit basisnatuurgrasland (92 ha) en daarnaast uit bos (35 ha) en andere typen natuur (33 ha). Zie tabel 3. Ook wat betreft de natuurinvulling zijn er grote verschillen tussen de verschillende projecten onderling.

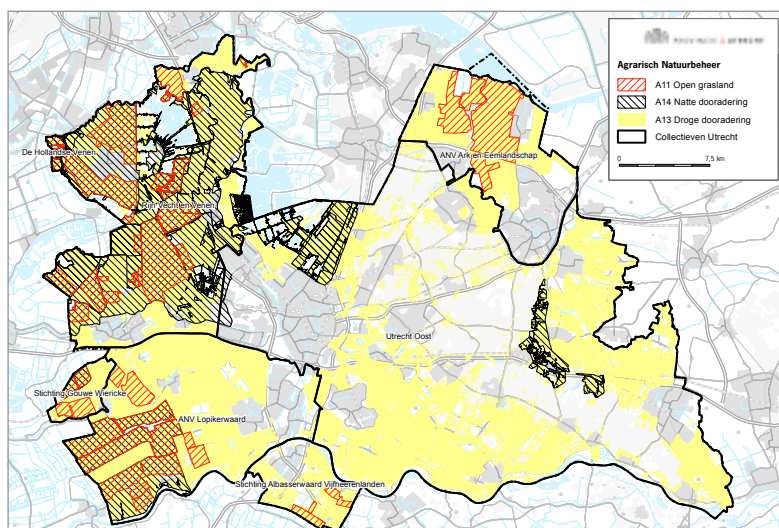
3.5. AGRARISCH NATUURBEHEER

Ook de begrenzing waarbinnen subsidies voor het agrarisch natuurbeheer kan worden aangevraagd is in het Natuurbeheerplan geregeld. De berekening van de kosten is echter anders opgezet. Is de subsidiering van het natuurbeheer gebaseerd op de kosten die een beheerder moet maken om het betreffende gebied te beheren, bij het agrarisch natuurbeheer is naast een beheervergoeding ook een vergoeding opgenomen voor inkomstderving die de betreffende agrariër heeft doordat hij het beheer uitvoert. Het agrarisch natuurbeheer wordt door 'Brussel' gecontroleerd op overtreding van de staatsteunregels.

Doordat in het agrarisch gebied nog maar een beperkt aantal soorten leeft, die ook in veel lagere dichtheden voorkomen, is agrarisch natuurbeheer voor het behoud van biodiversiteit (veel) minder effectief dan gangbaar natuurbeheer (zie onder andere Kleijn 2013). Echter, sommige soorten leven vooral in het agrarisch gebied.

3.5A. OPPERVLAKTE EN TYPEN AGRARISCH NATUURBEHEER

Voor de begrenzing van het agrarisch natuurbeheer wordt het niveau van leefgebieden gebruikt. In Utrecht bestaan drie leefgebieden: open grasland, droge dooradering, natte dooradering (zie figuur 24) en de categorie 'water'. 'Water' wordt hier verder niet behandeld, want de financiering gebeurt door de waterschappen.

Figuur 24.
Ligging leefgebieden Agrarisch Natuurbeheer

De uitvoering van het agrarisch natuurbeheer wordt gedaan door de agrarische 'collectieven'. Er zijn in Utrecht zeven collectieven. In tabel 8 wordt de verdeling van de oppervlakten agrarisch natuurbeheer over de verschillende leefgebieden per collectief weergegeven. In totaal wordt er bijna 6.000 ha aan agrarisch natuurbeheer uitgevoerd in Utrecht (zie tabel 3), het grootste deel (94%) in het leefgebied 'Open grasland' (= weidevogelbeheer; 'water' is in deze berekening niet meegerekend).

		Waard Vijf Heerenlanden	Utrecht Oost	Rijn Vecht en Venen	Rijn Gouwe Wiericke	Lopikerwaard	Hollandse Venen	Eemland	Totaal
Open grasland	licht beheer	43,6	0	1722,8	129,11	757,13	96,13	1166,9	
	zwaar beheer	24,4	0	486,02	26,75	244,91	20,69	316,71	
	plasdras	1,01	0	25,77	1,25	12,17	0,44	15,74	
	Totaal	69,01	0	2234,6	157,11	1014,2	117,26	1499,4	5091,6
Droge dooradering	landschapselementen	3,78	86,74	6,08		5,08		0,37	
	botanisch beheer	6,73	75,79						
	soortenrijk akkerbeheer		44,85						
	natuurvriendelijke oever en rietzoom		0,59						
	poelen		2,13						
	Totaal	10,51	210,1	6,08	0	5,08		0,37	232,14
Natte dooradering	soortenrijk graslandbeheer		6,16	72,77			1,97		
	beheerpakket tbv zwarte stern			7,01			0,1		
	Totaal	0	6,16	79,78	0	0	2,07	0	88,01
Water	bufferstroken		11,08	92,98	22,92	11,51			
	natuurvriendelijke oever		2,24	0,1	0	0			
	kruidenrijke rand		5,59	0	0	0			
	duurzame slootbeheer		4,78	348,3	45,24	31,56			
	Totaal	0	23,69	441,38	68,16	43,07	0	0	576,3*
	Totaal	79,52	240	2761,9	225,27	1062,4	119,33	1499,76	5988,04

Tabel 8. Aantal hectares ingediend jaarlijks beheer ten behoeve van de betaalaanvraag 2016 door de collectieven (exclusief correcties/kortingen RVO). (* Omdat een aantal beheerpakketten gestapeld kunnen worden, is een aantal hectares dubbel geteld).

3.5B. KOSTEN AGRARISCH NATUURBEHEER

Het agrarisch natuurbeheer wordt voor 50% door de provincie en voor 50% door 'Europa' gesubsidieerd. In tabel 9 is het overzicht gegeven van de hoeveelheid beschikt geld per collectief. In totaal kost het agrarisch natuurbeheer €3,05 miljoen per jaar. Jaarlijks kunnen de collectieven een uitbreidingsaanvraag doen, waardoor het jaarbedrag de komende jaren iets hoger wordt. Daadwerkelijke uitgaven kunnen uiteindelijk lager uitvallen, omdat er minder beheer is uitgevoerd of kortingen zijn opgelegd vanwege uitgevoerde controles. Uit de tabel blijkt dat weidevogelbeheer 66% van de subsidie van het agrarisch natuurbeheer krijgt. Droge dooradering kost 29%, terwijl het beschikte gebied 4,5% van de oppervlakte bedekt. Dit betreft zwaar botanisch beheer en het beheer van landschapselementen.

Collectieven/leefgebieden	open grasland	natte dooradering	droge dooradering	totaal
	per jaar (2016)	per jaar (2016)	per jaar (2016)	per jaar (2016)
	€	€	€	€
Hollandse Venen	€ 26.231,93	€ 3.318,89	-	€ 29.550,82
Rijn vecht en Venen	€ 934.061,19	€ 150.289,61	€ 29.233,85	€ 1.113.584,66
Lopikerwaard	€ 279.585,24	-	€ 114.962,44	€ 394.547,68
Rijn Gouwe Wiericke	€ 57.213,00	-	-	€ 57.213,00
Alblasserwaard Vijfherenlanden	€ 24.932,84	-	€ 34.973,38	€ 59.906,22
Ark- en Eemland	€ 678.654,83	-	€ 5.326,39	€ 683.981,22
Utrecht-Oost	-	€ 9.437,96	€ 703.422,02	€ 712.859,98
Totaal	€ 2.000.679,03	€ 163.046,46	€ 887.918,08	€ 3.051.643,58

Tabel 9. Verplichtingen per leefgebied per collectief in beschikking 2015 (voor beheerjaar 2016)

Per 1 januari 2016 is de uitvoering van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer gewijzigd. Kern van het vernieuwde Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) is een collectieve gebiedsgerichte benadering met de inzet van agrarisch natuurbeheer op die plekken waar dit het meest kansrijk is voor een goed natuurrendement. Dit moet leiden tot een effectiever en efficiënter beheer met meer natuurwinst en lagere uitvoeringskosten. De uitvoering gebeurt door middel van een gebiedsregisseur. In de volgende paragraaf zal de effectiviteit van de afzonderlijke vormen van agrarisch natuurbeheer worden besproken.

3.5C. LEEFGEBIEDEN AGRARISCH NATUURBEHEER

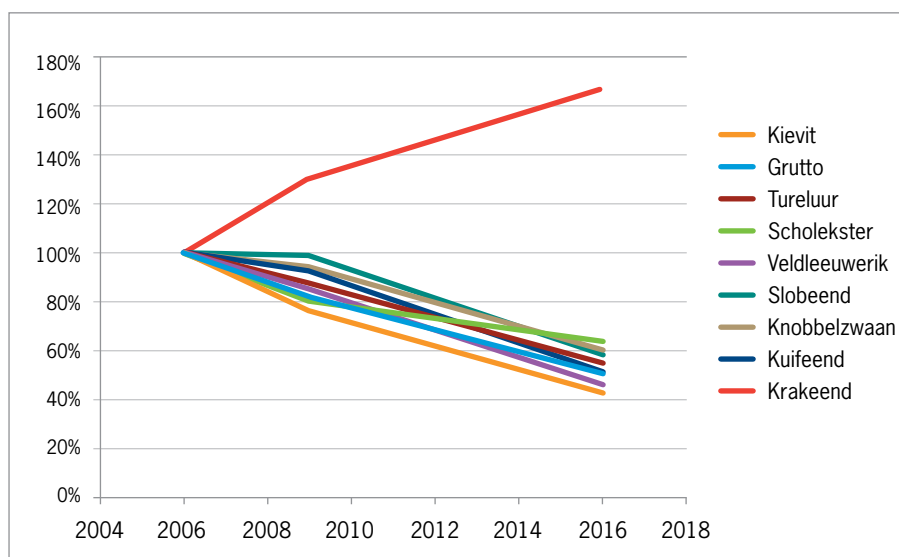
3.5C1. LEEFGEBIED OPEN GRASLAND

In deze paragraaf wordt eerst de ligging en het belang van weidevogelgraslanden gegeven. Daarna wordt de trend van de weidevogels geschetst; zowel in de reservaten (beheertype 'Vochtig weidevogelgrasland') als in het agrarisch gebied (leefgebied 'open grasland'). Daarna wordt de trend vergeleken met de doelstellingen uit de weidevogelvisie.

Weidevogelgraslanden

Weidevogelgraslanden liggen zowel in reservaten als in agrarisch gebied. De belangrijkste Utrechtse weidevogelgebieden liggen in de lagere delen van de provincie, voornamelijk in De Lopikerwaard, Eemland en de Venen. Daarnaast zijn er kleinere gebieden verspreid in de provincie, bijvoorbeeld bij Vianen en in de Hollandse Venen. Vooral de grutto is van internationaal belang, omdat in Nederland circa de helft van de mondiale populatie broedt. De meeste grutto's broeden in Friesland en Noord-Holland, maar ook Utrecht behoort tot de zogenaamde 'weidevogelprovincies'. Vooral in het reservaat in Eemland zijn de dichtheden aan grutto's heel hoog en broedt ook de zeer zeldzame kemphaan. De overige natuurwaarden (planten, overige diersoorten) van weidevogelgraslanden zijn doorgaans wat minder. Voor het beheertype Vochtig weidevogelgrasland (dit is dus alleen voor reservaten) is de vergoeding € 522/ha per jaar. In Utrecht ligt 840 ha., dit kost circa € 440.000 per jaar. Voor het leefgebied open grasland (dit is dus alleen voor agrarisch natuurbeheer) is 5.091 ha in beheer. Dit kost ruim € 2 mln. per jaar.

Figuur 25.
Trend weidevogels
in Utrecht
(Sovon 2016)

Trend weidevogels

Om de trend van de weidevogels in Utrecht te bepalen is onderscheid gemaakt tussen de reservaten en het agrarisch gebied. In 2016 heeft SOVON, in opdracht van de provincie Utrecht, de weidevogels in het agrarische gedeelte van het weidevogelkerngebied geïnventariseerd. Dit betreft ruim 16.000 ha. In 2016 zijn hier 5.758 territoria van weidevogels vastgesteld. Er zijn 1.380 territoria van de grutto (dichtheid ca. 8,5/100 ha) gevonden. In het beschikte gebied (5.000 ha) zijn bijna 700 paar grutto's waargenomen; een dichtheid van circa 12. Andere veel waargenomen soorten zijn de kievit (1.887 territoria), scholekster (581) en krakeend (332) (Sovon, 2016).

Omdat ook in 2006 en 2009 de weidevogels op vergelijkbare wijze zijn geteld, is het mogelijk om de gegevens te vergelijken. Dit bleek mogelijk voor ruim 9.100 ha. Deze hectaren liggen in alle gebieden met veel weidevogels: Eemland, De Venen en de Lopikerwaard. Uit de inventarisatie blijkt dat het aantal weidevogels in deze 9.100 ha - met uitzondering van de krakeend - fors afneemt (zie figuur 25). De gegevens suggereren een afname van de meeste soorten van 4 tot 5% per jaar. Deze trend is vergelijkbaar met agrarische (grasland) gebieden elders in Nederland.

Daarnaast heeft de provincie beschikking over de gegevens van de Utrechtse weidevogelreservaten (= de natuurgebieden). Van de natuurterreinen in Eemland zijn langjarige, jaarlijkse tellingen aanwezig. Hieruit blijkt dat de aantallen weidevogels in de eerste jaren van het reservaat (2002-2008) aanzienlijk toenamen, maar zich nu stabiliseren. De gruttodichtheid is hier 85-100 paar per 100 ha, wat zeer goed is. Demmerik en vermoedelijk ook de andere kleinere reservaten in het veenweidegebied (polder Botshol, Blokland) hebben een dichtheid van ongeveer 25-30 paar grutto's per 100 ha, wat veel minder is. Indien het aantal paar grutto's van alle Utrechtse reservaten wordt opgeteld, broeden in onze reservaten in 2016 - onder enig voorbehoud want van een aantal kleinere reservaten zijn de aantallen niet bekend - ongeveer 450 paar, waarvan 333 paar in de Eemlandse reservaten. Een aantal jaar geleden broedden er nog circa 500 paar in de reservaten.

Uit bovenstaande kan worden geconcludeerd dat 1. de kwaliteit van de agrarische weidevogelgraslanden snel afneemt en 2. ook de kwaliteit van de reservaten afneemt, maar langzamer. De trend in Utrecht komt overeen met de landelijke trend. Indien de aantallen van de reservaten en het agrarisch kerngebied bij elkaar worden opgeteld, broedden er in 2016 circa 1800-1850 paar grutto's in Utrecht. Ondanks de nieuwe aanpak van het agrarisch natuurbeheer is er nog steeds sprake van een dalende trend.

Doelstelling weidevogelvisie

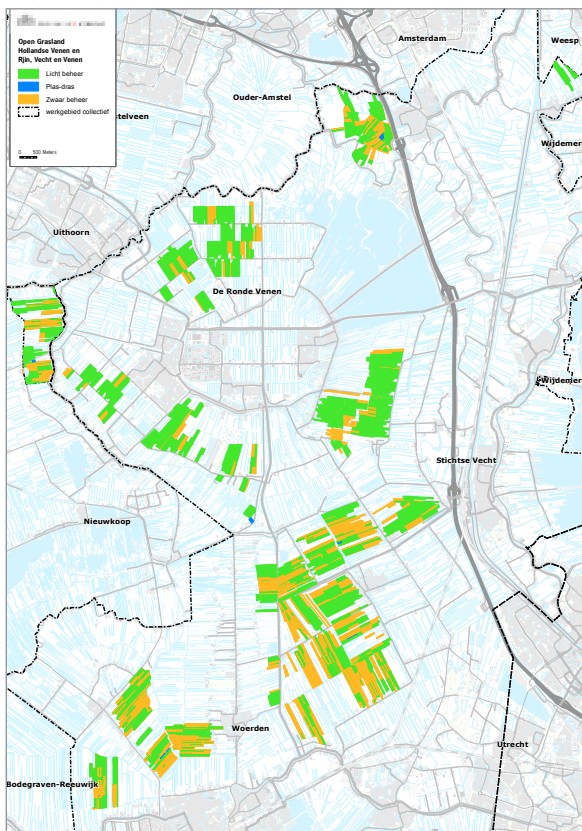
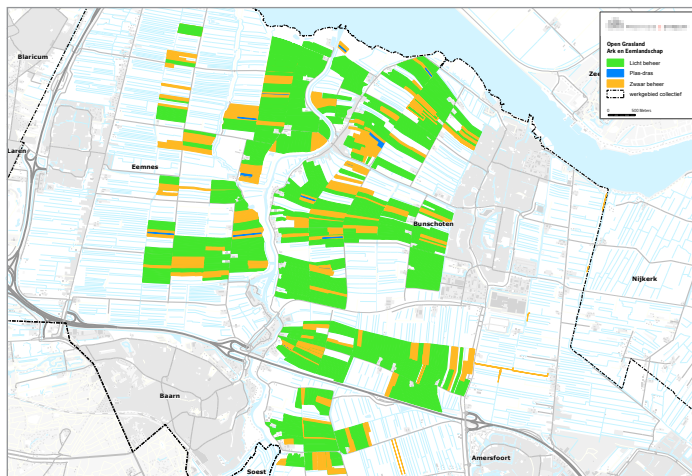
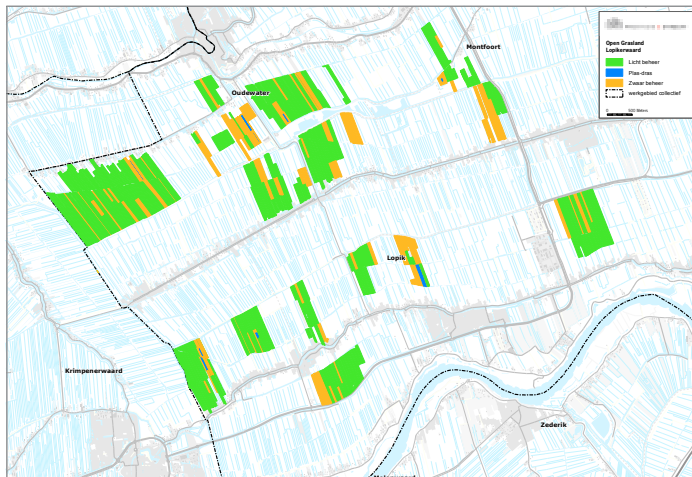
De beleidsdoelstelling, zoals beschreven in de Weidevogelvisie (2012), is 'het duurzaam behoud van 75% van de (toenmalige) Utrechtse kritische weidevogelpopulatie'. Op basis van de trend van de grutto in het agrarisch gebied (afname van 4-5% per jaar) kan worden afgeleid dat er in 2012 ongeveer 1.650-1.700 paar grutto's in het agrarisch gebied hebben gebroed. In de reservaten broeden toen zo'n 500 paar grutto's. Dit betekent dat er in 2012 in totaal 2.150-2.200 paar grutto's in de provincie gebroed hebben. De doelstelling in de weidevogelvisie is behoud van 75%, wat overeen komt met 1.650 paar. Als de bovenstaande trend van de grutto in het agrarische gebied zich doorzet en verondersteld wordt dat de aantallen in de reservaten vanaf 2016 gelijk blijven, komt in 2019 de ondergrens van de doelstelling in de weidevogelvisie in de buurt.

Uitvoering van open grasland

Belangrijk voor het beleid rondom weidevogels is de reeds genoemde weidevogelvisie, die aanzienlijke gevolgen had voor het weidevogelbeheer in het agrarisch gebied. In deze visie werd geconstateerd, dat het toenmalige beheer niet effectief was en werd voorgesteld het weidevogelbeheer te concentreren in zogenaamde kerngebieden. Dit zijn de beste gebieden en er moest ook meer zogenaamd "zwaar" beheer (grasland met rustperiode (kuikenland) en plasdras in het voorjaar) komen. Als richtlijn om voor subsidie in aanmerking te komen, gold dat de gebieden ten minste 100 ha groot moesten zijn en qua ligging en openheid geschikt moesten zijn voor weidevogelbeheer. In het agrarisch gebied moeten dan minimaal 10 broedparen van de grutto per 100 ha voorkomen. De gebiedscoördinator van het betreffende collectief moet zorgen voor een goed mozaïek, waarin het legselbeheer en kuikenland voldoende geborgd zijn. Ten minste 20% van de beheerde oppervlakte moest zwaar beheer krijgen. Kruidenrijke randen kunnen alleen binnen beheeremozaïeken worden neergelegd of op andere plaatsen binnen de begrenzing waar veel kuikens aanwezig zijn. Richtlijn was dat er minimaal 1,4 ha kuikenland per grutto-broedpaar aanwezig is en ten minste 1,0 ha per 100 ha 'plas-dras' gedurende het broedseizoen.

Deze richtlijnen zijn in 2016 grotendeels overgenomen in het nieuwe stelsel ANLb (Agrarisch-, Natuur- en Landschapsbeheer). Ook het vernieuwde ANLb zet in op concentratie van het beleid in de beste gebieden, coördinatie bij de collectieven en voldoende zwaar beheer. Omdat 2016 het eerste jaar van het nieuwe beleid is, is het niet mogelijk om dit beleid in deze rapportage te beoordelen op basis van trendgegevens. Indien de ligging van het zware beheer en de plasdras wordt bekeken, blijkt dat de collectieven het beleid goed hebben uitgevoerd. Er is voldoende zwaar beheer, voldoende plas-dras en de kuikens kunnen doorgaans locaties met kuikenland bereiken. Kortom: er liggen in Utrecht mooie mozaïeken. Geen enkel collectief heeft echter een hoog waterpeil gerealiseerd (afgezien van de plas-dras). Bijgevoegd zijn de figuren 26-28 met de mozaïeken van de drie belangrijkste weidevogelgebieden in Utrecht: Eemland, De Venen en de Lopikerwaard.

Recentelijk is een onderzoek door de WER/WUR (Wageningen Environmental Research-WUR) uitgevoerd naar de achteruitgang van de weidevogels. Geconcludeerd wordt dat in het agrarisch gebied de kwaliteit van de weidevogelgrasland onvoldoende is door verdroging, intensivering van het grondgebruik en (deels elders) onvoldoende kuikenland. In reservaten neemt de kwaliteit af door verdroging, vershraling en verruiging. Volgens deze studie is behoud van weidevogels alleen mogelijk indien in circa 130 weidevogelgebieden (tezamen een kleine 30.000 ha), met én goede omstandigheden én met een actueel goede weidevogelstand, ingezet wordt op de optimalisatie van de inrichting. Hiervoor moet per gebied inzichtelijk gemaakt worden wat er moet verbeteren op het gebied van grondwaterpeilbeheer, vegetatiestructuur, verstoring, predatiebeheer, mozaïekbeheer en versnippering. Uitwerking vindt vermoedelijk eind 2017 plaats door het Rijk en de provincie. De provincie Utrecht onderzoekt medio 2017 de mogelijkheden om de reservaten voor weidevogels te verbeteren.

Figuur 26-28.
Ligging afgesloten agrarisch
natuurbeheercontracten in
weidevogelgebieden

3.5C2. LEEFGEBIED NATTE DOORADERING

Het leefgebied Natte dooradering bestaat in Utrecht grotendeels uit een netwerk van soortenrijke graslandranden. Daarnaast is in de sloot- en perceelsranden in met name het veengebied leefgebied aanwezig van een aantal internationaal beschermde soorten, zoals zwarte stern, heikikker, purperreiger en groene glazenmaker. Voor deze soorten zijn aanvullende maatregelen genomen, die hieronder ook besproken worden.

Soortenrijke graslandranden

Ook het beheer van mestvrije randen (randenbeheer) was op veel plaatsen niet effectief. Randenbeheer heeft echter wel veel potenties, mits het op de juiste plaatsen wordt ingezet en het beheer goed wordt uitgevoerd. Daarom is de provincie randenbeheer veel gericht gaan inzetten, en subsidieert het alleen op locaties met een hoge actuele natuurwaarde. Hiervoor zijn met behulp van monitoringsgegevens en in overleg met de collectieven zoekgebieden geselecteerd: soortenrijke graslandranden liggen in de NNN (agrarisch), groene contour, speciaal hiervoor geselecteerde kansrijke gebieden of in het leefgebied van de speciaal aangewezen soorten purperreiger, zwarte stern of groene glazenmaker.

Voor deze rapportage is bekeken of de collectieven zich gehouden hebben aan deze voorwaarden. Het bleek dat dit inderdaad het geval is.

Voor drie (bedreigde en internationaal beschermde) soorten zijn aanvullende maatregelen binnen het agrarisch beheer open gesteld: de zwarte stern, de purperreiger en de groene glazenmaker.

a. Perceelsranden voor de zwarte stern

De zwarte stern is een belangrijke internationale doelsoort voor de provincie Utrecht. Hij staat in de categorie 'bedreigd' op de Rode Lijst. Er is een werkgroep 'zwarte stern' binnen het collectief De Venen actief, die het uitleggen van vlotjes en het beheer van de zwarte stern coördineert. Om hen te ondersteunen, had de provincie in het oude subsidiestelsel een zogenaamd maatwerkpakket 'zwarte stern' ontwikkeld. In het vernieuwde stelsel is ons oude pakket een landelijke regeling geworden en is het nog steeds mogelijk om dit pakket af te sluiten. Binnen het pakket wordt broedgelegenheid en foerageergebied (onbemeste slootkant) geregeld. Daarnaast geeft de provincie incidenteel en bijdrage voor materiaal, waarmee door vrijwilligers nestvlotjes worden gemaakt. In bijgevoegd overzicht (tabel 10) is de toename van de zwarte stern over de afgelopen periode in De Venen te zien. Dankzij deze inzet, is Utrecht het enige gebied in Nederland waar de zwarte stern recentelijk toeneemt.

b. Perceelsranden voor de purperreiger

De purperreiger staat op de Rode Lijst in de categorie 'bedreigd'. Hij broedt en foerageert vooral in het westen van de provincie. De provincie wil de foerageermogelijkheden vergroten via aanleg en beheer van natuurvriendelijke onbemeste oevers. Daarom wordt het afsluiten van soortenrijke graslandranden ook mogelijk binnen de begrenzing van het foerageergebied van de purperreiger. Van deze onbemeste slootranden profiteren ook andere soorten, zoals de heikikker en diverse plantensoorten. Omdat dit pakket pas sinds 2016 is open gesteld is het (nog) niet mogelijk om het te beoordelen op haar werking.

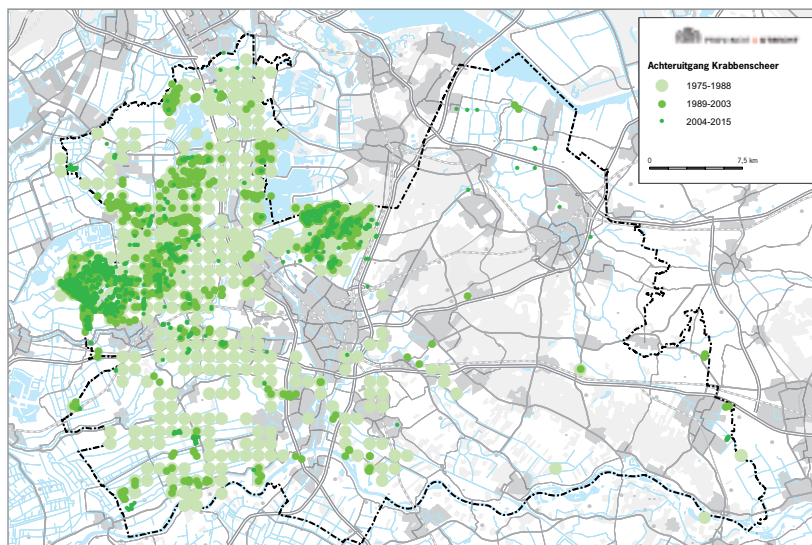
Nr.	Gebied	Aantal broedparen																				
		2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995
1	Demmerik	26	30	17	26	38	34	31	23	41	40	46	26	29	23	17	21	23	21	30	46	25
2	Donkereind	58	41	64	62	44	37	40	24	19	29	36	35	18	25	23	19	14	17			
3	Bovenlanden-Gagel	6	4	5	6	11	17	15	9	8	13	9	13	7	10	18	19	13	11			
4	Kockengen	63	53	66	68	56	59	45	41	47	40	33	41	38	20	17	9					
5	Kamerik	54	19	47	13	27	16	15	26	21	21	12	8	0	7	12	0					
6	Rietveld	30	17	18	2	6	8	13	12	14	12	10	17	19	18	11	15					
7	Zegveld	46	25	36	18	29	29	18	35	29	17	11	0	0	1	12	16					
	-/vervolglegsels; +vrij broedend			-4	-3								-10									
	Totaal	283	189	249	192	211	189	177	170	179	172	157	130	111	104	110	99	50	34	30	46	25

Nr.	Gebied	Jongen vliegvlug																				
		2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995
1	Demmerik	23	58	8	15	7	21	35	7	61	35	52	33	19	10	10	26	24	20	20	9	8
2	Donkereind	33	42	40	45	31	40	33	21	15	29	42	50	27	30	35	5	11	12			
3	Bovenlanden-Gagel	9	10	4	0	0	15	21	17	4	20	12	0	0	10	13	8					
4	Kockengen	40	55	73	53	74	49	66	53	46	51	22	24	35	21	25	12					
5	Kamerik	35	28	45	15	32	12	28	22	22	23	8	9	0	3	4	na					
6	Rietveld	16	27	8	0	1	11	16	13	13	5	12	9	29	20	2	12					
7	Zegveld	14	38	30	15	32	22	18	16	45	8	9	nvt	nvt	nvt	3	11					
	Totaal	170	258	208	143	177	170	217	149	206	171	157	124	110	94	92	74	35	32	20	9	8

Tabel 10. Ontwikkeling aantal zwarte sterns in Utrecht-West (bron: werkgroep zwarte stern)

c. Krabbenscheer en groene glazenmakers

De groene glazenmaker staat als 'bedreigd' op de Rode Lijst. Hij leeft alleen bij de waterplant krabbenscheer, die eveneens op veel locaties is verdwenen (zie figuur 29). De redenen van het verdwijnen van de plant liggen aan de waterkwaliteit en in het feit dat hij werd verwijderd bij het schonen van de sloot. Inmiddels heeft de provincie, samen met het waterschap en het collectief, duidelijkheid hierover geschept waardoor het onnodig verwijderen van krabbenscheer is voorkomen. Tevens is sinds 2016 het pakket 'krabbenscheer' opengesteld. Hiermee wordt de sloot natuurvriendelijk geschoond en de oever niet bemest. Het wordt al op een aantal plaatsen ingezet. Omdat dit pakket pas sinds 2016 is open gesteld is het (nog) niet mogelijk om het te beoordelen op haar werking.

Figuur 29. Aanwezigheid krabbenscheer in drie periodes op basis van kaartgegevens van de provincie.

3.5C3. LEEFGEBIED DROGE DOORADERING

Het leefgebied droge dooradering bestaat uit (veelal lijnvormige) landschapselementen die karakteristiek zijn voor het betreffende gebied. Soms wordt het lijnvormige element aangevuld met een soortenrijk grasland of soortenrijke akker of akkerrand. Het beheer van poelen is ook een onderdeel van de droge dooradering.

Soortenrijk grasland

Soortenrijke graslanden worden alleen gesubsidieerd op blijvende landbouwgrond in de NNN en in de groene contour. Hiermee wordt dit relatief dure beheer beperkt en zeer gericht ingezet ter versterking van het NNN. In deze graslanden wordt gestreefd naar hogere floristische en faunistische waarden door middel van hooilandbeheer of hooilandbeheer met nabeweidings zonder bemesting. Daarnaast kan dit beheer ook worden gesubsidieerd op de graslanden in Groot Mijdrecht Noord, op basis van het Statenbesluit en het Pact van Poldertrots.

In 2016 heeft de provincie de resultaten van dit beheer laten onderzoeken (Dactylus, 2016). Uit het onderzoek bleek dat op 66 locaties soortenrijk grasland ligt, de meeste op landgoederen in het gebied van de Langbroekerwetering (zie figuur 30). De graslanden in Groot Mijdrecht zijn niet onderzocht omdat ze nog te kort in beheer zijn. Uit het onderzoek bleek dat zowel botanisch hooiland als botanisch weiland vrij waardevol was. De natuur in deze percelen is duidelijk van een hogere kwaliteit en er leven meer soorten dan in percelen met regulier agrarisch beheer. De botanische waarde van hooi- en weiland zijn vergelijkbaar, maar er komen wel verschillende soorten bij beide beheervormen voor. Hierom zijn deze methoden van beheer aanvullend op elkaar. Ten opzichte van regulier natuurbeheer is de natuurwaarde matig, wat vooral wordt veroorzaakt door de geringe aanwezigheid van zeldzame of bedreigde soorten.

Soortenrijke akkers en akkerranden

In Utrecht liggen geen grote akkerbouwgebieden. Er zijn op beperkte schaal mogelijkheden om bijzondere soorten aan te trekken door akkers en akkerranden natuurvriendelijk te beheren. Beheer van akkers en akkerranden wordt selectief toegepast en wordt alleen gesubsidieerd in het NNN (agrarisch) of in de groene

Figuur 30.
Perceelsrandenbeheer in de omgeving van Maarn

contour in de Gelderse Vallei, de Utrechtse Heuvelrug of het gebied rondom de Langbroekerwetering. Met deze akkers en -randen wordt vooral de voedselvoorziening van akkervogels, roofvogels en uilen in de winter verbeterd. Voor bijen en andere insecten zijn de randen in de zomer interessant. Ook kan de kievit hier broeden. Dit beleid is pas sinds 2016 ingezet, zodat nu geen resultaten kunnen worden gepresenteerd.

3.6. NATURA 2000

3.6A. INLEIDING

Natura 2000 is de overkoepelende naam voor gebieden die worden beschermd vanuit de Europese Vogel- en/of Habitatrichtlijn. Volgens deze richtlijnen moeten lidstaten specifieke leefgebieden (habitats) en diersoorten beschermen om de Europese biodiversiteit te behouden. In Nederland zijn ruim 160 gebieden aangewezen. Het betreffen onze belangrijkste natuurgebieden. In dit hoofdstuk wordt uitgelegd hoe de systematiek van N2000 (en de PAS) in elkaar zit. Tevens wordt een overzicht gegeven van de Utrechtse N2000-gebieden en welke verplichtingen hier uit volgen.

Het Rijk wijst een gebied aan in een zogenaamd aanwijzingsbesluit. Hierin wordt aangegeven welke habitats en soorten moeten worden behouden (of zich moeten uitbreiden) in het betreffende gebied. Nadat een gebied is aangewezen moet een beheerplan worden opgesteld. Hierin staat wat er moet gebeuren om de natuurdoelen voor dat gebied te halen of te behouden en wie dat gaat doen. Ook wordt hierin geregeld welke (economische) activiteiten vergunningvrij uitgevoerd kunnen worden. In de meeste gevallen neemt de provincie het initiatief tot het opstellen van het beheerplan; zij zijn dan de zogenaamde voortouwnemer.

In tabel 11 staan de N2000-gebieden die in Utrecht liggen. Daarin is ook aangegeven of het een Vogel- en/of Habitatrichtlijngebied is, of het een PAS-gebied is en wie de voortouwnemer is. De provincie Utrecht is voortouwnemer voor drie gebieden: Botshol, Kolland & Overlangbroek en het Binnenveld. Daarnaast voert de provincie de regie op de uitvoering en monitoring van het Utrechtse deel van de Oostelijke Vechtplassen, waarvan Noord-Holland voortouwnemer is.

Naam gebied	Voortouwnemer	Vogel- (V) en/of Habitatrichtlijn (HR)	PAS
038 Rijntakken	Provincie Gelderland	VHR	Ja
065 Binnenveld	Provincie Utrecht	HR	Ja
077 Eemmeer & Gooimeer Zuidoever	Rijkswaterstaat	VR	Nee
081 Kolland & Overlangbroek	Provincie Utrecht	HR	Ja
082 Uiterwaarden Lek	Provincie Zuid-Holland	VHR	Ja
083 Botshol	Provincie Utrecht	VHR	Ja
095 Oostelijke Vechtplassen	Provincie Noord-Holland (provincie Utrecht is verantwoordelijk voor de inrichting en monitoring van het Utrechtse deel)	VHR	Ja
103 Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	Provincie Zuid-Holland	VHR	Ja

Tabel 11. Overzicht N2000-gebieden in Utrecht

3.6B. HET PROGRAMMA AANPAK STIKSTOF (PAS)

De Europese regelgeving vereist dat in de N2000-gebieden de (verdere) achteruitgang van habitats en soorten wordt voorkomen. Bovendien moet duidelijk zijn dat de natuurdoelen worden gehaald. De depositie van stikstof is één van de belangrijkste belemmeringen om deze natuurdoelen te halen. De wet bepaalt dat nieuwe economische activiteiten (of uitbreiding van bestaande) in en rond Natura 2000-gebieden moeten worden getoetst op hun effect op de natuur. Negatieve effecten zijn lastig uit te sluiten en vanaf 2008 liep de vergunningverlening hierdoor moeizaam. Weliswaar daalde de stikstofdepositie op landelijk niveau, maar voor individuele gevallen was het vaak moeilijk om aan te tonen dat er geen significante negatieve effecten waren op de natuur. Het landelijke Programma Aanpak Stikstof (PAS) is het antwoord op deze vastgelopen vergunningverlening. In 118 Natura 2000-gebieden in Nederland is de actuele depositie hoger dan de habitats kunnen verdragen. Dit zijn de gebieden waar het PAS betrekking op heeft. In de provincie Utrecht vallen vrijwel alle N2000-gebieden onder het PAS, de enige uitzondering is Eemmeer & Gooimeer Zuidoever. Voor deze Pas-gebieden zijn zogenaamde gebiedsanalyses opgesteld, waarin, ondanks de verhoogde stikstofdepositie, het behoud of uitbreiding van de aangewezen habitattypen en soorten wordt veilig gesteld door het verplicht stellen van het uitvoeren van herstelmaatregelen. Deze gebiedsanalyses worden geregeld bijgesteld als er nieuwe inzichten zijn rondom de uitstoot van stikstof.

Om te volgen of het herstel zich daadwerkelijk doorzet is er een verplicht en uitgebreid monitoringsprogramma opgenomen in het PAS. Dit monitoringsprogramma omvat voor de voortouwnemer - het bijhouden van de stikstofuitstoot en –depositie gebeurt door RIVM - het bijtijds actualiseren van de habitattypenkaart, het meten van de abiotische en biotische veranderingen die in het gebied plaats vinden (zoals het verschijnen van bepaalde soorten of een verandering in de grondwaterstand), de voortgang van de uitvoering van de herstelmaatregelen en het uitvoeren van een jaarlijks veldbezoek, waarbij de voortouwnemer en de terreinbeheerder het herstel bespreken. 2016 was het eerste jaar van deze monitoring. In 2018 (na drie jaar) komt er een uitgebreide, landelijke rapportage over de voortgang van het PAS.

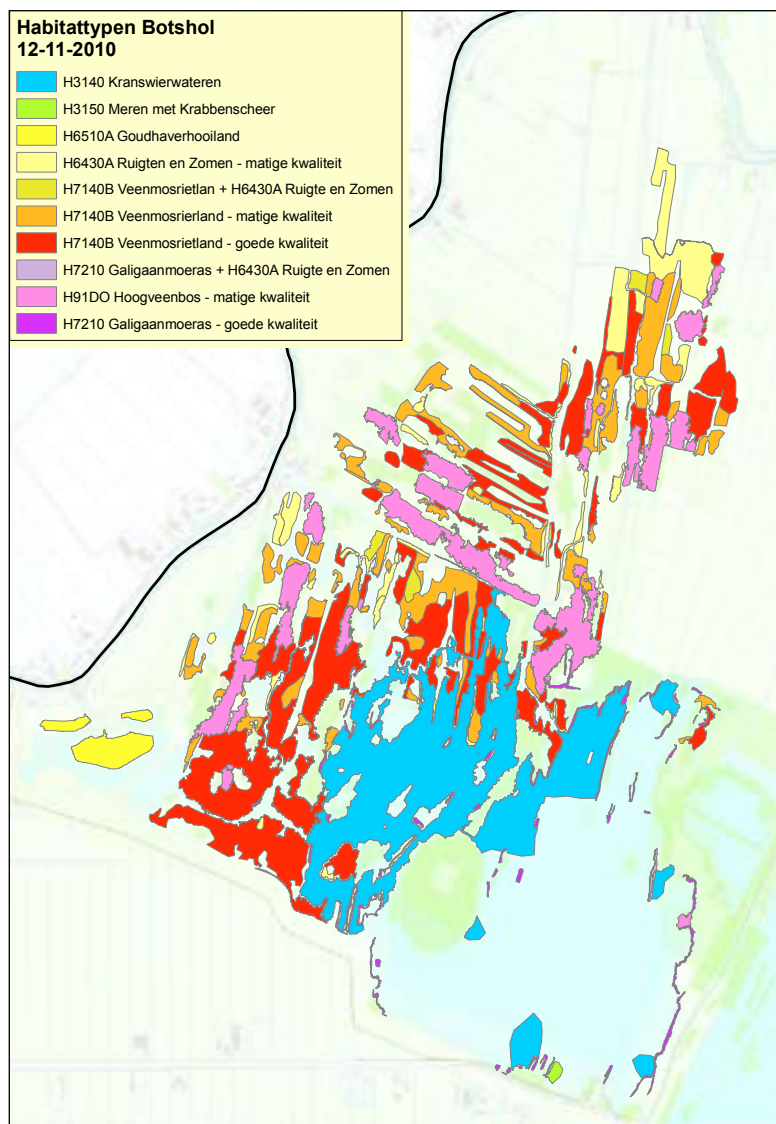

3.6C. DE UTRECHTSE N2000-GEBIEDEN

Voor drie N2000-gebieden is Utrecht voortouwnemer. Daarnaast is ze verantwoordelijk voor de uitvoering van de herstelmaatregelen en de monitoring in de Oostelijke Vechtplassen. Hieronder worden deze gebieden kort besproken en de planning van de uitvoering van de herstelmaatregelen gegeven.

Botshol

Botshol is een groot laagveengebied tussen Abcoude en Vinkeveen. Het is aangewezen om zowel de bijzondere vegetaties in de grotere plassen (kranswierwateren) als de karakteristieke vegetaties van de laagveenverlandings (krabbenscheer, veenmosrietland, galigaanmoeras, moerasbos en kruidenrijke zomen met onder andere moeraswolfsmelk). Zie figuur 31. Het beheerplan Botshol is in 2016 vastgesteld en loopt tot 2022.

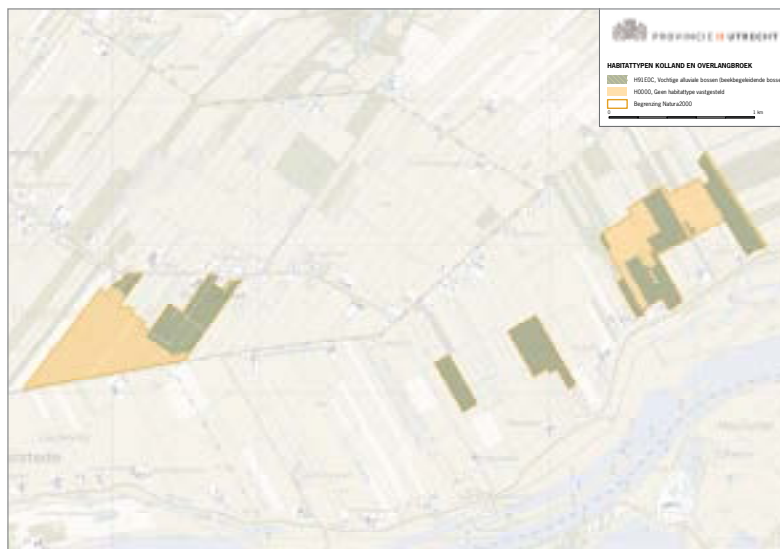
Figuur 31.
Habitattypenkaart Botshol

Het herstel van het gebied omvat zowel maatregelen die de waterkwaliteit verbeteren als maatregelen die de verlandings bevorderen. Voor het behoud en herstel van de kranswierwateren is het belangrijk dat het water helder is en het fosfaatgehalte van het water laag is. Hierom wordt het inlaatwater gedefosfateerd en wordt in het natuurgebied een zogenaamd (natuurlijk) flexibel peil gehanteerd. Deze beide maatregelen zijn al uitgevoerd en

de waterkwaliteit is al aanzienlijk verbeterd. Echter, het doorzicht in de beide grote plassen en de ontwikkeling van de karakteristieke kranswiervegetaties is nog niet goed genoeg. Het doorzicht kan veel beter en een aantal zeldzamere kranswieren zijn niet meer waargenomen. Voor behoud en herstel van de verlandingsvegetaties is een aantal inrichtingsmaatregelen uitgevoerd. Dit kan dankzij een zogenaamde Life-plus-subsidie. De maatregelen omvatten het graven van petgaten en het plaggen, graven van greppels en het afvlakken van oevers. De maatregelen zijn in het voorjaar van 2017 uitgevoerd. Daarnaast is een aantal beheermaatregelen voorgesteld, zoals meer zomermaaien, afvoeren van sluis, houtopslag verwijderen en het begreppelen voor afvoer van (zuur) regenwater van veenmosrietland. Deze maatregelen zijn vanaf 2015 aangevangen. De kwaliteit en oppervlakte van de veenmosrietlanden en de galigaanvegetaties lijken langzaam toe te nemen.

Kolland en Overlangbroek

Kolland en Overlangbroek zijn twee landgoederen tussen Wijk bij Duurstede en Amerongen. Het bestaat uit eeuwenoud hakhout. Op de stoven zijn in de loop der tijd bijzondere mossen gaan groeien. Het gebied is aangewezen voor behoud kwaliteit en uitbreiding oppervlakte vochtig alluviaal (= rivier) bos (zie figuur 32). Door de essentaksterfte gaat het niet goed met de bomen. De bijzondere mossen die op de stoven groeien handhaven zich tot dusver, maar zullen onvermijdelijk verloren gaan als hun groeiplaats (stoof) afsterft. Echter het behoud van vochtig alluviaal bos is wel mogelijk, mits het beheer goed wordt uitgevoerd en er voldoende kwelwater naar dit verdroogde gebied stroomt.

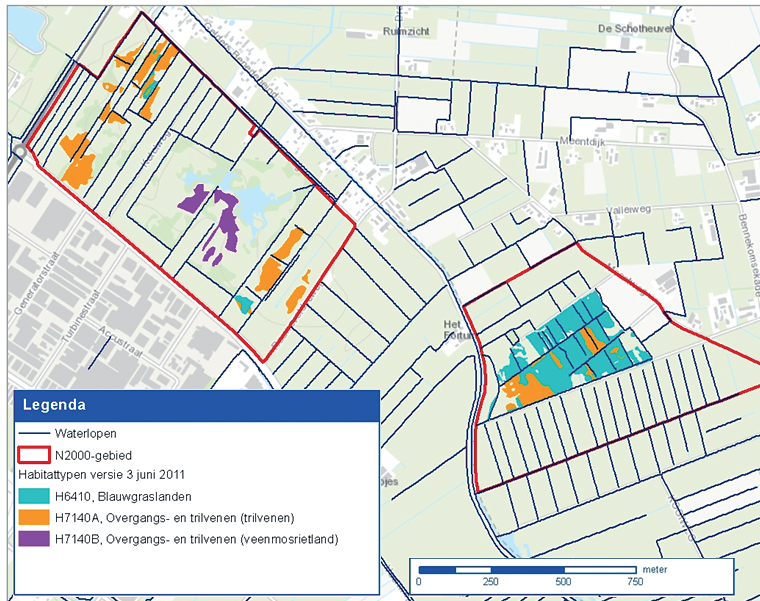

Figuur 32.
Habitattypenkaart Kolland & Overlangbroek

Voor het herstel is het daarom noodzakelijk dat er meer kwel in het gebied komt en de waterstand wordt verhoogd. Ook is het noodzakelijk dat de padenstructuur verbetert ten behoeve van het beheer van het bos. De aanpassing van de padenstructuur in Kolland heeft in 2016-2017 plaatsgevonden, voor Overlangbroek gaat dit in 2017-2018 gebeuren. De uitvoering van het hydrologisch herstelplan gebeurt in 2017 en 2018.

Binnenveld

Het Binnenveld betreffen twee kleine natuureservaten: de Bennekomse Meent in Gelderland en de Hellen in Utrecht bij Veenendaal. Door de voeding met kwelwater vanaf de Heuvelrug en de variatie in bodemstructuur van veen, klei en zand liggen in dit gebied zeer gevarieerde maar kwetsbare vegetaties van blauw grasland,

Figuur 33.
Habitattypenkaart Binnenveld

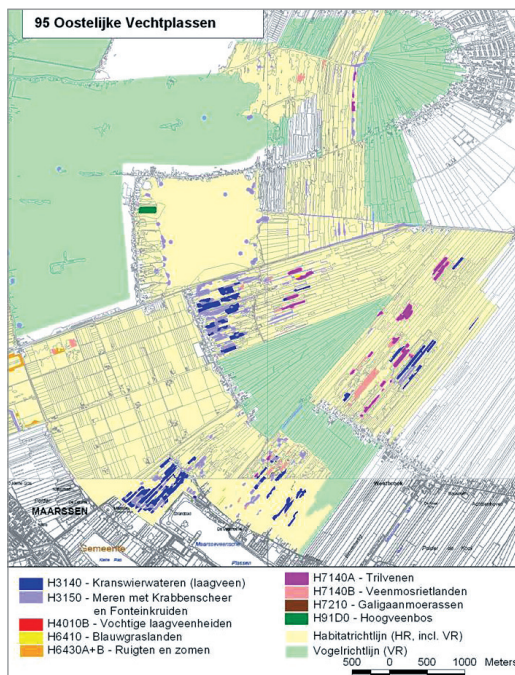
trilveen en veenmosrietland (zie figuur 33). Tevens is het aangewezen voor een karakteristieke soort van trilveen: geel schorpioenmos. De herstelmaatregelen betreffen zowel hydrologische maatregelen als inrichtings- en beheermaatregelen.

De hydrologische herstelmaatregelen zijn gericht op het behoud van het kwelrijk water in het gebied. Het betreft het opzetten van peilen, het afdammen en verondiepen van greppels en sloten en de aanleg van een kade om de Bennenkomse Meent voor bescherming tegen de instroom van nutriëntrijk oppervlaktewater. Hierdoor is de verwachting dat kwelwater in het gebied toeneemt. Daarnaast is er een voorstel om via een put kwelrijk water in het gebied te laten stromen. Op dit moment wordt onderzocht of en waar dit mogelijk is. De beheermaatregelen omvatten het maaien met lichter materiaal, zodat de bodem minder verslemt en het kappen van onder andere 6 ha bos in de Hel. Daarnaast moeten een aantal gronden verworven worden om het gebied robuuster en stabiel te maken. De maatregelen worden naar verwachting in 2018 uitgevoerd.

Utrechtse deel Oostelijke Vechtplassen

Voor het N2000-gebied Oostelijke Vechtplassen is Noord-Holland voortouwnemer, maar Utrecht is verantwoordelijk voor de monitoring en het voeren van de regie op de uitvoering van de herstelmaatregelen in het Utrechtse deel.

In Utrecht liggen vijf deelgebieden: de Bethunepolder, de Taartpunt, de Westbroekse zoden, de Molenpolder en de Oostelijke Binnepolder van Tienhoven. In deze gebieden liggen een aantal stukken met een bijzondere kwaliteit en het natuurherstel in deze gebieden is een van de belangrijkste opgaven van het natuurbeleid van de provincie Utrecht voor de komende jaren. Het N2000-gebied is aangewezen voor een groot aantal typen van laagveenverlanding (kranswierwater, vegetaties met krabbenscheer, veenmosrietland, trilveen en moerasbos) en de legakkers (blauwgrasland) (zie figuur 34). Daarnaast is het gebied aangewezen voor een aantal karakteristieke diersoorten van dit leefgebied: zeggekorfslak, gevlekte witsnuitlibel, bittervoorn, grote modderkruiper, platte schrijfhoren en zwarte stern.

Figuur 34.
Habitattypenkaart Utrechtse
deel Oostelijke vechtplassen

De maatregelen in Bethunepolder en Taartpunt zijn inmiddels uitgevoerd. In juli 2016 is het definitief ontwerp voor Oostelijke Vechtplassen Utrecht (Oostelijke Binnenpolder van Tienhoven, Westbroekse Zodden en Molenpolder) vastgesteld, waarin de realisatie van de (uitbreidings)doelstellingen is uitgewerkt. De uitvoering van de maatregelen in dit ontwerp kan, omdat het ook ganzenfoerageergebied is, niet in één keer plaats vinden. Daarom vindt de uitvoering in drie fasen plaats: 1. de Oostelijke Binnenpolder (2017-2019), 2. de Westbroekse zodden (2019-2021) en 3. de Molenpolder (2021-2022). De PAS maatregelen zijn in 2021 uitgevoerd. Het watergebiedsplan en de bijbehorende peilbesluiten zijn eind 2015 vastgesteld door het Waterschap. De peilen in de deelgebieden worden direct na inrichting (per deelgebied) ingesteld.

3.7. SOORTEN BESCHERMEN

3.7.A. INLEIDING

In de Wet natuurbescherming worden provincies aangewezen voor het behoud of het herstel van de gunstige staat van instandhouding van de van nature in Nederland in het wild voorkomende dieren en planten, met name die van de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) en soorten die met 'uitroeiing zijn bedreigd of speciaal gevaar lopen'. In Nederland zijn meer dan 36.000 soorten waargenomen, waarvan een groot deel ook in Utrecht voorkomt. De bescherming hiervan wordt vorm gegeven door middel van het soortenbeleid. Bij het soortenbeleid gaat het zowel om specifieke inrichtings- en beheeractiviteiten (actief soortenbeleid) als een wettelijk beschermingsregime om te voorkomen dat ruimtelijke ingrepen ten koste gaan van een soort (passief soortenbeleid).

In het Beleidsplan Natuur en Landschap werd het (actieve) soortenbeleid al als één van de hoofdlijnen van het beleid beschreven. Speciaal beleid voor bedreigde soorten werd (tijdelijk) nodig geacht, totdat het leefgebied via het gebiedsgerichte beleid duurzaam was hersteld. Het soortenbeleid werd uitgewerkt in het Werkdocument Soortenbeleid, onderdeel Fauna uit 1998 en het onderdeel Flora uit 2002. In de Natuurvisie (2016) is voorgesteld het soortenbeleid langs vier punten in te vullen. In de eerste plaats wordt getracht het systeem binnen het NNN op orde te krijgen en te houden, waardoor het voortbestaan van de afzonderlijke soorten wordt

gegarandeerd. Feitelijk is deze gebiedsgerichte benadering de belangrijkste pijler onder zowel het Rijks- als het provinciale natuurbeleid (de belangrijkste gebieden met veel soorten van de VHR zijn overigens al aangewezen als N2000-gebied). Daar waar soorten niet of in onvoldoende mate beschermd kunnen worden binnen de NNN wordt agrarisch natuurbeheer gebruikt buiten NNN. In de derde plaats wordt informatie gegeven aan eigenaren/beheerders van terreinen indien daar bedreigde soorten aanwezig zijn. In de vierde plaats kunnen extra inspanningen worden geleverd. Dat zal vooral gebeuren in de zogenaamde natuurparels, concentratiegebieden van aandachtsoorten en het aanwijzen van iconsoorten. De laatste zijn soorten waarvoor de provincie Utrecht een bijzondere betekenis heeft omdat een belangrijk deel van de Nederlandse populatie in Utrecht voorkomt. In eerste instantie worden de soortbeschermingsmaatregelen die in een natuurparel uitgevoerd gaan worden bepaald door de vereisten van de iconsoorten. Andere bedreigde soorten uit de betreffende natuurparels profiteren ook van deze maatregelen. De lijst met aandachtsoorten is in 2016 vastgesteld in het supplement Biodiversiteit. Dit beleid moet nog verder worden uitgewerkt. In deze rapportage wordt nog verwezen naar de soorten uit de werkdocumenten soortenbeleid. Wel is er een start gemaakt met het opzetten van een Biodiversiteitsoverleg in de provincie. In dit overleg met terreinbeheerders, gemeenten en maatschappelijk organisaties worden onder andere opties voor actieve soortenbescherming in de natuurparels ontwikkeld en worden soortenmanagementplannen besproken.

3.7B. ONTWIKKELING BEDREIGDE EN KARAKTERISTIEKE SOORTEN

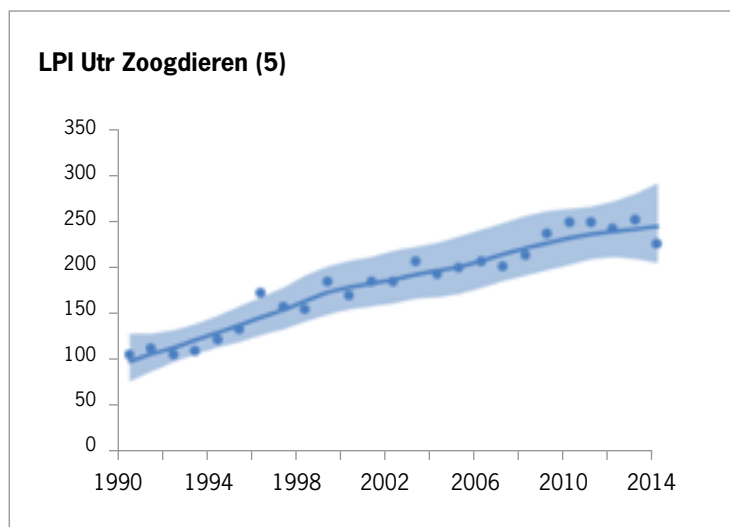
De trend in het voorkomen van soorten op provinciaal niveau zijn op dit moment slechts beperkt zichtbaar te maken (dankzij het provinciaal ecologisch onderzoek is er wel een beeld van de verspreiding in het landelijk gebied). Daarom wordt in dit hoofdstuk alleen de voor- of achteruitgang van de meest zeldzame soorten vermeld. Het betreft de soorten die in de soortendocumenten als verdwenen of ernstig bedreigd zijn opgenomen. Tevens wordt aangegeven of er inheemse soorten bij zijn gekomen. Daarnaast worden enkele bijzondere en karakteristieke Utrechtse soorten beschreven. Deze worden behandeld per soortgroep. Ook zullen voorbeelden van resultaten van het soortenbeleid in enkele kaders gepresenteerd worden: poelen voor de kamsalamander en kleibospaddestoelen. Als voorbeeld van biotoopherstel binnen de NNN kan het heideherstel dienen, dat elders in deze rapportage is behandeld. Als indicator voor het voorkomen van meer algemene soorten, wordt hier ook de zogenaamde Living Planet Index (LPI) gepresenteerd. Vanuit het landelijk Netwerk Ecologisch Monitoring (NEM) liggen verspreid over Nederland meetpunten, die doorgaans worden gemonitord door vrijwilligers. Ook in Utrecht ligt een groot aantal meetpunten die jaarlijks worden bezocht. Doordat dit vele jaren achtereen op dezelfde wijze wordt gedaan, ontstaat er een beeld van de toe- of afname van soorten op die locatie. Door deze Utrechtse punten met elkaar te vergelijken wordt een beeld verkregen van de toe- of afname. Echter, om een plausibele uitspraak te mogen doen over deze trend, dient een soort op vrij veel plots aanwezig te zijn. Hierdoor geeft de provinciale LPI-index vooral een beeld van het voorkomen van de wat algemenere soorten.

Zoogdieren

In het Werkdocument Fauna werden twee soorten zoogdieren genoemd als verdwenen. De kleine hoefijzerneusvleermuis is dat nog steeds, van de valse vleermuis zijn incidentele waarnemingen. Van de twee soorten die op het punt stonden te verdwijnen, zijn de steenmarter (in het oosten van Utrecht) en de otter teruggekeerd (incidentele waarnemingen in het veenweidegebied; de verwachting is dat deze zich weer in Utrecht gaat vestigen). Er zijn twee soorten bijgekomen. De tot nu toe enige Nederlandse kraamkolonie van de tweekleurige vleermuis bevindt zich in Utrecht (Maarsenbroek) en tevens werd de eerste Nederlandse kleine dwergvleermuis in Utrecht waargenomen. De bever en de das hebben zich aanzienlijk uitgebreid.

Utrecht is van groot belang voor het voorkomen van de Noordse woelmuis. In Nederland leeft een ondersoort die uitsluitend hier voorkomt. Met deze soort gaat het zowel landelijk als provinciaal slecht. De Noordse woelmuis kwam in het verleden in een groot deel van het Utrechts veenweidegebied voor. Ze is vermoedelijk verdwenen uit de Kamerikse Nessen en verdwenen uit de Botshol en Polder de Gagel. Bij een recent onderzoek in de Oostelijke Binnepolder zijn wel een aantal individuen gevonden. De provincie heeft een grote verantwoordelijkheid deze bedreigde soort van de habitatrichtlijn te behouden.

De LPI – gebaseerd op slechts vier soorten vleermuizen en de veldmuis – toont een opmerkelijke toename (zie figuur 35).

Figuur 35.
Living Planet Index trend
Utrechtse zoogdieren

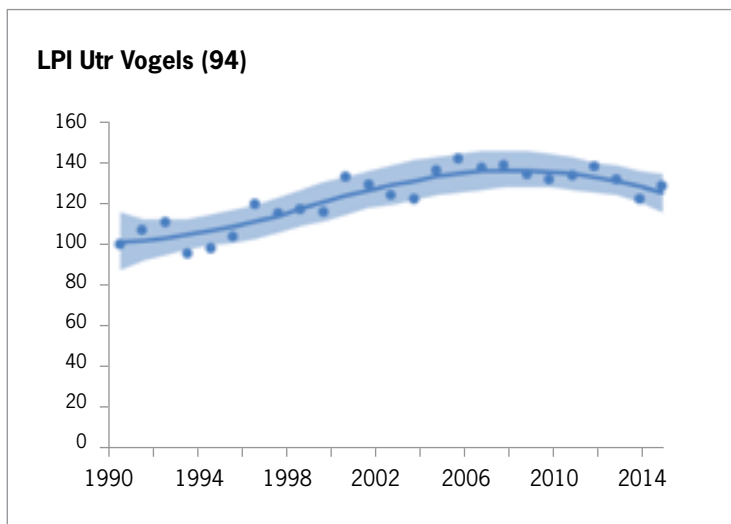
Broedvogels

In het Werkdocument zijn zes vogelsoorten vermeld als uit Utrecht verdwenen. Geen daarvan is recentelijk teruggekeerd, zij het dat van de kwak incidentele waarnemingen uit het rivierengebied komen. Ook de draaihals, duinpieper, kuifleeuwerik, Europese kanarie en de grauwe gors zijn als broedvogel verdwenen. In de categorie 'ernstig bedreigd' stonden het paapje en de tapuit. Die zouden zijn verdwenen, maar hebben zich recentelijk gevestigd op de vliegbasis Soesterberg. Er zijn ook soorten broedvogels bijgekomen, zoals de kolgans, brandgans, kleine mantelmeeuw (alle drie inmiddels algemeen), zwartkopmeeuw (schaars langs de grens met Zuid-Holland), middelste bonte specht (vrij schaars verspreid over de hele provincie), cetti's zanger (enkele broedgevallen in het rivierengebied), grote gele kwikstaart (diverse broedgevallen, waaronder in het leeuwenhok van Ouwenhands Dierenpark) en grote zilverreiger (inmiddels algemeen).

In Utrecht leeft nog een aantal bijzondere moerasvogels, zoals de grote karekiet (in Utrecht in de randmeren en de Oostelijke Vechtplassen - met slechts 12 paar - liggen de laatste Nederlandse bolwerken), purperreiger (forse afname in 2015), woudaapje (geen broedgeval in 2015) en zwarte stern (mede dankzij de inzet van de 'Werkgroep de Zwarte Stern' is Utrecht de enige provincie waar deze soort aantoonbaar toeneemt, terwijl in andere provincies de aantallen snel afnemen).

Ook geldt een speciale verantwoordelijkheid voor de krooneend, die met circa 100 paar in de Vinkeveense plassen broedt. Het is van belang dat helder water met kranswieren behouden blijft.

De LPI voor vogels is gebaseerd op 94 soorten en is in Utrecht is stabiel. Er gaan 52 soorten vooruit en 21 soorten achteruit (zie figuur 36).

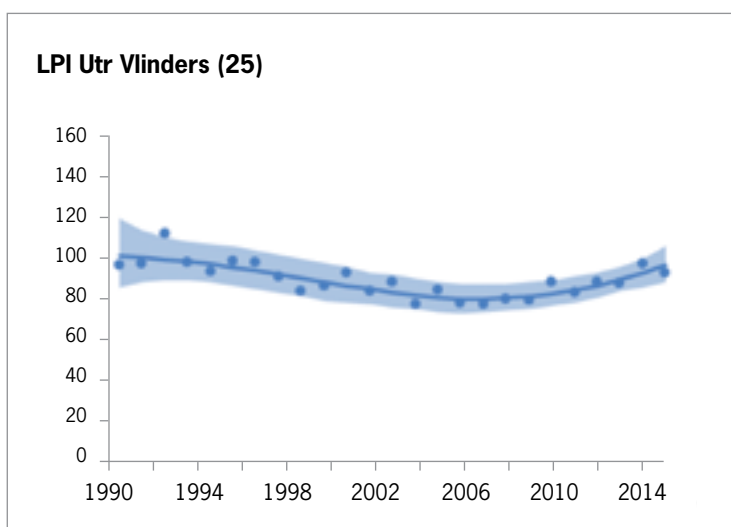
Figuur 36.
Living Planet Index trend
Utrechtse vogels

Dagvlinders

In het Werkdocument zijn 19 soorten dagvlinders vermeld als verdwenen. Geen daarvan is teruggekeerd. Ook zijn sindsdien nog meer soorten uit Utrecht verdwenen, zoals de aardbeivlinder, het gentiaanblauwtje, de zilveren maan, de grote parelmoervlinder en de kleine ijsvogelvlinder. De bruine eikenpage wordt nog slechts zeer incidenteel waargenomen. Er zijn geen soorten dagvlinders in Utrecht bijgekomen.

Voor de bedreigde kommavlinder is Utrecht van belang omdat op vliegbasis Soesterberg de grootste populatie van Midden-Nederland leeft. De argusvlinder is in het Utrechtse veenweidegebied en de Lopikerwaard nog vrij algemeen, terwijl deze soort elders in Nederland een achteruitgang kent van 90% in tien jaar tijd.

De LPI van Utrecht voor dagvlinders is gebaseerd op 25 soorten en laat een negatieve trend zien. Echter, sinds de eeuwwisseling zijn wel weer een aantal (algemenere) soorten toegenomen, zoals het bont zandoogje, het koevinkje, het oranjepipje en het bruin blauwtje. Hierdoor is de trend over de afgelopen periode positiever (zie figuur 37).

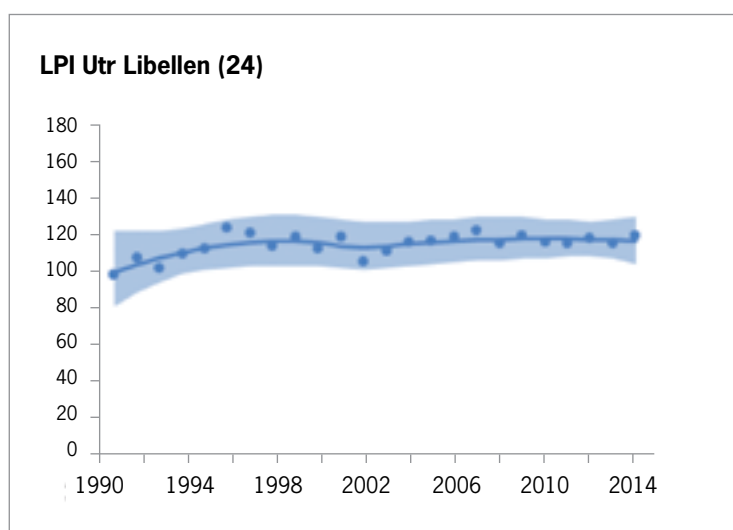
Figuur 37.
Living Planet Index trend
Utrechtse vlinders

Libellen

In het werkdocument staan zeven soorten in de categorie verdwenen. Daarvan zijn vier soorten teruggekeerd: de beekrombout (twee waarnemingen langs de Kromme Rijn), de breedscheenjuffer (inmiddels algemeen langs de Kromme Rijn en het Valleikanaal), de koraaljuffer (vooral bij het Pluismeer, maar ook het Gentianenvan, Hazewater en Kwinteloijen) en de rivierrombout (vrij algemeen langs Lek en Nederrijn). Sinds de jaren negentig zijn twee libellensoorten uit Utrecht verdwenen: de Noordse winterjuffer en de geelvlakheidlibel. Daar tegenover staat een forse uitbreiding van een groot aantal andere soorten, zoals de tengere pantserjuffer, de bruine winterjuffer, de bruine korenbout, de glassnijder en de vroege glazenmaker. Deze toename vond vooral in de periode 1990-2000 plaats. Sindsdien zijn de aantallen min of meer stabiel.

Het voorkomen van de groene glazenmaker is belangrijk. Dit is een bedreigde soort van de Habitatrichtlijn en gebonden aan vegetaties met krabbenscheer. De groene glazenmaker komt in Utrecht niet alleen in reservaten voor, maar ook in het agrarische gebied.

De LPI voor libellen is gebaseerd op 24 soorten en is stabiel. Zeven soorten gaan voor- en acht gaan er achteruit (zie figuur 38).

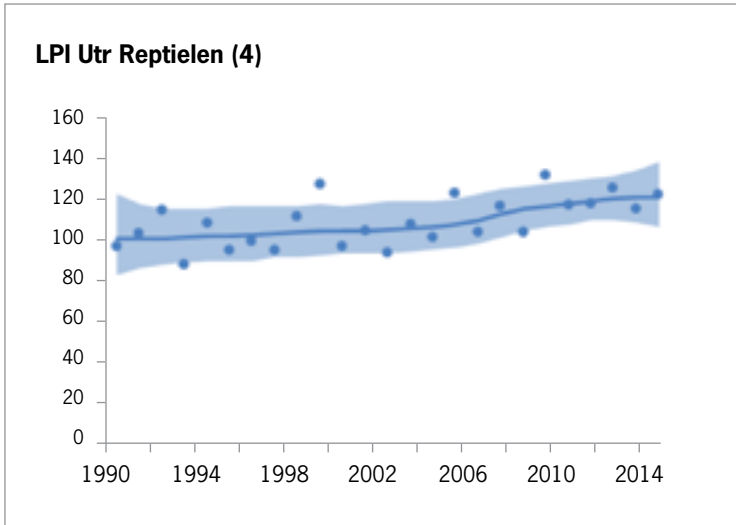
Figuur 38.
Living Planet Index trend
Utrechtse libellen

Reptielen en amfibieën

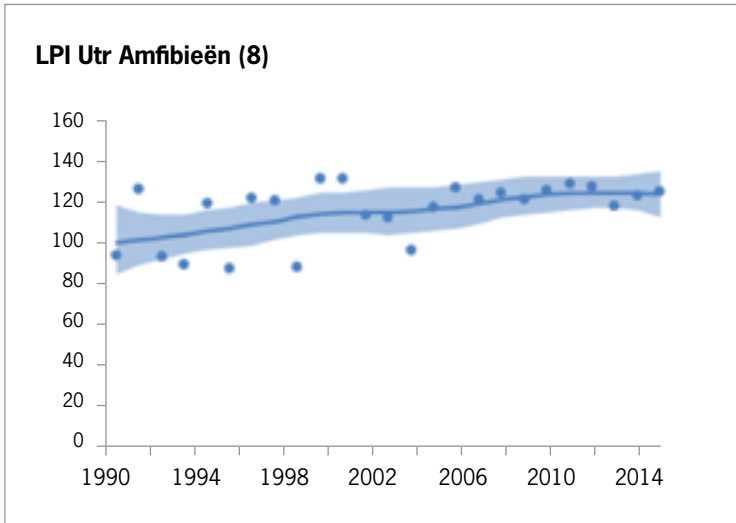
In het werkdocument staan drie soorten reptielen en amfibieën vermeld als verdwenen. De knoflookpad en gladde slang zijn dit nog steeds. De adder is (illegaal) uitgezet op de zuidelijke Utrechtse Heuvelrug en houdt daar stand. Er zijn geen soorten bijgekomen.

De LPI voor reptielen (gebaseerde op vier soorten) is stabiel (zandhagedis en hazelworm nemen toe; ringslang en levendbarende hagedis zijn stabiel) en die van amfibieën (gebaseerd op acht soorten) vertoont een matige toename (vijf soorten zijn stabiel, alleen de poel- meer- en middelste kikker nemen toe) (zie figuur 39 en 40).

Figuur 39.
Living Planet Index trend
Utrechtse reptielen

Figuur 40.
Living Planet Index trend
Utrechtse amfibieën

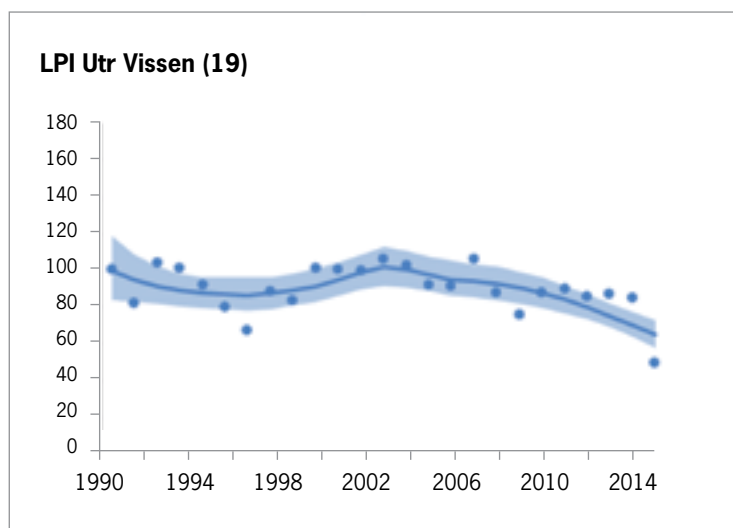
Ringslang

Vissen

In het werkdocument is slecht één soort vermeld als verdwenen en de beekprik is dat nog steeds. Drie soorten waren bijna verdwenen. De serpeling wordt nog incidenteel waargenomen en de winde verspreid over de hele provincie.

Een speciale verantwoordelijkheid heeft Utrecht voor de kwabaal. Deze soort is mondiaal zeldzaam en in Nederland met uitsterven bedreigd. In Nederland leeft de soort alleen nog in het IJsseldelta en de Vinkeveense plassen.

De LPI (gebaseerd op 19 soorten) voor Utrecht vertoont een matige afname; één soort gaat vooruit en vijf achteruit (zie figuur 41).

Figuur 41.
Living Planet Index trend
Utrechtse vissen

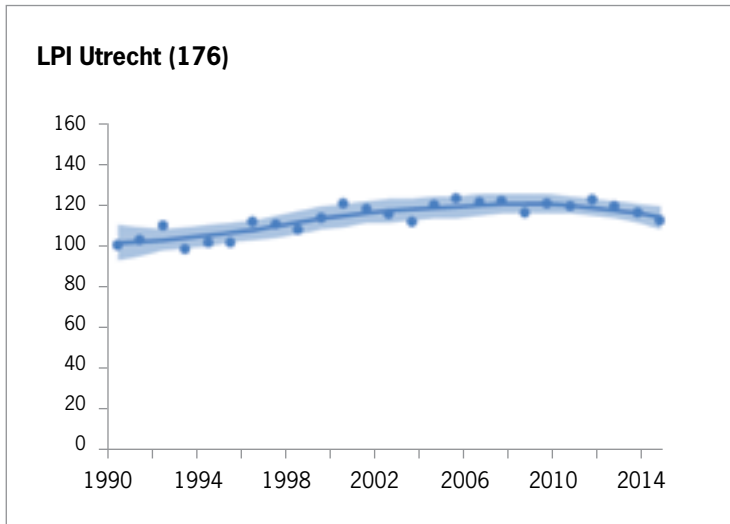
Sprinkhanen

In het werkdocument worden vijf soorten sprinkhanen vermeld als verdwenen. Twee soorten zijn nog steeds verdwenen, van het zwart wekkertje is een incidentele waarneming (Groot Zandbrink). De blauwvleugelsprinkhaan (Heidestein, Den Treek, Monnikenbos en vooral Vliegbasis Soesterberg) en de greppelsprinkhaan (inmiddels algemeen) zijn teruggekeerd. De zuidelijke boomsprinkhaan, het zuidelijk spitskopje (beide inmiddels algemeen), sikkelsprinkhaan (algemeen in ruigte) en de boomkrekel (Plantage Willem 3, Remmerden) hebben zich nieuw gevestigd.

Er zijn onvoldoende meetpunten van sprinkhanen om een LPI voor Utrecht te berekenen.

Alle soortgroepen

Als al deze soortgroepen worden beschouwd, blijkt dat in het werkdocument 45 soorten als verdwenen zijn vermeld. Hiervan zijn 8 soorten teruggekeerd. Naast de genoemde 45 soorten, zijn nog 13 andere soorten meer recentelijk verdwenen. Daar tegenover staat dat 18 soorten zich hebben gevestigd in onze provincie. De LPI van Utrecht, van alle soorten waarvoor ten minste matig plausibele trend kan worden berekend (176 soorten) geeft een matige toename te zien: 72 soorten gaan vooruit en 42 soorten nemen af.

Figuur 42.
Living Planet Index trend alle Utrechtse soorten samen

Paddenstoelen van de kleibossen

In Utrecht liggen relatief veel landgoederen op oude klei langs de Nederrijn en Vecht. Langs de lanen van deze landgoederen leven veel bijzondere paddenstoelen, de zogenaamde kleibospaddenstoelen. In het soorten-beleid werd specifiek ingezet op deze paddenstoelen. Dat dit een goede keuze was, bleek in 2011 toen de Nederlandse paddenstoelenvereniging de meest waardevolle gebieden van Nederland aanwees. Het beste gebied in Nederland was Nijenrode in Breukelen en maar liefst zes andere Utrechtse gebieden (Blikkenburgerlaan – Zeist, Gunterstein – Breukelen, Groeneveld – Baarn, Notenlaan en Wulpenhorst – Zeist en Amelisweerd – Utrecht) stonden in de top 10.

Volgens het werkdocument waren 17 soorten kleibospaddenstoelen uit Utrecht verdwenen, maar inmiddels zijn er twee weer terug gevonden. Maar ook een aantal andere bedreigde en algemenere kleibospaddenstoelen zijn toegenomen.

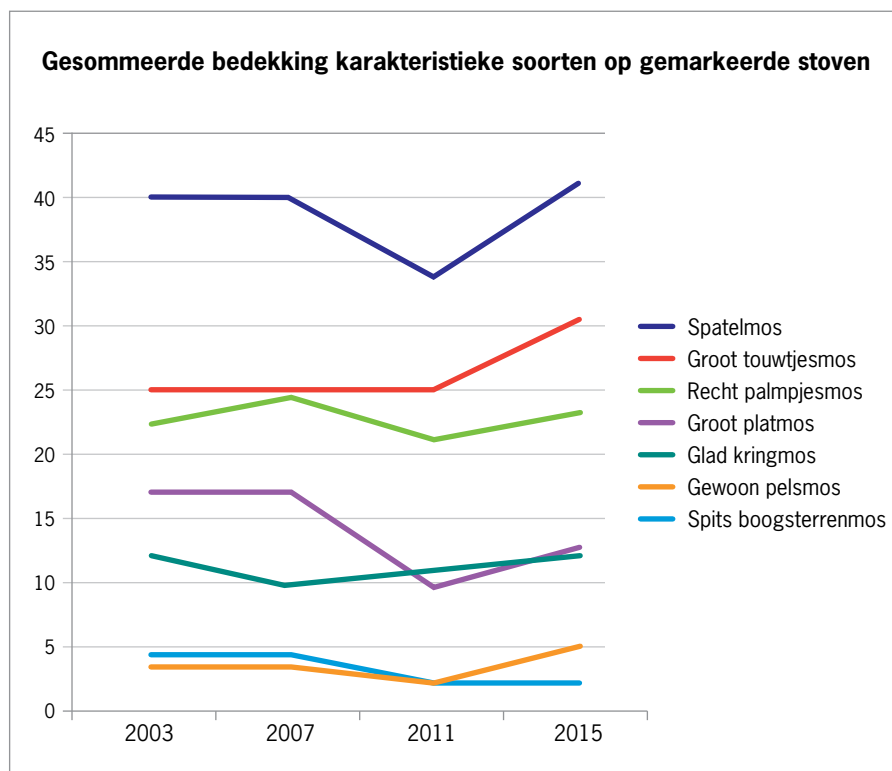
Kleibosrussula

Mossen van het Essenhakhout

Essenhakhout ontleent haar natuurwaarde voor een deel aan de mossengemeenschap die op de schors groeit. Maar liefst 68 mossoorten komen voor in het essenhakhout. De mosbegroeiing op de oude essenstoven staat bekend als het Touwtjesmosgemeenschap. Dit epifytengezelschap is in Nederland overal zeldzaam. Het zwaartepunt ligt in de essenhakhoutcomplexen binnen de provincie Utrecht, met name in het Langbroekerweteringgebied.

Om veranderingen in de soortensamenstelling van de kwetsbare Touwtjesmosgemeenschap te kunnen vaststellen is door de Provincie Utrecht in 2003 een monitoringprogramma gestart. Eens per vier jaar wordt de begroeiing op een aantal gemarkeerde essenstoven geïnventariseerd in een zestal belangrijke hakhoutcomplexen: Sandenburg, Hindersteyn, Raaphof, Kolland, Overlangbroek en Hardenbroek. Tijdens iedere inventarisatieronde worden de populaties van de karakteristieke soorten geteld.

Figuur 43 laat zien dat het met deze mossen gemiddeld genomen redelijk goed gaat. Of dat nog lang zo blijft is de vraag. Sinds enkele jaren worden essen in West-Europa aangetast door een schimmel. De schimmel heet 'essentaksterfte' en vestigt zich met name op jonge uitlopers. Daardoor is juist hakhout zeer vatbaar. In alle hakhoutpercelen sterven takken en stoven op grote schaal af. Secundaire aantastingen van de verzwakte stoven dragen ook bij aan het afsterven. In sommige percelen zijn al vrijwel alle essen dood, op andere plekken gaat het minder hard. Er zijn (nog) geen bestrijdingsmethoden bekend. Aan beheerders is geadviseerd om voorlopig te stoppen met hakken. Op den duur zullen daardoor echter de karakteristieke stoven verdwijnen. Door de sterk toegenomen lichtinval op de bodem zijn de percelen inmiddels sterk verruigd met bramen en ruigtekruiden. Het typische biotoop is in feite al verdwenen en door het uiteenvallen van dode stoven zal ook de mosgemeenschap grotendeels verdwijnen. De individuele soorten zullen zich waarschijnlijk handhaven op andere groeiplaatsen, maar niet in deze samenstelling en in minder grote getale.

Figuur 43. Trend aantal kenmerkende mossen van het touwtjesmosgezelschap

Poelen voor de kamsalamander

Poelen zijn kleine landschapselementen en door de aanwezigheid van doorgaans relatief schoon en visvrij water en een kruidenrijke oevervegetatie, zijn ze een belangrijk natuurelement in het landschap. Sinds het einde van de jaren tachtig van de vorige eeuw hebben zowel de provincie als verschillende gemeenten de aanleg en onderhoud van poelen gestimuleerd. Met name in de omgeving van Soest, in het Kromme Rijn-gebied en in de Gelderse vallei zijn poelen aangelegd. In de provinciale soortbeschermingsplannen voor de ringslang (Provincie Utrecht, 2003a) en vooral de kamsalamander (Provincie Utrecht, 2003b) wordt aanbevolen het aantal poelen (aanzienlijk) uit te breiden. Ook veel andere soorten profiteren van de aanleg en aanwezigheid van poelen.

De basis voor de aanleg van poelen vormde vaak een poelenplan. Er zijn poelenplannen gemaakt voor de Gelderse Vallei, het Kromme Rijngebied en de gemeente Soest. De uitvoering vond plaats door gemeentelijke landschapscoördinatoren en het Landschap Erfgoed Utrecht. Na een aarzelend begin heeft de aanleg van poelen in Utrecht een grote vlucht genomen, zowel in als buiten natuurterreinen. Er zijn in totaal honderden poelen aangelegd.

De kamsalamander is een beschermde inheemse diersoort. Hij staat vermeld op de Habitatrichtlijn en staat in Nederland op de Rode Lijst als kwetsbaar. De soort is kenmerkend voor het kleinschalige cultuurlandschap en ze planten zich voort in poelen. Heeft de aanleg van de poelen de kamsalamander geholpen? Om dit te weten te komen is onderzocht welke waarnemingen van kamsalamanders tussen 1990 en 2017 betrekking hebben op nieuw aangelegde poelen. Tabel 12 laat zien dat in 26 nieuwe poelen voortplanting (= waarneming van larven) van kamsalamander is aangetoond en dat in 9 poelen volwassen dieren zijn gevonden, wat voortplanting aannemelijk maakt. Deze cijfers moeten worden gezien als een minimum. Lang niet alle nieuwe poelen zijn geïnventariseerd en waarnemingen van larven zijn maar in een korte periode van het jaar mogelijk. Figuur 44 laat zien dat de waarnemingen van kamsalamanders in nieuwe poelen vooral langs de flanken van de heuvelrug hebben plaats gevonden.

Figuur 44.
Nieuwe poelen
met kam-
salamanders

Gebied	Gebied met aantal nieuwe poelen met kamsalamanders	
	met ei/larf	met adult
Lekuiterswaard, Willige Langerak		1
Broekhuizen, Leersum	2	1
Darhuizen, Leersum	2	1
Darthuiserweg, Leersum	1	
Broekweg, Leersum	1	
Wijngaardsesteeg, Doorn	1	
Rhodesteyn, Langbroek	1	1
Leeuwenburg, Driebergen	1	
Blikkenburg, Zeist	4	1
Oostbroek wildviaduct, De Bilt	1	
Beerschoten, De Bilt	1	
Amelisweerd, Utrecht	1	
De Lieberg, Eemnes	1	
Op Hees, Soest	1	
Nimmerdor, Amersfoort	2	
Landgoed Maarsbergen, Maarsbergen		2
Kombos, Maarsbergen	3	2
A12, Maarsbergen	1	
De Laan, Veenendaal	1	
Slaperdijk, Veenendaal	1	
Totaal	26	9

Tabel 12. Nieuwe poelen met kamsalamanders

Geconcludeerd kan worden dat de aanleg van poelen heeft bijgedragen aan de instandhouding en de uitbreiding van het leefgebied van de kamsalamander. Daarnaast vormen poelen het leefgebied van andere soorten amfibieën, libellen en andere insecten, waterplanten en voor (trek)vogels. Voorbeelden van zeldzamere soorten die het leefgebied dankzij de aanleg van poelen aanzienlijk hebben uitgebreid zijn de poelkikker en de tengere pantserjuffer (een libel).

3.7C. SOORTENPOPULATIES GERICHT VOLGEN

Uit bovenstaande paragraaf blijkt dat er een beeld is van het voorkomen van de zeer zeldzame soorten en de algemenere soorten. Van de (openbare) natuurgebieden zijn, dankzij de inventarisaties door terreinbeheerders en vrijwilligers, data beschikbaar, die echter lastig te vergelijken zijn. Van het landelijk gebied buiten de NNN is dankzij de provinciale gebiedsgewijze inventarisatie een goed beeld. Hierdoor is op dit moment van bedreigde soorten een onvolledig beeld van de trend op provinciaal niveau. De provincie is nu samen met het CBS aan het kijken hoe ook deze groep in de evaluatie kan worden betrokken. Het Centraal Bureau van de Statistiek (CBS) heeft inmiddels een Rode Lijst-indicator ontwikkeld waarmee frequenter de staat van Rode Lijst-soorten gepresenteerd kan worden. Provincie Utrecht en CBS onderzoeken de mogelijkheden om deze indicator ook geschikt te maken voor uitspraken op provinciale schaal.

4. BELEVEN EN BETREKKEN

Natuurvisie pijler 3:

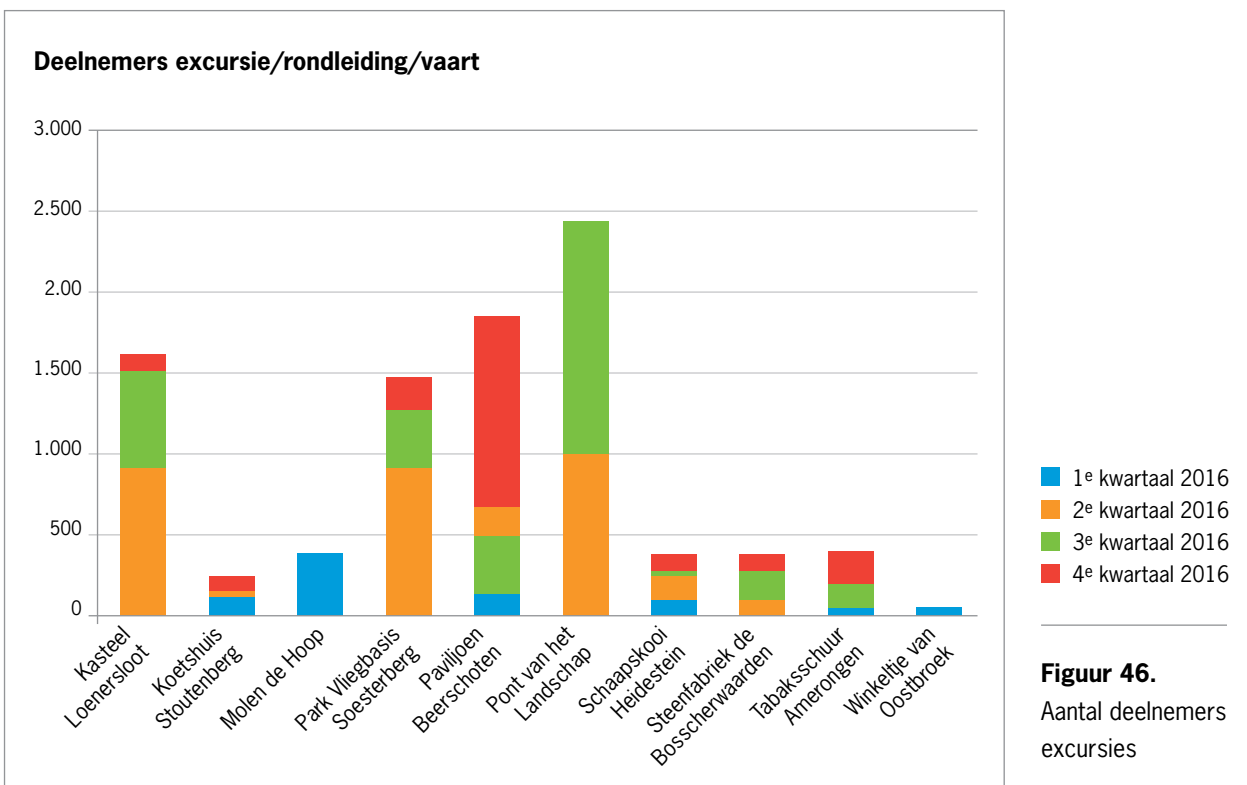
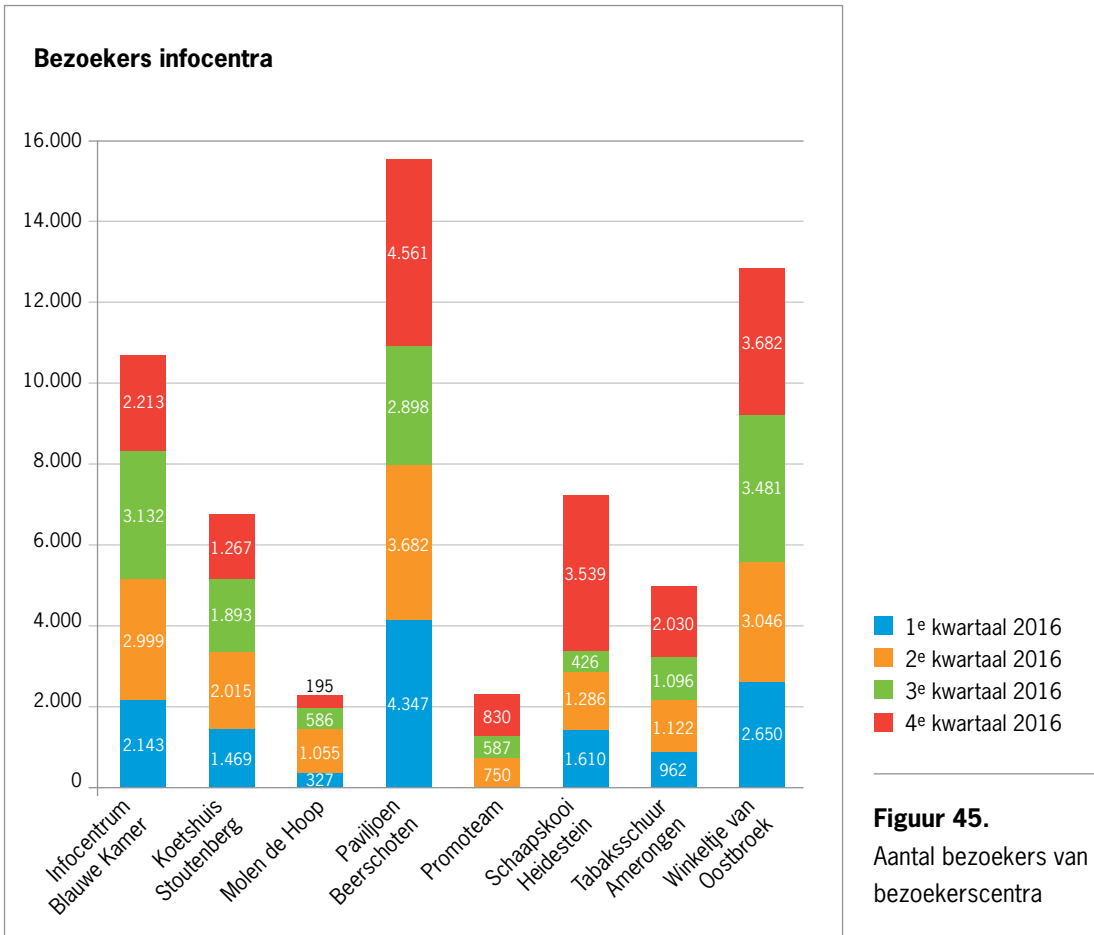
“WE VERGROTEN DE BELEVINGSWAARDE VAN EN DE MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID BIJ ONZE NATUUR OM ZO HET DRAAGVLAK VOOR ONS NATUURBELEID EN DE POSITIEVE EFFECTEN DIE NATUURBELEVING BIEDT TE VERGROTEN”.

4.1. BELEVINGSWAARDE VERHOGEN

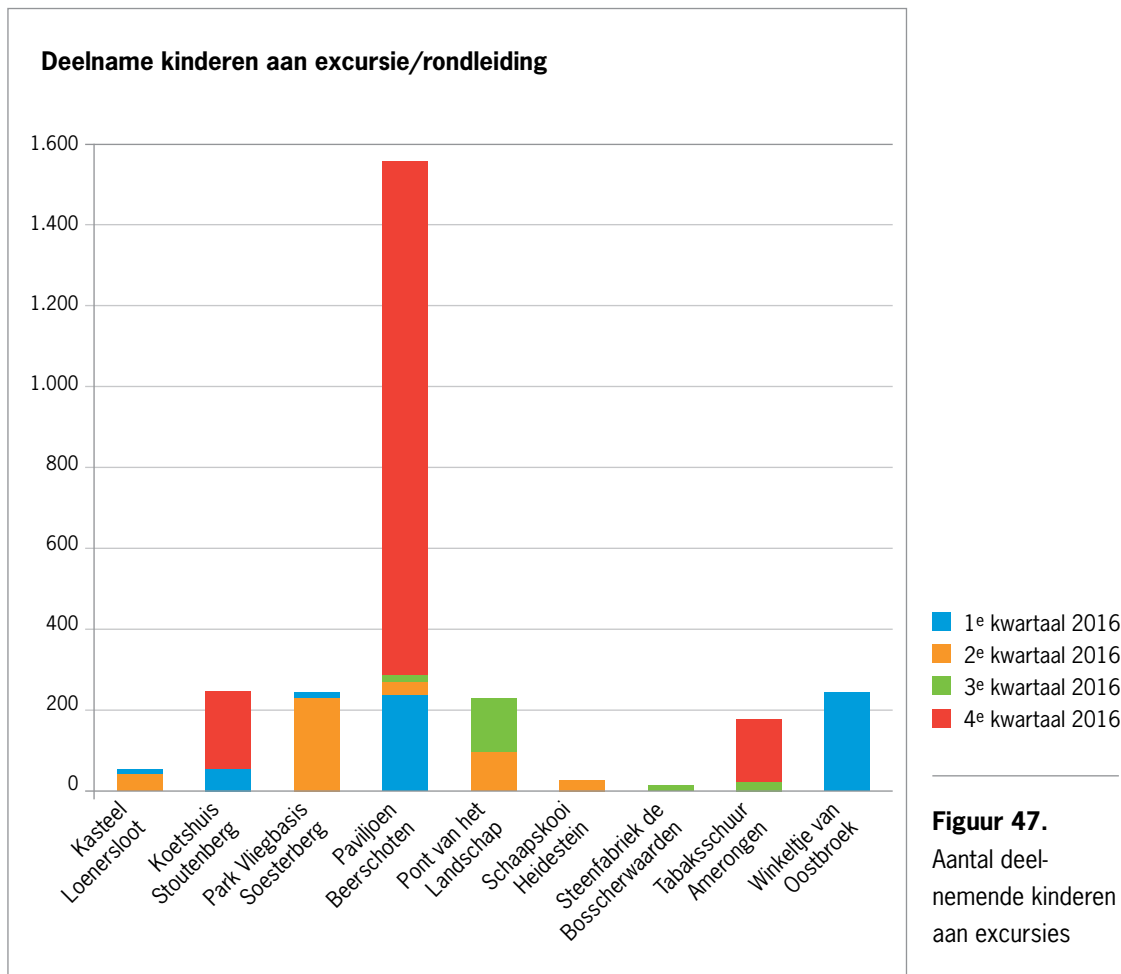
Toegankelijkheid van de natuur bestendigen en vergroten

Vrijwel alle natuurgebieden zijn opengesteld voor bezoek. De terreinbeheerders krijgen een SNL openstellingsvergoeding (vroeger recreatietoeslag) onder voorwaarde van openstelling. Ook de fiscale voordelen van de toepassing van de Natuurschoonwet voor landgoederen vereisen openstelling. Enkel nabij woningen en als te grote ecologische schade zou optreden in bijvoorbeeld het broedseizoen, worden terreinen (deels) gesloten. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval op de Vliegbasis Soesterberg voor de bescherming van veldleeuweriken. Wanneer bij of na storm de veiligheid van bezoekers in het geding is, kunnen terreinen tijdelijk afgesloten worden.

Onderdeel van de Agenda Vitaal Platteland (AVP) is de ontwikkeling van groene recreatiegebieden in het kader van Recreatie om de Stad (RodS). Zo zijn en worden samen met terreinbeheerders onder andere het Gagelbos, Landgoed Haarzuilens, Nieuw Wulven en het recreatie gebied Hollandse IJssel gerealiseerd. Deze gebieden trekken veel bezoekers uit de nabije stedelijke omgeving en bezitten tevens bijzondere natuurwaarden (zie <https://www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/recreatie-stad/programma-rodS/>). De provincie investeert samen met partners in het recreatieve routes en wandelpaden. Landschap Erfgoed Utrecht coördineert de aanleg en beheer door vrijwilligers van Klompenpaden in de provincie. In 2016 onderhielden vrijwilligers door middel van 22 groepen voor klompenpaden 375 kilometer klompenpad. De routes van deze paden zijn via een app te bekijken (zie: <http://www.landschaperfgoedutrecht.nl/routes/klompenpaden/>) (zie figuur 45).

Het aantal mensen dat de Utrechtse natuurgebieden bezoekt is niet bekend, want dat is moeilijk te meten. Wel zijn er gegevens over het aantal personen dat een bezoekerscentrum van het Utrechts Landschap heeft bezocht of heeft deelgenomen aan een excursie (zie figuur 46-47).

Stedelijke natuurbeleving vergroten

In 2016 is het Programma Groen aan de Buurt, een initiatief van NMU, LEU en IVN van start gegaan. De provincie subsidieert dit programma dat tot doel heeft gemeenten en particulieren te ondersteunen bij de aanleg en beheer van groen door bewoners in of nabij de stedelijke omgeving. Onderdeel van dit programma is een website die als inspiratiebron en helpdesk fungeert voor bewoners. Aan het programma wordt ook een voucher-systeem 'Beleef en bewonder!' gekoppeld voor bijdragen aan kleine projecten (zie: <http://www.groenaandebuurt.nl/>).

RTV Utrecht serie "Mijn mooiste plek"

Mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van de provincie heeft RTV Utrecht in 2016 en 2017 twee series van het tv programma "Mijn mooiste plek" uitgezonden. In totaal 12 afleveringen tonen bewoners en bos-wachters mooie natuurgebieden en vertellen over de bijzondere planten en dieren die er voorkomen. Verder komen ook landschap en de cultuurhistorie aan bod. In het programma en op de website van RTV Utrecht worden tips voor bezoeken en excursies gedeeld.

4.2. MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID VERSTERKEN

Betrokkenheid van burgers vergroten

In 2016 waren voor Natuurmonumenten in de provincie Utrecht 123 vrijwilligers actief in natuurbeheer. Totaal hebben deze mensen voor 7.894 uren aan werk verzet. Bij publiekscontact (promotie, gidsen, lezingen, enz.) waren 71 vrijwilligers betrokken voor totaal 4.644 uur. Verder hebben 7 vrijwilligers voor totaal 196 uur flora en/of fauna geïnventariseerd.

Voor het Utrechts Landschap waren in 2016 643 vrijwilligers actief: 200 bij beheer van groen, 406 vrijwilligers waren betrokken bij communicatie en er zijn 37 vrijwillige molenaars.

Vrijwilligers zijn zelf al betrokken, maar zij spelen een essentiële rol bij betrekken van nog veel meer mensen bij natuur. Er wordt onderscheid gemaakt tussen “tellers, vertellers en herstellers”. Dit staat voor vrijwilligers die vaak op gestructureerde wijze soorten waarnemen en invoeren op telmee.nl of waarneming.nl (tellers), natuurgidsen die met groepjes kinderen of volwassen belangstellenden een park of natuurgebied bezoeken (vertellers) en mensen die de handen uit de mouwen steken bij het beheer of onderhoud van natuurgebieden of landschapselementen (herstellers). De partnerorganisaties LEU, NMU en IVN ondersteunen op professionele wijze deze vrijwilligers. Zij werven en trainen de vrijwilligers en zorgen er voor dat materialen beschikbaar zijn er veilig gewerkt kan worden. Ook de terreinbeheerders en landgoederen maken gebruik van vrijwilligers in bij hun monitoring, natuureducatie en beheer. Bij het LEU zijn 9900 vrijwilligers actief (gedeeltelijk ook voor erfgoed en musea).

Uit het meerjarenplan IVN 20017 -20120:

In de provincie Utrecht zijn 10 IVN-afdelingen actief (zie afbeelding) en 1.548 leden. De leden organiseren vanuit de meer dan 100 werkgroepen:

- Publieksactiviteiten: excursies, wandelingen en lezingen
- Educatie/cursussen: natuurgidsenopleiding, korte cursussen als natuurcursus,
- Tuinreservaten, Scharrelkids, stadsnatuur, determineren van planten
- Jeugd- en Jongerenactiviteiten: vaste middagen en evenementen als IVN Slootjesdagen
- Groen in de buurt: advies/samenwerking met lokale partners opzetten van groene buurtprojecten, natuurspeelplaatsen
- Activiteiten voor ouderen, zoals de Natuurkoffer
- Natuurstudie, monitoring. Veelal in samenwerking met een soortenorganisatie of terreineigenaar.
- Beheer van landschapselementen of educatieve (heem)tuin
- Inzet voor lokale natuurbelangen

Hiermee bereikten we in 2015 meer dan 9.000 volwassenen en 3.000 kinderen.

Nieuw is de provinciale natuurprijs Groene Kroon 2017 in het kader van het Innovatieprogramma Fysieke Leefomgeving. Groene initiatieven of ideeën die bijdragen aan de versterking van de biodiversiteit in de provincie Utrecht dingen mee naar deze prijs. De provincie wil met de natuurprijs Groene Kroon iedereen stimuleren om te helpen met de bescherming en versterking van onze soortenrijkdom. In 2017 is deze prijs voor het eerst uitgereikt.

Figuur 48.
De tien afdelingen van het IVN in Utrecht

Samenwerkingsverbanden aangaan en verder verbeteren

LEU, NMU, IVN en het Utrechts Landschap spelen met hun kennis, ervaring en netwerk (onder andere in de gemeenten) een belangrijke rol in de uitvoering van het natuurbeleid. De provincie subsidieert deze organisaties op basis van hun (meerjaren)programma's voor de periode 2017-2020 voor de activiteiten die invulling geven aan het beleid van de provincie.

Een belangrijke activiteit uit het meerjarenprogramma van IVN (zie figuur 49) is 'Groen doet goed', een programma dat tot doel heeft om kinderen in de leeftijd van 4 – 12 jaar in contact te brengen met natuur. In 2015 zijn in de gemeenten Amersfoort, Utrecht, Zeist, Houten, Woerden, Nieuwegein lokale werkgroepen gestart met het opzetten van activiteiten, die vaak worden begeleid door vrijwilligers. Van hutten bouwen, waterdieren vangen, zelf groente kweken tot een blote voetenpad beleven. Bij een aantal activiteiten wordt samengewerkt met terreinbeheerders. Op veel verschillende manieren zijn kinderen, die misschien anders niet in de natuur komen, buiten met veel plezier actief. De provincie subsidieert deze activiteiten en de gemeenten dragen ten minste evenveel bij aan de kosten (zie: <https://groendoetgoedutrecht.com/>). De kinderen hebben zelf filmpjes gemaakt van verschillende activiteiten en deze filmpjes zijn vertoond en door een jury beoordeeld tijdens de première op 23 november 2016 in het provinciehuis. Op deze dag is ook de lijst van "50 dingen die je voor je 12e gedaan moet hebben in de natuur" gepresenteerd (zie: <https://www.provincie-utrecht.nl/actueel/nieuwsberichten/@315069/kinderen-ambassadeur-utrechtse-natuur/>).

Figuur 49.
Overzicht aantallen en activiteiten van het LEU en vrijwilligers in 2016

5. DUURZAME FINANCIERING EN BENUTTING

Visie:

“WE ZOEKEN NAAR MANIEREN OM DE FINANCIERING VAN HET NATUURBELEID TE VERDUURZAMEN EN STREVEN ZOVEEL MOGELIJK NAAR DUURZAME BENUTTING VAN DE NATUUR”.

5.1. OPTIMALISEREN VAN FINANCIERINGSBRONNEN

Natuurinvesteringen koppelen aan andere publieke investeringen

Bij ontwikkelingen in het landelijk gebied worden regelmatig meerdere doelstellingen met elkaar verbonden. Zo dragen bijvoorbeeld de investeringen in het kader van het Deltaprogramma die tot doel hebben de waterveiligheid te vergroten, bij aan natuurwaarden in de uiterwaarden.

Private investeringen stimuleren

Een succes is de ontwikkeling van de voormalige luchtmachtbasis te Soesterberg tot een bijzonder natuurgebied. Dit is deels gefinancierd met de opbrengst van een woonwijk.

De afgelopen jaren zijn convenanten afgesloten met de landgoederen Den Treek en De Boom. Deze convenanten maken het mogelijk dat deze landgoederen extra woningen realiseren. De opbrengsten worden ingezet om nieuwe natuur te realiseren. Een provinciaal inpassingsplan voor Landgoed Prattenburg dat in december 2016 is vastgesteld, maakt het planologisch mogelijk om op drie locaties binnen het landgoed ruimtelijke ontwikkelingen te realiseren om de economische draagkracht van het landgoed te versterken (zie: <https://www.provincie-utrecht.nl/actueel/nieuwsberichten/@315989/belangrijke-stap-toekomst-landgoed-prattenburg/>) en aan de andere kant de natuurdoelstellingen te kunnen realiseren.

Verdienmogelijkheden faciliteren in ruil voor investeringen in natuur

In het boek 'Ondernemen met natuur' van Hans Kamerbeek worden 350 verdienmodellen, besparingen en tips uit de praktijk van het natuurbeheer beschreven. Het boek biedt veel inspiratie voor natuurbeheerders. In 2015 is bijgedragen aan de productie van dit boek (zie: <http://bosgroepen.nl/ondernemen-met-natuur-bundelt-350-verdienmodellen>).

Kosten en baten van de diensten die de natuur levert koppelen

De gesprekken met Vitens en TBO's over samenwerking op het gebied van natuur en drinkwater hebben nog niet geleid tot een structurele samenwerking middels bijvoorbeeld een convenant. Wel worden gezamenlijke projecten uitgevoerd. De gesprekken over structurele samenwerking worden voortgezet. Hierbij wordt ook een link gelegd met ontwikkelingen in het kader van het Nationale Park Heuvelrug nieuwe stijl.

In het Supplement Realisatiestrategie zal de organisatie van een Taskforce Verdienmodellen uitgewerkt worden.

5.2. DUURZAME BENUTTING BEVORDEREN

Verduurzaming van de landbouw bevorderen

In het Meerjarenprogramma Agenda Vitaal Platteland zijn acties gericht op stimuleren van innovatie, duurzaam ondernemen en energieprojecten in de landbouw opgenomen. Onder de vlag van LaMi begeleiden Programma-bureau Utrecht-West en Gebiedscoöperatie O-gen LaMi agrarische ondernemers bij duurzame initiatieven (zie: <http://lami.nl>).

Duurzame recreatie stimuleren

Onderdeel van het Meerjarenprogramma van IVN is de organisatie van een cursus "Gastheren van het Utrechtse landschap" voor recreatieondernemers over duurzaam omgaan met de natuur. Recreatieondernemers die deze cursus gevolgd hebben ontvangen een certificaat dat beschouwd kan worden als een keurmerk.

Verantwoord bosbeheer organiseren

Via de inzet van het Wnb-instrumentarium aangaande houtopstanden geeft de provincie sturing aan het duurzame beheer van onze bossen.

6. LITERATUUR

Centraal Bureau voor Statistiek (2016). Meetprogramma's voor flora en fauna – Kwaliteitsrapportage NEM over 2016.

Dactylus (2016). *Botanisch hooi- en weiland in het agrarisch natuurbeheer in de provincie Utrecht.*

Kleijn (2013). *De effectiviteit van Agrarisch Natuurbeheer.*

Landschap Erfgoed Utrecht (2016). *Poeleninventarisatie.*

Provincie Utrecht (1992). *Beleidsplan Natuur en Landschap Provincie Utrecht.*

Provincie Utrecht (1994). *Werkdocument Ecologische Verbindingszones Provincie Utrecht.*

Provincie Utrecht (1998). *Werkdocument Soortenbeleid – Onderdeel Fauna.*

Provincie Utrecht (2002a). *Werkdocument Soortenbeleid – Onderdeel Flora.*

Provincie Utrecht (2002b). *Utrechtse natuurdoeltypen.*

Provincie Utrecht (2003a). *Soortbeschermingsplan ringslang.*

Provincie Utrecht (2003b). *Soortbeschermingsplan kamsalamander.*

Provincie Utrecht (2012a). *Weidevogelvisie Provincie Utrecht.*

Provincie Utrecht (2012b). *Natuurontwikkeling door particulieren in de provincie Utrecht.*

Provincie Utrecht (2013). *Natuurbeleid 2.0 – Utrecht, Netwerk van Natuur.*

Provincie Utrecht (2016) *Natuurvisie provincie Utrecht – Een plus op Natuurbeleid 2.0.*

Sovon (2016). *Weidevogels in het weidevogelkerngebied in de provincie Utrecht in 2016. Sovon rapport 2-016/35. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.*

Sovon (2017). *Broedvogels in Nederland in 2015 in Sovon rapport 2017/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.*

BIJLAGE 1

TABELLEN NIEUWE NATUUR

Nr.	Gebied	Oppervlakte (ha)	Vaatplanten	Broedvogels
1	blauwe kamer	67	11	20
2	uiterwaarden elst rhenen	142	6	4
3	amerongse bovenpolder	268	8	27
4	uiterwaarden wijk bij duurstede oost	126	2	18
5	uiterwaarden wijk bij duurstede west	151	2	10
6	steenwaard	153	11	15
7	uiterwaarden nieuwegein vianen	192	11	3
8	uiterwaarden lopik	80	11	0
9	everdinger waard	97	13	13
10	vianen	135	5	5
11	div percelen achterberg rhenen	12	4	0
12	binnenveld	85	1	11
13	plantage willem III	113	11	5
14	overlangbroek	113	2	4
15	nederlangbroek	185	5	0
16	langbroek driebergen	138	6	0
17	kromme rij	42	2	4
18	odijk zeist	101	10	3
19	bunnik zeist	103	8	1
20	sandwijk voorveldse polder	63	5	0
21	nieuw wulven	99	4	12
22	schalkwijk	22	0	0
23	veenendaal overberg	74	3	1
24	leersumse veld en omgeving	68	9	0
25	anderstein	14	3	0
26	scherpenzeel rensoude	89	0	0
27	den treek	68	6	0

Tabel 1. Oppervlakte en het aantal Rode Lijstsoorten vaatplanten en broedvogels in de nieuwe natuurgebieden in de periode 2000 – 2017. De nummers komen overeen met kaart 22. Het betreft waarnemingen in percelen waarvan na 1990 de functie is veranderd van landbouw naar natuur. Zowel bij de planten als de vogels kunnen sommige soorten al aanwezig zijn geweest voor de functieverandering. Hoe groener, hoe meer soorten.

Nr.	Gebied	Oppervlakte (ha)	Vaatplanten	Broedvogels
28	heuvelrug midden zuid	106	9	1
29	moorsterbeek schoolsteeg bosjes	49	5	0
30	modderbeek groot zandbrink	41	0	0
31	stoutenburg	54	5	6
32	schammer bloeidaal	65	12	8
33	coelhorst	70	0	5
34	krachtwijker polder	95	0	11
35	eem	69	1	9
36	eemmeer	37	0	11
37	eempolder	265	2	14
38	valse bosjes	7	2	1
39	de wiek	15	1	0
40	ewijckshoeve	33	0	0
41	nonnenland	29	1	0
42	heuvelrug noord	42	2	0
43	gagelpolder ruigenhoek	103	8	6
44	molenpolder	30	1	0
45	westbroek	65	3	1
46	tienhoven	152	3	2
47	bethunepolder gansenhoef	275	1	0
48	polder mijnden kievitsbuurt	97	0	3
49	vechtvallei	55	5	0
50	botshol	84	0	6
51	groot mijdrecht NO	166	0	19
52	marickenland	120	1	3
53	demmerik	70	2	13
54	peilvak 9	53	0	3
55	veldwetering armenland kockengen	70	1	4
56	bovenlanden	256	1	5
57	blokland	61	0	8
58	haarzuilens	281	13	9
59	de meije	39	0	5
60	woerden montfoort oudewater	125	1	7
61	polder blokland	106	3	9
62	willeskop	120	5	16
63	hollandse ijssel	188	1	2

Beheertypen per nieuw natuurgebied

Tabel 2. De gerealiseerde natuurbeheertypen in de nieuwe natuur in de verschillende gebieden.

Gerealiseerde prioriteiten in de nieuwe natuur

Tabel 3. Gerealiseerde prioriteiten in nieuwe natuurgebieden

BIJLAGE 2

NIEUWE LANDGOEDEREN

Naam	Gemeente	Aantal wooneenheden mogelijk	Aantal wooneenheden gerealiseerd	Oppervlakte natuur (ha)	Oppervlakte natuur per mogelijke woning (ha)	Opmerkingen
Coelhorst	Amersfoort	4	1	10	2,5	
Vollenhoven 2	De Bilt	3	0	10	3,3	
Boschstein	Langbroek	1	1	3	3	
Langbroek	Langbroek	2	2	5	2,5	
Emelaar	Leusden	3	2	9	3	
Groot Schuttershoef	Leusden		x	11		zorginstelling
Vrederijk	Loenen	1	1	13	13	
Klein Wolfswinkel	Renswoude	6	0	11	1,8	
De Hooge Hof	Renswoude	4	3	15	3,7	
Wittenoord	Renswoude	5	5	14	2,8	
Zandpad 56	Stichtse Vecht	1	1	5	5	
Autena	Vianen	3	0	10	3,3	
Eiland Ossenwaard	Vianen	4	0	20	5	
Bruinenburg	Woudenberg	3	3	12	4	
De Mare	IJsselstein	1	1	11	11	

Tabel 1. Naam, gemeente en gerealiseerde onderdelen bij nieuwe landgoederen (Rood-voor-Groen)

